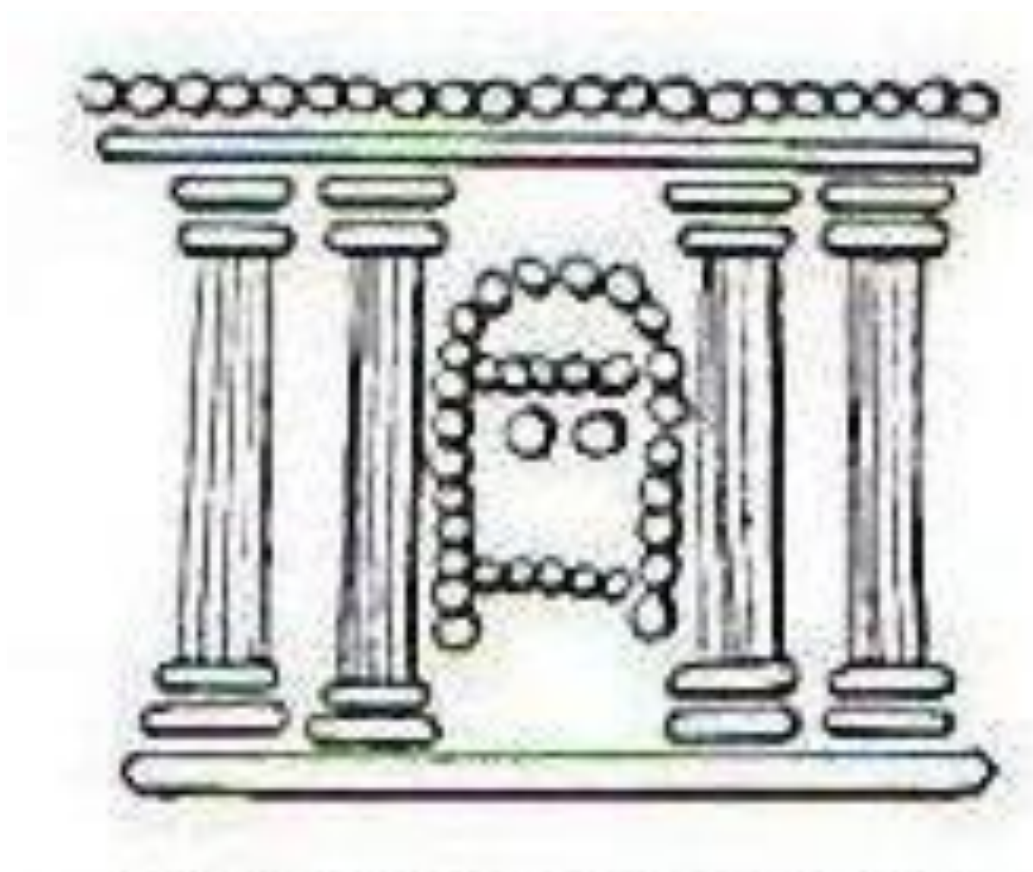

צידה לדרך

אגודת מורי הדרך בישראל

גיליון חודש יולי 2019

עורכים : רוני פלד : ינאי עוזיאל

אגודת מורי הדרך בישראל
מבליים אג ונגייליג זיכרא

ISRAEL TOUR GUIDES ASSOCIATION
Leading tourism in Israel

בלעדי לחברי אגודת מורי הדרך בישראל! בהצגת כרטיס חבר אגודה בלבד

memsi
תכנון לעולם. ממסי

הטבות מיוחדות ברשת ממסי

25% הנחה על ספרים ומפות!

20% הנחה על מזוודות ותיקים!

כולל כפל מבצעים והנחות

\$20 הנחה להשכרת רכב לחו"ל

להשכרות בנות 4 ימים ומעלה

קוד הטבה: MD20

בהזמנה באתר ממסי ובסניפים במסירת הקוד

HOT

תקשורת חו"ל

20 ש"ח הנחה
בחבילת 5GB
לארה"ב וקנדה

20 ש"ח הנחה
בחבילת 2GB
ליעדים נבחרים

**מתנה לבחירה!
ברכישת סט מזוודות**

ארגונית למסמכי
נסיעה

סט 5 ארגוניות

משקל דיגיטלי

**1+1 על מגוון אביזרי נסיעה
מבית ממסי!**

Antler

Samsonite

EPIC

it

BG

תל אביב רמת החייל • תל אביב גן העיר • ירושלים קניון הדר • חיפה מתחם הקסטרא • רעננה קניון רננים
נתניה פולג • ראשון לציון מתחם דגל העיר • באר שבע גרנד קניון
03-5641122 | טלפון ראשי | www.memsi.co.il

בתוקף עד 31/12/19 | למימוש בסניפי ממסי בלבד | ללא הגבלת כמות

תוכן

4.....	הכנס השנתי של לשכת תיירות נכנסת
6.....	מיצוי זכויות כלכליות בגין מצב רפואי
9.....	קורס רכב ציבורי 19.01.20
10.....	בנתיב המוראליים באור הנר / מאת יואב יאיר
14.....	בעקבות שכונת "מקור חיים" בירושלים / מאת יואב יאיר
18.....	מזל טוב- חתונה חרדית / צילם וככתב דנצ'ו
24.....	תיירות חברתית – מאת איקא צ'פמן השפעות רבות: מקרה הבוחן של התיירות הבדואית
28.....	דע מאין באת / יובל נבו
33.....	פינת הבול/מאת יעקב וידס
39.....	שושלת הקיסרים הרומיים הראשונה/ מאת מוטי אפרתי
40.....	הנדסה רומית עזר הדרכה/מאת מוטי אפרתי
41.....	מרד בר כוכבא בראי המטבעות/ מאת: מנחם לסקה
90.....	רק בירושלים/ כתב וצילם דנצ'ו ארנון
96.....	תמונת הכנסיה הצלבנית, מנזר הבנדיקטינים של אוליבטי, אבו ע'וש
108.....	בעניין יואב הלפנד ז"ל , למורדות נחל דרגות/ מאת שלמה ולדמן.
112.....	המצור על ירושלים בעיניים רומיות / מאת מוטי אפרתי.
123.....	בית הקברות שבי ציון/ליקט מהמרשתת ינאי עוזיאל
126.....	למה זכה הבוצין המפורץ שתעוצב המנורה בדמותו? רותי יצחקי-ריכטר

משולחן האגודה

הכנס השנתי של לשכת תיירות נכנסת

חברים יקרים,
אתמול, יום ג' 23.07.2019 התקיים הכנס השנתי של
לשכת מארגני תיירות נכנסת, במלון הילטון בתל-אביב.
כבכל שנה, החל משנת 2015, אגודת מורי הדרך הוזמנה
לכנס השנתי של הלשכה. רוב גורמי התיירות עלו לברך
ולנאום וגם אנוכי הוזמנתי לברך ולנאום.
הכנס שהתקיים אתמול היה גדוש בהרצאות מעניינות לכל
אורכו. נפגשתי עם הרבה אנשים מענף התיירות ורובם
ככולם ברכו אותנו על הניצחון בבית המשפט.
סיכמתי לפחות ארבעה ימי השתלמות חדשים לחברי
האגודה עד סוף שנת 2019.
בסיום היום קיימתי פגישת עבודה עם מנכ"ל משרד
התיירות, מר אמיר הלוי בעניינים שוטפים של האגודה.

בברכה,
בני כפיר - יו"ר האגודה

השתלמויות לחברים

שלום רב לחברי האגודה,
השנה הצלחנו לקיים סיורי חשיפה ברמה מקצועית מאד גבוהה בשיתוף מרצים ומדריכים מהטובים בענף. ההשתלמות האחרונה נערכה אתמול, 13.08.19 בכרמיאל וקיבלנו עליה משוב חיובי מאוד ממורי הדרך שהשתתפו בה. במכתבנו זה, מצורפת הצעה להצטרפות להשתלמות סיור ערב בתל אביב: **סיור מזמר בעקבות סיפורי אהבה ובוהמה.** ההשתלמות הנה ללא תשלום ומיועדת למורי הדרך חברי האגודה ובני/ות זוגם/ בלבד. משך הסיור/ההשתלמות כארבע שעות. פרטים והרשמה בהמשך מכתבנו זה.

- כמו כן, בעקבות הצלחת ההשתלמויות קודמות, מפרסמים לידיעתכם את **תוכנית ההשתלמויות עד לסוף שנת 2019.** הרשמה ומידע נוסף לכל ההשתלמות יפורסמו בהמשך.

וכמו תמיד,
נאמנים לכם בדרך

תוכנית סיורי חשיפה של אגודת מורי הדרך - רבעון אחרון 2019

- 11.9.19 "מעורב גלילי" - דתות עדות ותרבויות, בהדרכת ד"ר מויש מעוז.
- 23-24.9.19 **יומיים סיור בערבה ואילת**, כולל לינה וארוחות. הפעם אתרים חדשים כולל פארק תמנע המחודש, שדה התעופה רמון, אילת והסביבה. בשיתוף פעולה עם עמותת חבל איילות אילת.
- 29.10.19 סיור בגליל המערבי "אבירי הגליל – מסע צלבני מיוחד". בשיתוף פעולה עם עמותת "זמן גליל"
- 13.11.19 סיור בעמק המעיינות ובית שאן – צפרות בכפר רופין, סיור חברתי בבית שאן, עם מו"ד סופי עטרה שבח. משם נמשיך ל"אקס נהריים" לסיור עם מו"ד חדווה הדר "פרידה מאתרי נהריים", משולב בסיפורה האישי. שיתוף עם אלה פרסבורגר.
- 4.12.19 סיור ביריחו: מנזר קרנטל, ארמון הישאם, ביה"כ ביריחו ארמונות החורף ועוד. בהדרכת ד"ר מויש מעוז. ***בבדיקה***
- 17.12.19 סיור בעקבות נשים יוצרות בגליל. בהדרכת מו"ד דולי עירון.
- 1.1.2020 סיור חשיפה לתיירות חברון המתחדשת עם מו"ד יורם אלמכייס, בשיתוף פעולה עם עמותת תיירות חברון "לגעת בנצח". הזדמנות נוספת למי שרצה להירשם לתאריך הקודם ולא היה לו מקום:

ייתכן שיש תגמולים וזכויות מהמוסד לביטוח לאומי, מחברות הביטוח, מרשויות המס או מגופים אחרים שחברי האגודה ובני משפחותיהם זכאים להם, אבל אינם מקבלים אותם מחוסר ידיעה על זכאותם. לדוגמא: עובד/גמלאי שסובל ממגוון של בעיות רפואיות, עשוי להיות זכאי עקב כך לפטור מלא מתשלום מס הכנסה, או אם לקה במחלה שנגרמה עקב העבודה (מחלות סרטניות, מחלות עור, פגיעה במיתרי הקול, בעיות הליכה ועוד) עשוי במקרים מסוימים להיות מוכר כנפגע עבודה ולקבל מענק חד פעמי או קצבאות חודשיות, במקביל להמשך עבודתו או בקבלת הפנסיה.

לעיתים יש אפשרות להגדיל מענק או קצבה בגין מחלות או תאונות שכבר מוכרות, אך רבים לא ממשיכים את זכויותיהם.

[illegible]

סוכם כי חברי האגודה ובן/בת הזוג, שיבקשו לפתוח תיק לטיפול בעניינם, לא ישלמו כל תשלום מראש ושכר הטרחה יהיה רק באחוזים מהתגמולים להם יהיו זכאים. חבר האגודה שלא יזכה לתגמול כספי – לא יידרש לשלם דבר.

* **מורי דרך שאינם חברים** באגודה המעוניינים בפגישת ייעוץ ישלמו בעת הפגישה 500 ₪ בצירוף מע"מ, אלא אם כן ישלמו **בעת הפגישה** 460 ₪ דמי חבר לאגודה ואז יקבלו את התנאים כפי שמקבלים מורי הדרך החברים באגודה.

לנוחיותכם ולצורך בדיקה ראשונית של הזכויות אשר ייתכן ומגיעות לכם, מצורף בזאת לינק מקוון לטופס בדיקת זכאות למימוש זכויות לחברים ובני משפחותיהם:

Forms/CRM.aspx?id=66/http://forms.spiralic.co.il

כל המידע שימולא בטופס הבריאות יישמר בסודיות מוחלטת ויועבר ישירות ובלעדית לעיונו של משרד עורכי הדין לצורך טיפול בבדיקת הזכאות.

לבירורים ניתן להתקשר לטלפון שמספרו: 08-9393100

חברים יקרים,

השבוע ביום שני, 29.07.2019 נפגשה הנהלת האגודה עם מורי דרך בשטח.

המפגש הצפוי פורסם בערוצי התקשורת מספר פעמים, ואכן הגיעו מורי דרך אשר ביקשו להשמיע ולשמוע. יו"ר האגודה מר בני כפיר הקשיב קשב רב לסוגיות שעלו ואף השיב עניינית ופרטנית למורי הדרך. בחלק מהסוגיות הומלץ המשך טיפול מקצועי, בסיום המפגש שיבחו את התמיכה המקצועית שהוענקה להם.

בהמשך יערכו מפגשים נוספים - ואנחנו שמחנו לתת כתף מקצועית ראויה, עם מענה ראוי. בהצלחה למורי הדרך והצלחה

להנהלת האגודה בהמשך טיפולים מקצועיים. כה לחי.

- רשם וצילם: ינאי עוזיאל

**וכמו תמיד,
נאמנים לכם בדרך**

קורס רכב ציבורי 19.01.20

בהמשך לפעילות המשותפת בין אגודת מורי הדרך למכללת עמל "מקס פיין" לקורסי רכב ציבורי ייעודי למורי דרך, הגענו להסכם כנ"ל:

1. הקורס פתוח לכל מורי הדרך המוסמכים, בעלי רישיון הדרכה בתוקף, אשר קיבלו הפניה ממשד הרישוי לקורס נהג רכב ציבורי.

2. חבר אגודה שחידש את חברותו לשנת 2020 ייהנה מהנחה: **תשלום בסך 2,750 ₪** (במקום 3,250 ₪ למי שאינו חבר).

את ההנחה ניתן לקבל בהצגת כרטיס חבר אגודה בתוקף בלבד

3. הקורס הקרוב יפתח בתאריך 19.01.20 ויסתיים ב- 19.02.20. (מינימום לפתיחת הקורס 20 נרשמים)

הקורס יתקיים 4 פעמים בשבוע, בימים א'-ד' בין השעות 14:00-20:45

- מורה דרך בעל רישיון מורה דרך בתוקף, יקבל פטור מנושא ידיעת הארץ ואנגלית (למדריכים באנגלית). בעל תעודת עזרה ראשונה בתוקף – פטור חלקי מעזרה ראשונה (חייב בחינה מעשית ועיונית)

- מורה דרך אשר מפאת עבודה לא יכול להשתתף בשיעור או בחלק מהקורס, יוכל להשלים לימודיו חינוך עד להצלחה בקורס אחר.

- חניה חינוך במהלך כל הקורס במתחם המכללה.

- תחנת רכבת השלום סמוכה למכללה.

המעוניינים להירשם יפנו ישירות למכללה.

טלפונים להתקשרות - אבי סולומון - מנהל המכללה

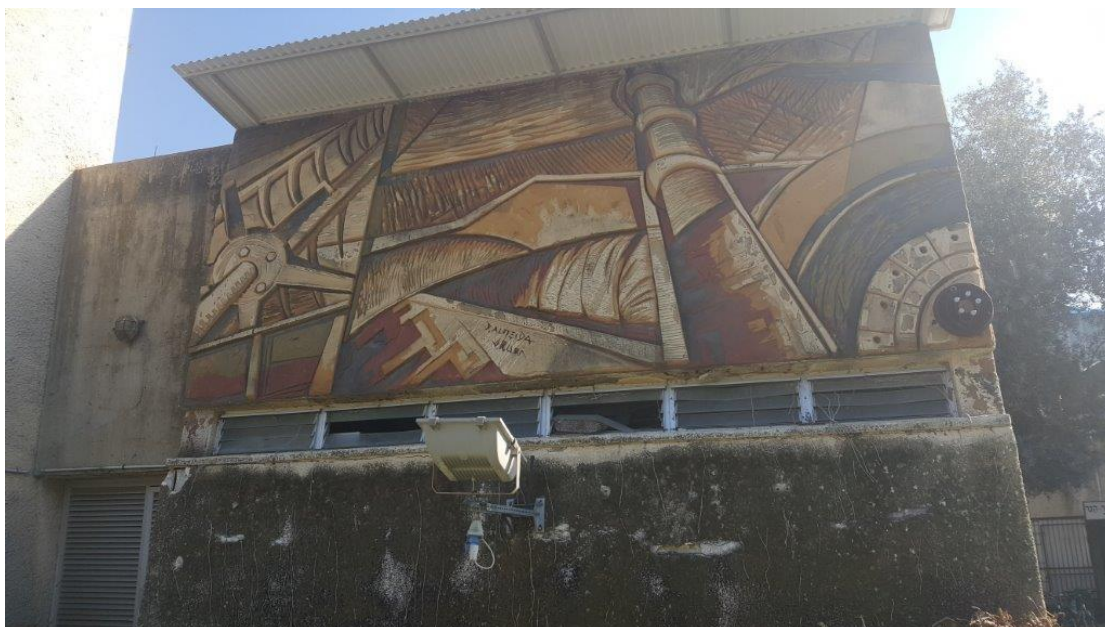
נייד – 054-9933297

משרד- 03-6334890

מייל המכללה: avis@amalnet.k12.il

בנתיב המוראלים באור הנר / מאת יואב יאיר

נדרימה לשוב אור הנר שבנגב אשר הוקם בשנת 1957 על כביש 232 בואכה שדרות. מצפון או מדרום נסע בכביש 4 נפנה מערבה בצומת פלוגות ונמשיך עד צומת גבעתי מהלך של כ-10 דקות נסיעה, ומשם נסע בכביש 232 שמשני צידי הכביש ישובים ותיקים שהוקמו אחרי הקמת המדינה וכבוש הנגב ברור חיל, גברעם, חלץ, כוכב מיכאל שובל. ועוד

צילם : יואב יאיר

הקבוץ אור הנר משתייך למועצה האזורית שער הנגב, שעלה לקרקע בשנת 1957 כאשר הגרעין המייסד והמרכזי היו בוגרי תנועות נוער חלוציות מארגנטינה. שמו של הקבוץ אור הנר, נגזר מפסוק במסכת סנהדרין שבתלמוד הבבלי ובו מצוין בשפת סתרים מנהג עתיק של קיום מצוות ברית המילה כנגד גזרות שהטילו הרומאים אחרי מרד בר כוכבא. אוכלוסיית הקבוץ מונה כ-800 נפש. תחומי העסוק הם ענפי חקלאות השונים ומפעל "אורניט" לייצור מסמרות. ובנוסף, ענף הסעדה משגשג ומסעדה בשם "פטגוניה" בנוסח דרום אמריקאי.

פגשתי את מושיטו זלצמן בקבוץ אור הנר איש נמרץ, חייכן ומלא באהבת המקום, מושיטו מלא אנרגיות אשר הקרין חום ואנושיות. בין לבין שתף אותי בתפקידים הרבים שמילא במהלך חייו בקבוץ ומחוץ. צעדנו יחדיו בנתיב "המוראליים" שמוסיף

נופך חן ויופי לקבוץ. הקשבתי בקשב רב להסבריו המרתקים של מושיטו אודות הפרויקט המיוחד עליו אקדיש כתבה זאת. שאלתי לפרש הציורים המדהימים על המבנים הציבוריים? הוא בחוש ההומור האופייני שלו, הסביר אודות הפרויקט המיוחד של ציורים אלה. ראשיתו בשנת 2007 שעה שהוזמנו שני אומנים ארגנטינאים ידועים דניאלה אלמיידה וחוסה קורה, וזאת למרות המצב הביטחוני הרגיש ששרר באותה תקופה. האומנים החלו לכסות את קירות מבני הצבור בקבוץ בציורי ענק {מוראליים} העשויים בטכניקה מיוחדת של כיסוי הקיר בשכבות של טיח צבעוני מיוחד, שבו חורצים בהמשך את מתווה התמונה. ההכנות לפרויקט כללו הכנת תערוכת של חומרי מלט וסיד, צבעי פיגמנט של אוקר חום ושחור. למשימה גויסו טייח מקצועי מהעיר שדרות הסמוכה ועובד פלשתינאי נוסף. כך שבפועל עבדו בפרויקט ארבעה אנשי צוות כולל האומנים.

העבודה הראשונה נעשתה על ידי אומן חבר הקבוץ מוסו צ'פניוק וחבריו שכיסו את הקירות החיצוניים של המסעדה המקומית. בכניסה למפלס העליון של חדר האוכל ומעליה עבודה בשם "הדג" המסמל אוכל יהודי חגיגי. הדג בעל סמליות רבת גוונים. הדג מסמל את היחסים בין שמים לארץ. הדג מסמל פוריות ופריון. הוא מייצג שפע וריבוי צאצאים, התחדשות ויצירה, הרמוניה אהבה ואיזון בין השכל לרגש. ובנוסף, בהיות הדג חי במים הוא מסמל אלמנט של כוח הנותן ומשמר חיים וגם סמל לטהרה וזכות.

במפלס התחתון של חדר האוכל יצירה בשם "קבוץ-משפחה" היצירה מתארת יום בחיי הקבוץ על יסוד חיי הקהילה והמפגש של קהילת הקבוץ. הביחד של המסגרת הקיבוצית הינה בסיס לחיים משותפים ועזרה הדדית כבסיס קיומי של הקבוץ.

על מבנה המועדון המקומי יצירה בשם "עץ החיים" בו מתוארים בני המשפחה לדורותיהם. הציור מבטא גזע עץ מורכב על ידי פרי אנוש יוצרי התרבות ובצמרת השמש מקור האנרגיה.

על מבנה מחסני הקירור של מפעל ההסעדה ממוקמת יצירה בשם "נביטה" הנביטה היא שלב קריטי ביותר במחזור חייו של כל צמח. כאשר תנאי הלחות, הטמפרטורה, האור ועוד מתאימים, הזרעים מתחילים את תהליך הנביטה... היצירה מוקדשת לעובדי האדמה בקבוץ, המגדלים ירקות ופירות דוגמת גזר. אבוקדו. חיטה, פירות הדר וגידולים תעשייתיים.

יצירה נוספת נקראת "נתינה" ממוקמת בחזית מסעדת "הפטגוניה" בו נצפה באשה עם ידיה הפרוסות המביעה נתינה ומחשבה שברקע בעלי חיים. היצירה הינה מחווה לגזע של האינדיאנים שנכחדו במאה ה-19 בארגנטינה במסגרת "כבוש המדבר" וחיסול כל האינדיאנים.

יצירה נוספת "מחולל החיים" מוצגת בחזית מפעל "אורניט" המבטאת את הפאן האנושי של המפעל על ידי ההקבלה, בין תהליך ביולוגי של האדם לתהליך התעשייתי המושפע, ביחסי אנוש הדדיים בין ההנהלה לעובדים.

התצוגה השנייה נוצרה על ידי שני האומנים שחזרו לקבוץ להשלים את הפרויקט בשנת 2008, הינה קבוצת פסלים המייצגת את שבעת המינים, מוצבת לאורך כביש הכניסה הראשי לקבוץ, ממזרח לכניסה ומהשער פנימה לאורך שדרה ארוכה וצבעונית לתוך הקבוץ ומוסיפה נופך ויופי לבאים בשערי הקבוץ המתחדש.

לאורך השדרה בשער הקבוץ משני צידיו ניצבת יצירה בשם "זריעה" המוקדשת לילדי המקום. הזריעה היא סמל להשקעה לטווח הרחוק {"הזורעים בדמעה, ברינה יקצורו" תהילים קכ"ו} יצירת הזריעה מפארת את הכניסה לקבוץ משמאל ומימין. ובהמשך פנימה שדרת פסלי שבעת המינים העשויים באותה טכניקה: החיטה, השעורה, הגפן, התאנה, הרימון, הזית, והתמר. אחד הפסלים הבולטים משני צידי השדרה, מציג שני עמודים צבעוניים ובס חרוטים דמויותיהם של יהודים עם לקט משבעת המינים מהשדה, והבאת היבול המונף אל על בטקסיות מרשימה ובשמחה למעמד הבאת הבכורים בבית המקדש בירושלים. תמונה זאת מחזירה אותי בשנים בשנות ילדותי בגן ובבית הספר היסודי לטכסי הבאת הבכורים לקראת חג השבועות כזיכרון עת בית המקדש היה קיים.

ולפני שסיימנו את הסיור התיירותי לאורך ציורי המוראלים, שאלתי את מושיטו על היחסים של קבוץ אור הנר שמייסדיו מארגנטינה עליהם מושיטו נימנה, עם קבוץ

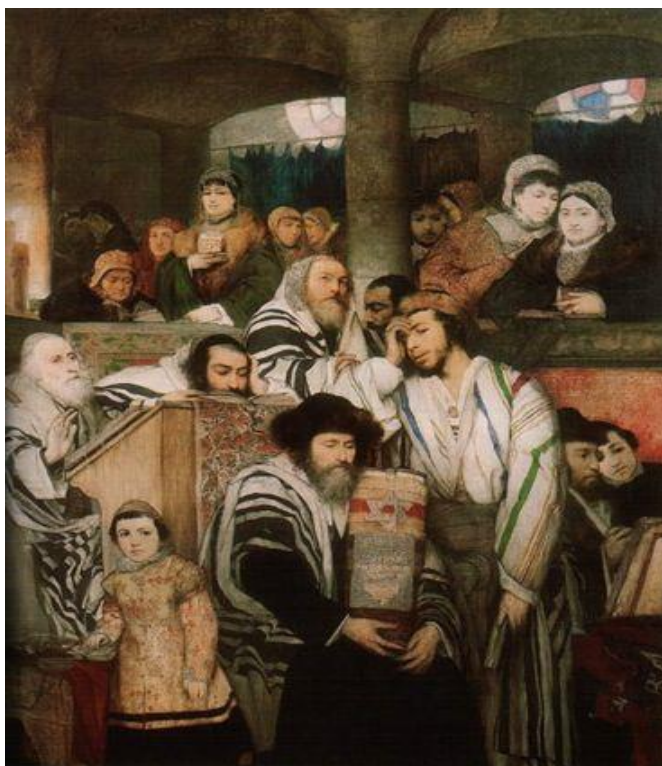

ברור חייל שמוצאם מברזיל. בסך הכול היחסים טובים ויש לנו קשרים קהילתיים, רק שבמשחקי אליפות העולם בכדורגל אנחנו בעד ארגנטינה והם בעד ברזיל...
פה תם ביקורנו בקבוץ אור הנר, שהפגיש אותי בפרויקט צבעוני, אנושי מלא חן, יופי, עניין ותוכן, המחבר את באי שער המקום, ומחזיר אותנו למקורות ולעבר היסטורי רבות בשנים.

בעקבות שכונת "מקור חיים" בירושלים/ מאת יואב יאיר

נצעד לאורך פארק המסילה היוצא ממזרח בסמוך לתחנת הרכבת המיתולוגית פרויקט בו הושקעה מחשבה תכנון ומשאבים רבים לטובת תושבי ירושלים והמבקרים בה אוהביה. נצעד מערבה עד צומת פסי הרכבת, מצפון המושבה הגרמנית, ממערב המושבה היוונית ושכונת קטמון על בתיה המרהיבים וממזרח שכונת גאולים היא בקעה. נחצה את רחוב הגנרל פייר קינג והנה אנחנו צועדים בטבורה של שכונת מקור חיים.

שכונת מקור חיים פרוסה על גדות נחל רפאים בדרומה של ירושלים והוקמה ב'א' באדר תרפ"ד בשנת 1924 על ידי קק"ל מכספי בניו של חיים כהן חובב ציון ויועדה לכ-80 משפחות יהודיות דתיות יוצאי העיר קרקוב בפולין וזאת כהוקרה לאביהם "חיים". התכנון האדריכלי הופקד בידי ריכארד קאופמן. התוכנית הייתה להקים שכונת גנים אמידה ובה בתים מודרניים הכוללים חצרות, משקי עזר לטובת התושבים. אך בפועל הבתים שניבנו בשכונה היו קטנים וצנועים וחד קומתיים.

ראשיתה של השכונה הייתה חקלאית בה ניטעו עצי פרי, שלוש רפתות לממכר מוצרי חלב. העסוק החקלאי לא החזיק מעמד והתושבים פנו לעבודה בפנסיונים דוגמת פנסיון ורדי, טיץ ורורנוביץ שהוקמו בשכונה. ובנוסף, לעבודה בבית חולים למחלות עיניים של משפחת קליין במזרחה של השכונה.

בתקופת המאורעות סבלו תושבי השכונה מערביי בית צאפפה והחיים השכונה היו מסוכנים, וכהגנה הוקמו על גג בית הכנסת עמדות הגנה מפני הפורעים. גם במלחמת העצמאות לא שפר גורלה של השכונה, מצבה הטופוגרפי של שכונת מקור חיים הפך אותה למנותקת מכל עבריה במאורעות השונים ובמלחמת העצמאות. רק בזכות גבורתם של המגנים שהגנו בחירוף נפש ידם הייתה על העליונה, בנוסף, כבוש השכונות הערביות טלבייה קטמון ובקעה היו מבחינת תפנית לניצחון ורצף יהודי משמעותי של השכונות ממערב למזרח. "השכונה נשארה נואשה וללא כל עזרה... החליטו לבצר את בית הכנסת. מרהיב ומלהיב כאחד היה המחזה לראות כיצד יהודים זקנים...סוחבים שקי עפר ומלט ביום השבת כדי לבצר את בית הכנסת" { כרמון, לתולדות... }

תחנתנו הראשונה לסיורנו בשכונה הוא בית הכנסת הספרדי החדש המשמש את קהילת עולי צרפת שעלו ארצה בשנים האחרונות. בית הכנסת מתוכנן ברוב פאר והדר ומשמש נדבך חשוב לחיי הקהילה ולאלה שהגיעו זה עתה לארץ. נמשיך לתחנתנו הבאה לרפת של משפחת זיסרמן ברחוב מקור חיים 22. זיסרמן היה חסיד אוטורבצב בעל אידיאולוגיה ציונית והיה בעל בית חרושת לשמן בוורשה. במהלך חייו נפטרו שני בניו וירד מנכסיו. למרות זאת נלחם לעלות לארץ ובשנת 1924 נמנה על מייסדי שכונת מקור חיים. המשפחה הקימה רפת. זיסרמן שילב עבודה חקלאית עם הובלת חומרי בניה על גבי חמורים. בהתקפות של ערביי בית צאפפה עמד עם חבריו בגבורה למרות הנזקים הפיזיים למבנים ולרפת.

מכאן נמשיך למקור חיים - 27-29-30-32 שמשמרים את בתיה הראשונים והמקוריים של השכונה. גגות הבתים עשויים מרעפים. בבית 27 התגורר מר יעקב דויטש ששימש נהג משאית בקואופרטיב התחנה. בבתיים 30-32 מנגד נצפה בבתיים מקוריים מצופים בחזית באבני סיליקט דבר שיצר חזית מיוחדת מושכת ומרהיבה.

מכאן נמשיך לבית טרודי בירגר ברחוב מקור חיים 29. בבית זה נרקם ספור מיוחד. למרות הקשיים שחוותה המשפחה בתקופת השואה. טרודי וזאב בירגר עלו לארץ ב-1947 ולהם שלושה ילדים. מפעל חייה של טרודי החל משנות ה-80 היה הקמת מרפאת שיניים בהתנדבות לטובת ילדי בתי הספר ונזקקים ללא הבדלים, ושנוהלה על ידה במשך 20 שנה ובשל כך גם זכתה לפרסים ושבחים.

פנסיון גולדנברג ובניין ארכיון המדינה בית מספר 33. בכתובת זאת עמד ביתו של אליעזר מר חיים שעבר אחר כך למשפחת גולדנברג. בן היתר גר בבית גם האגרונום יעקב גראבוויס שחקר את פיתוחם של גפנים חדשים בחלקה נפרדת. המקום שימש גם פנסיון לאורחים מבחוץ ופעלה במקום גם מסעדת פועלים.

תחנתנו הבאה בית הכנסת הישן בקצה הדרומי של השכונה ברחוב מקור חיים 42 אשר נבנה בתרומת נשות חרדיות בשיקגו. בכניסה לבניין אבני זיכרון המנציחים את זכרם של המייסדים וזה לשונם: "נבנה בשנת תרפ"ט, לזיכרון עולם בהיכל ה'. בהר הקודש ירושלים על ידי יצחק טיקוצ'ינסקי והרב משה סילבר צדקתם תעמוד להם לעד" בית הכנסת נראה כמבצר ועל הגג מעקה בטון משלב חרכי ירי כנגד התקפות מהשכונה הערבית בית צפאפה. אלה הסבו נזק ברכוש ובנפש במאורעות לתושבי השכונה. בחצר בית הכנסת קיימת הנצחה צנועה בה מצוינים שמות 12 הנופלים על הגנת השכונה, היוזמה להקמת האנדרטה שמורה ליוזמתם של מר דורון הרצוג ז"ל מורה דרך וחוקר היסטורי ברמ"ח אבריו שנפטר בשנת 2010. דורון צלל וחשף את ספורה של השכונה שאלמלא הוא ספורה היה נשכח והיה עלום עד היום. יחד אתו פעל גם דודיק כתר תושב המקור חיים להנצחת בני השכונה בהגינם בגבורה במאורעות.

נדרים לעבר בית משפחת דרזנר במקור חיים 43. משפחת אפרים ויפה דרזנר גרה בבית זה עד שנת 2012, אשר נהרס בעקבות הקמת מתחם בנייה חדש. בית דרזנר שימש גם כבית הארחה שנקרא "פנסיון המבריא". משפחת דרזנר נמנתה על תומכי ארגון האצ"ל וביתם שימש גם מעבדה לבצוע ניסויים בחומרי נפץ. הבן יחיאל הצטרף לארגון אצ"ל ועסק בתפקידים שונים נגד המנדט הבריטי. באחת מהמשימות בהם השתתף יחיאל דרזנר עם עמיתיו נתפס על ידי מחסום בריטי. הוא נידון יחד עם חבריו אלקחי וקאשני למוות בתלייה עת הועברו לכלא עכו. ביתם של משפחת דרזנר שימש גם במלחמת העצמאות כמפקדת השכונה.

נסיים את סיורנו בבית שיינרמן הדרומי ביותר בשכונה במקור חיים 66. הבית נשרף על ידי תושבי בית צפאפה במאורעות 1929. כמו כן בסמוך לבית שימשה עמדה שמירה שעמדה בהתקפות הרבות של הערבים. הבית עבר גלגולים רבים.

עד כאן סיורנו להפעם המשך לרחובות "צרת ורכבים" ואודות מעברת מקור חיים בפעם נוספת.

נחזור צפונה ברחוב מקור חיים עד רחוב פייר קינג ומשם למרכז העיר

אוכלים: בקפה נאמן ברחוב פייר קינג- כשר

יואב יאיר מורה דרך מוסמך

נייד 0532503512

הערה: הסיור מבוסס על הספר מקור חיים בהוצאת יד בן צבי.

מזל טוב- חתונה חרדית / צילם וככתב דנצ'ו

ביום שלישי, פעמיים "כי טוב", הייתה לי הזכות הנדירה לצלם חתונה חרדית אצל חסידי תולדות אברהם יצחק, מהעדות הקיצוניות של ירושלים. אפילו הרשו לי לצלם באולם הנשים ובחדר הייחוד. הרבה כסף לא שפכו על החתונה, אבל הייתה המון שמחה אמיתית!	מזל טוב חתונה חרדית, תולדות אברהם יצחק בית שמש
	
 הכלה, ששערה פזור בפעם האחרונה, נרגשת גם היא, מצטלמת עם אחיותיה שלכבוד החתונה מתלבשות בלבוש אחיד. אחרי הצילומים היא תשב בכיסא הכלה ותתפלל. חברותיה יגישו לה פתקי-בקשה כדי שהיא תתפלל עבורן, בדרך כלל כדי שיימצא להן שידוך טוב. יום החתונה הוא יום קדוש עבור החתן והכלה, ותפילותיהם תענינה.	 קשה לנו, החילוניים, לתאר עד כמה החתן נרגש ביום כזה. הוא ער מארבע בבוקר, והוא צם, והוא מתפלל בדבקות עד בוא האורחים. כל חייו, עד עתה, הוא הופרד מכל מגע עם המין השני. הלילה הוא ייכנס עם כלתו למיטה.

אגודת מורי הדרך בישראל
מוליכים את נתיבינו בישראל

ISRAEL TOUR GUIDES ASSOCIATION
Leading tourism in Israel

אבי החתן ואבי הכלה, נרות
בידיהם, מוליכים את החתן
הנרגש אל מעבר למחיצה
המפרידה בין הנשים לגברים,
אל הכלה. החתן ניגש אל
הכלה וזורק על פניה את

ההינומה, שאצל החרדים היא אטומה. הנשים שמסביב זורקות קונפטי
על החתן. אחת הנשים מסירה
מהכלה את כל תכשיטיה.

כעת אבי החתן ואבי הכלה מוליכים
את החתן הנרגש אל החופה במעבר
הגברים, ואם הכלה עם אס החתן

מוליכות את הכלה (שאינה
רואה דבר) במעבר הנשים.
החתן לובש קיטל לבן, כי היום
עבורו קדוש כיום הכיפורים. אחריהם נוהר הקהל (בנפרד, כמובן). את החופה
עורכים בחוץ, תחת כיפת השמיים, לעת השקיעה.

אם החתן ואם הכלה מסובבות את
הכלה סביב לחתן שבע פעמים. אחרי
זה נערך הטקס עצמו: ברכות, יין,
טבעת ושבירת כוס. "הרי את
מקודשת לי..."

לאחר החופה מוליך החתן את כלתו אל חדר הייחוד – יש חדר כזה בכל אולם חתונות חרדי. לפני שהזוג נכנס לחדר, בודקים אותו שני גברים כדי לוודא שאיש לא מסתתר באחד הארונות. כשהזוג נכנס לחדר שוברות הנשים מעל לראשו חלה, למזל טוב. שומר ניצב ליד הדלת הנעולה להבטיח שאיש לא יפריע לזוג הצעיר. מה הם עושים בחדר ייחוד? – אוכלים מעט, כי הם צמו כל היום, משוחחים מעט ונרגעים הרבה. הכלה גם גוזזת קווצה משערה ומכסה אותו. מחר יגלחו את ראשה לגמרי והיא תחבוש מטפחת על הקרחת.

בזמן שהכלה והחתן "מתייחדים", מוגשת ארוחה לכל המוזמנים. הארוחה בחתונה חרדית צנועה ולא דומה כלל לשפע המוגש בחתונות רגילות. יש הגבלה של האדמו"ר על מחיר הארוחה, כי רוב החרדים הם חסרי אמצעים ויש להם המון ילדים להשיא (לכלה יש תשע אחיות וחמישה אחים). בסיום הארוחה מפנים את השולחנות ומתחילים הריקודים. בינתיים מצטרפים החתן והכלה. קשה לתאר את השמחה וההתלהבות שבריקודים.

הנשים מציצות אל שמחת הגברים אבל חו"ח לא להיפך.

אגודת מורי הדרך בישראל
חברות אגודת מורי הדרך בישראל

ISRAEL TOUR GUIDES ASSOCIATION
Leading tourism in Israel

צילום ומצגת : דנצ'ו
www.rosh-yarok.co.il

תיירות חברתית – מאת איקא צ'יפמן השפעות רבות : מקרה הבוחן של התיירות הבדואית

בשנים האחרונות מתפתח בישראל טרנד התיירות החברתית, המונה מאות מיזמים ועסקים. התיירות החברתית מביאה ערך רב במספר תחומים, תוך יצירת מפגש בלתי אמצעי ומעניין בין אנשים מתרבויות ורקע שונה ותוך העצמה אישית, חברתית, כלכלית וסביבתית.

אחת הדוגמאות הבולטות בישראל להתפתחות של התיירות החברתית היא התפתחות מותג "קסם המדבר - התיירות הבדואית בנגב". מדובר על מיזם אותו מפעיל משרד החקלאות ופיתוח הכפר באמצעות הרשות לפיתוח הנגב ובמסגרתו פועלים עשרות יזמים, ובעיקר יזמים מהחברה הבדואית בנגב בישובים שונים כדוגמת רהט, לקיה, תל שבע, שגב שלום, דריג'את ועוד.

התיירות הבדואית נשענת על התרבות והמורשת הבדואית העשירה, המלאכות המסורתיות, הקולינריה, הכנסת האורחים החמה והמעבר מהחיים במדבר לישווי הקבע. זוהי תיירות של אנשים, המייצרת חוויה וחושפת את התייר לאורח החיים הייחודי של החברה הבדואית.

מארחים בדואים ביתיים מספרים כי המפגשים בראש ובראשונה מביאים להעצמה אישית אדירה.

לפתע מישהו מתעניין בסיפור הפרטי שלהם, הערך העצמי עולה, תחושת המסוגלות, היכולת הנרכשת לעמוד מול קהל מאזינים ולפתוח את הבית ואת הלב מביאה לפיתוח כישורים שמסייעים גם בתחומי חיים נוספים.

באופן טבעי, כחלק מפיתוח החברה בדואית, ישנו רוב נשי בקרב התיירות. ירונה בן שלום ריצ'רדסון, מנהלת מיזם "קסם המדבר" מציינת: "הספור האישי של האישה הבדואית הוא סיפור מקומי, אישי וספציפי מאוד מצד אחד והוא סיפור גלובלי מצד שני, בשל כך הנרטיב של התיירות הבדואית כל כך נוגע ללב ומעורר השראה. כתיירות אתנוגרפית יש לה השפעות ואימפקט במעגלים רבים, כל פעם מרגש אותי מחדש לראות את תהליך ההתפתחות של נשים בדואיות, קידום מעגל התעסוקה המשפחתי והקהילתי ויותר מכל את השותפות שנרקמת בין סוגים שונים של אנשים שמייצרים

כבוד הדדי, אחווה וחיים משותפים".

במקביל להעצמה של אותו יום, גם הסביבה הקרובה לתיירן מרוויחה. לפני כחודשיים הסתיימו אירועי לילות רמדאן בפעם הרביעית ברהט ביוזמת 'קסם המדבר'. משנה לשנה אנו מזהים גידול הן במספר הנשים המעוניינות לפתוח את ביתן לאירוח והן בהירתמות הרשות המקומית לנושאי הניקיון והתאורה סביב ביתן של המארחות ובכלל באזורים בהן קבוצות מגיעות, פיתוח הסביבה, אכיפת החוק ועוד. ליאור לוי, עוזר ראש עיריית רהט מספר "בעיריית רהט הבנו את החשיבות הכלכלית וההסברתית של פיתוח התיירות בעיר. לשם כך נרתמנו במאמצי ניקיון ותחומים אחרים בכדי שהתיירים ירגישו הכי בנוח בעיר. עובדי העירייה עבדו שעות נוספות כולל לילות וסופי שבוע על מנת שהעיר ורחובותיה יהיו מוכנים ומצוחצחים לקראת בואם של המבקרים הרבים." מובן כמעט-מאליו, שלא רק התיירות נהנית מהנקיון והתאורה, אלא שזו עליה מהותית באיכות החיים של כלל תושבי העיר.

גם התיירן עצמו חווה מפגשים עם אנשים שלא היה רגיל אליהם. גם אצלו נשברות חומות, מוסרות גדרות, והוא עצמו הופך להיות שגריר בתוך הקהילה

שלו לקירוב לבבות, לשיח מחבר, לשיח של אחדות למרות הקשיים, לשיח של התגברות על אתגרים. אנו רואים זאת ביוזמות שונות המחברות נשות עסקים יהודיות ובדואיות, ביציאה של נציגי התיירנים למפגשים העוסקים בפיתוח כלכלי בנגב כולו, התיירנים הבדואים הופכים להיות הלכה למעשה נציגי החברה בפורומים שונים.

ג'אמלאת אבו מוסא, רוקחת טבעית, מארחת בביתה שברהט קבוצות שונות להרצאות וארוחות מסורתיות: "אני גאה לקחת חלק בתיירות הבדואית ורואה איך הסביבה שלי מתפתחת מכך. עשרות קבוצות שמגיעות לעיר מידי שבוע נהנות מהיכרות איתנו, תושבי ותושבות העיר רהט ואנו מקרבים בין הלבבות."

כמובן, ביסוס התיירות החברתית בחברה הבדואית מביא לפיתוח ומינוף כלכלי הבא לידי ביטוי בסוג תיירות זה באופן תדיר ובכוחו להצמיח קהילות שלמות. קבוצה אשר מגיעה לביתו של תיירן משלמת על הביקור והדבר מהווה מקור הכנסה למשפחה אשר בחברה הבדואית יכולה להיות בעלת 10-20 נפשות. בנוסף, רכישת מזכרות, סדנאות וארוחות מגדילה את הרווחיות עבור התיירן ומייצרת ציר הכנסה מרכזי. זאת כמובן בנוסף לרכישה בחנויות מקומיות - מוצרים

כגון תבלינים, עוגיות מקומיות ומזכרות. מיזם "קסם המדבר" מאפשר לכל אחד ואחת לקחת חלק בחוויה מדהימה, מרגשת ועוצמתית שמתחוללת בערי וכפרי הנגב, להנות מאירוח ייחודי ומפגשים אישיים, ולהיחשף לחברה ייחודית שפורחת ומשגשגת. אז בפעם הבאה שאתם יוצאים עם קבוצה, תחשבו איך תוכלו לשלב את מיזמי התיירות החברתית, בנגב ובכלל באופן שיביא לתועלת לכל הצדדים ולהנאת המבקרים.

לתיאום סיורים- נעמה ספיר 052-7751565

הכתבה בשיתוף מיזם "קסם המדבר: החוויה הבדואית בנגב" והפורום לתיירות חברתית בישראל.

דע מאין באת / יובל נבו
מס' 233: שדה הנפט בחלץ-חוליקאת

נפט זורם בחוליקאת

מילים: חיים שלמוני

לחן: שלמה וייספיש

מאשקלון בואכה הלך
לבאר שבע עורה עור
ראש הרם, אתה בן מלך.
חוליקאת! ימינה שור!
(ראש הרם! אתה בן מלך!
חוליקאת ימינה שור!)

במחול צאו, צאינה
מני דן ועד אילת.
ובקול קראו, קראינה:
נפט זורם בחוליקאת!
נפט! נפט! נפט!
נפט זורם בחוליקאת!

הירדן עם הירקון עוד
בצינור של יובל-גד,
עם הנפט בטוני טונות
יתנשקו בחוליקאת.

(עם הנפט בטוני טונות)

יתנשקו בחוליקאת).

במחול צאו, צאינה...

רונו, אך עימדו בפרץ.

על-אף ברזל, כבול, פוספט

תוציאו לחם מן הארץ,

נפט תוציא כבר חוליקאת.

(תוציאו לחם מן הארץ,

נפט תוציא כבר חוליקאת).

במחול צאו, צאינה.

שדה הנפט חלץ בשדות הכפר חוליקאת ומשלטי חוליקאת הוא השדה הראשון בארץ בו נמצא הנפט לאחר קדוח מוצלח בימים שבין ראש-השנה ויום-כפור בשנת 1955. הקדוח נעשה באתר "לפידות" באזור חלץ, שם קיים המרכז הלוגיסטי של החברה לחיפוש נפט. האתר נמצא קרוב לכביש 232, מערבית לו כחצי ק"מ.

השם חלץ בא מ"חלץ הפלטי" אחד מגיבורי דוד המלך ניתן למושב סמוך שעלה על הקרקע ב-1950 כישוב מעברה של עולי תימן.

קידוח "חלץ 1" שהתגלה בו נפט בשנת 1953-4, בעומק 1700 עד 4,000 מטר, מושבת כרגע למרות שיש בו נפט. הנפט מופק משכבות סלע קרטיקון תחתון ויורה. מתחת לשכבת הנפט ישנם מים, ומעליו גז. היום תופסים את הגז ומשתמשים בו כאנרגית-קידוח.

שיטת-הקדוח הישן היתה ישר לעומק האדמה. היום הקידוח נעשה באלכסון כדי לנצל יותר את השכבה הפעילה אליה מגיע הקדוח.

בשדה חלץ קדחו כ-80 קידוחים שהפיקו כ-17 מליון חביות נפט.

בשנות הפעילות היו במחנה כ-600 עובדים. שוכנות בו מכונות קדוח ותיקות מתקופת המנדט (חלקן משוריינות בלוחות מתכת נגד ירי רובים), ומכונות לביטון בור החפירה (לייצב את הדפנות של הבור).

בשטח יש ריכוז מוטות מקדחים וראשי קידוח בעלי מבנה הראש המיוחד לכל סלע (שיניים גדולות לסלע רך, שיניים קטנות לסלע קשה כמו גיר).

בצריפי המנהלה, "צריפים פיניים" שמרו את צריף המרפאה עם אביזרי-רפואה שנשארו מפעם, ועוד צריפים במצב סביר.

ההיסטוריה של חיפוש-נפט בארץ ובירדן ע"י ה-p.s. (פלסטיין סרואי- האגודה המלכותית לגיאוגרפיה) שדה הנפט באדמות הכפר חוליקאת, כיום חלץ התגלה בשכבות מתקופת ה"יורה" במסגרת סקר גאולוגי שערכה ממשלת המנדט בשנת 1933 חברת הנפט העיראקית (Iraq Petroleum Company) קיבלה את הזיכיון. עקב המאורעות 1936-9 ומלחמת העולם השנייה לא בוצעו קידוחים.

בשנת 1945 סקרה ממשלת-המנדט את כל שטח פלסטין וירדן בסקר גאודזי. צילמה בצילומי-אוויר איכותיים מאד על לוחות זכוכית הקיימים עד היום.

בשנת 1947-8 צילמה טייסת הנגב סינגל (סנגב-סיירת נגב) צילומי אויר, אך הארכיון ברמלה נשרף ב-1970.

בשנת 1947 היה הקדוח הראשון: חוליקאת 1.

בשנת 1952 חוקק "חוק הנפט" חולקה ישראל לשני אזורים חיפוש נפט, בין נפטא ולפידות.

ב-23/9/1955, נתגלה הנפט בחלץ (על האירוע נכתב השיר: "נפט זורם בחוליקאת", מאת שלמה וייספיש וחיים שלמוני).

השטח חולק לשלושה אזורים קדוח: צפוני- כוכב, מרכזי- חלץ, דרומי- ברור.

בשנת 1967- לאחר מלחמת ששת-הימים, נעזב השטח עקב שדות הנפט העשירים באבו-רודס וראס-סודר.

בשנת 1972- נעשה סקר חדש אך החלטה ממשלתית שלא לפתח את השדה.

בשנת 1974 הופרטה החברה ע"י ועדת-סלמן לשתיים: ח.נ.ה.- חיפוש-נפט, ולפידות- הפקת נפט (החברה נמכרה ללוקסמבורג ועוד).

ב-2016 הסתיים הזיכיון של 50 שנה, ואחרי שנה- חודש לתקופה של 50 שנה נוספות. בעקבות חידוש הרישיון- נחפרה באר חדשה והיא מפיקה מאות חביות- נפט ביום.

מקורות לכתבה:

-רוני לפר-הוכנברג - סיור בחלץ
 בהשתתפות משה פוליטי- גיאולוג שעבד בחברה
 -אתרים במרשתת

גילוי הנפט 1955

פנחס ספיר מבקר בחלץ 1955

חלץ 2008

פינת הבול/מאת יעקב וידס

בול מנחם בגין

בכל ניסיונותיי להביא את סיפוריהם של בולים, אני מנסה להביא את הסיפור שמאחרי הבול, מחשבות, לבטים, רגעים משעשעים שליוו את דרכנו ביצירת הבול.

במלאת שנה לפטירתו של נשיא או ראש ממשלה מנפיק השירות הבולאי בול לזכרו שונה המקרה של יצחק רבין שאז הבול הונפק ליום ה-30 להירצחו.

עם פטירתו של מנחם בגין החל השירות הבולאי לטפל בהכנת בול לזכרו. נערכה פנייה למעצבים גרפיים שיגישו את הצעותיהם.

ההצעות נפתחו בפני ועדה מקצועית בה שרתו 2 מעצבים גרפיים ועוד בעלי תפקידים שונים. ההצעות נפתחות בעילום שם. לוועדה הצטרף כמשקיף גם יחיאל קדישאי.

ההצעות נפתחו הועדה דנה בהם ולא מצאה עיצוב שיהלום את דמותו ומנהיגותו של בגין. הוחלט לערוך פנייה נוספת למעצבים ונוספו עוד מעצבים לרשימה. במקרה כזה מכניסים לתחרות גם את ההצעות הקודמות. נערכה שוב ישיבה של הועדה בהשתתפותו של יחיאל קדישאי וגם הפעם לא נמצא עיצוב מתאים. אבל, יש סוף לסיפור אהבה וצריך להחליט. הועדה החליטה לבחור את הטוב ביותר מבין ההצעות שהוגשו והבול שנבחר על דעת כולם הוא הבול שמופיע כאן בפינת הבול. אגב, ההצעה השתתפה גם בתחרות הראשונה ולא נבחרה. את הבול עיצב ואן אויין, אותו מעצב הולנדי מקצרין, שנדמה לי שכבר הזכרתי באחד ממאמרי.

לאחר שנבחר הבול התפתחה הועדה לשיחת חולין ואחד המעצבים, מחברי הועדה, הסביר מדוע קשה כל כך לבחור בבול המתאים. הוא טען שיש פער גדול בין התדמית של בגין בציבור לבין דמותו הפיזית. אדם צנוע, שאינו מרשים בהופעתו, אנטי-תזה לגיבור.

אבי סיפר לי פעם שבתקופת המרי כאשר שמעו את בגין ברדיו כולם הקשיבו ובעיני רוחו ראה גיבור גדול וחזק וכשראה אותו לראשונה, לא האמין שזה האיש.

אותו מעצב הסביר כי
יש דרך להעצים את
דמותם של מנהיגים
למשל תנועת ידיים
שמביעה החלטיות או

להאיר את דמותו כך שתטיל צל ענק על רקע של בניין ועוד. אגב, אחת ההצעות
הייתה כזו והיא נפסלה מיד כיוון שהזכירה משטרים של הגרועים באויבינו.

לאחר פטירת בן גוריון פורסמה כרזה שכולה אומרת מנהיגות וגם תמונה של בגין
באותה תנוחה עמדה לרשות המעצבים שהגישו את הצעותיהם אבל, תמונה זו של
בגין לא העבירה את המסר בבול.

צריך לעצב דמותו של מנהיג ואין תמונות מתאימות. מבנה הראש שלו מגמד את
הדמות. את זה הבין היטב אד ואן אויין ולכן החליט לקטוע את חלקו העליון של
הראש.

איך עשה זאת? כמה לקטוע?

את זאת הסביר לנו חבר
הועדה. חבר הועדה שהסביר
את הקו הזה אמר: "אד
צייר את כל הדמות ואז
כיסה חלק ממנה בפספרטו
(מסגרת קרטון שמכסה חלק
מהתמונה) את הפספרטו
הזיז עד שמצא את הנקודה
המתאימה ביותר לגלם את
הדמות וכך התקבלה
התוצאה.

אכן, כאשר פרקנו את
הפספרטו מהציור התגלתה
באמת הדמות כולה.

איזה שפה דיבר ישוע? מאת אלירן קיסר

אתמול¹, בעת ביקור (עם קבוצה) בכנסיית המולד בבית לחם, שמעתי את המדריכה הפלסטינית מצהירה במעין גאווה כלשהי כי "ישוע דיבר ארמית ולא עברית!"²

שאלה זה מהווה ויכוח עתיק יומין, אשר עלה לכותרות בעת פגישתם של בנימין נתניהו והאפיפיור פרנציסקוס בירושלים ב-2014.³

ישו היה כאן, בארץ הזו, הוא דיבר עברית, קבע נתניהו בפגישה פומבית בירושלים שבה ביקש להדגיש את הקשר של הנצרות המוקדמת ליהדות. **"לא, הייתה זו ארמית"**, הקשה האפיפיור.⁴

מר נתניהו היה מוכן לפשרה נדירה והגיב במהירות: **"הוא דיבר ארמית, אבל הוא ידע עברית"**

פרופסור גלעד צוקרמן⁵ מומחה לבלשנות, טוען כי במקרה הנ"ל, שניהם צודקים (נתניהו והאפיפיור).

לעצם העניין

הטענה כי ישוע דיבר בעיקר ארמית, מבוססת בין היתר, על ההסבר כי גולי בבל חזרו מהגלות עם השפה הארמית, וזו הפכה לשפה המדוברת.

טענה נוספת מבוססת על ספרו של יוסף בן מתתיהו קדמוניות⁶ שם הוא אומר: **"השתדלתי שתהיה לי יד בספרי ההלנים לאחר שקניתי בקיאות בחוכמת לשונם, אלא שהרגל לשון אבותיי מנע ממני את הברתה המדויקת ..."**⁷

שתי טענות אלו, לעניות דעתי, לא מוכיחות דבר.

¹ אתמול - יום שני 29.7.2019

² אי לכך החלטתי לבדוק נכונות עניין זה

³ בעת ביקור האפיפיור פרנציסקוס (חורחה מריו ברגוליו) ב-26/05/14 בירושלים.

⁴ <https://www.mako.co.il/news>

⁵ פרופסור ישראלי לבלשנות, חוקר שפה ותרבות

⁶ קדמוניות היהודים ספר עשרים, י"ב 263-265

⁷ שם, שם.

יש להניח שאכן בקרב היהודים אשר חזרו מגלות בבל הארמית הייתה שגורה, לא סביר שהארמית נשמרה כשפה הרשמית שכן הרפורמות של עזרא ונחמיה היו בעלות אופי לאומי, ויש להניח שכבר אז הארמית איננה שפה רשמית.

עזרא ונחמיה מאד רצו למנוע נישואין עם בנות המקום ולהפוך את ירושלים כבירה משמעותית. אי לכך לא סביר כי יאפשרו לתת לארמית מעמד של שפה ראשית.

נהפוך הוא, כדי לחזור וללמוד את כתבי הקודש, יש להכיר היטב, ולחדש את השפה העברית.⁸

ההסתמכות על דברי יוסף בן מתתיהו בקדמוניות לגמרי לא מובנת, מדוע יש להבין את "לשון אבותיי" כלשון הארמית?

לא יתכן כי יוסף בן מתתיהו איש המרד הגדול, ההיסטוריון, אדם משכיל, יתייחס אל הארמית כשפת אבותיו.

ברור כי העברית היא שפת אבותיו. כלומר היא הלשון השגורה בפיו של יוסף בן מתתיהו בחיי היום יום, לכן (לפי הכתוב לעיל), הוא מדבר יוונית עם מבטא עברי.

השפות המדוברות בקרב היהודים בימי בית שני היו עברית וארמית. יש להניח כי היהודים המשכילים אשר היו במגע יום יומי עם הרומאים או עם התרבות ההלניסטית, שלטו גם ביוונית.

הלשון העברית

באותה תקופה העברית הייתה שפה חיה, הן כשפה המדוברת והן כשפת הלימוד.

זאת במיוחד כאשר בעת ההיא:

- א. כתבי הקודש כולם היו בעברית.
- ב. המגילות הגנוזות נכתבו בעברית
- ג. ספר בן סירא – בעברית
- ד. אגרות בר כוכבא כולן בעברית,

⁸ תהליך דומה ותפיסת עולה דומה התרחשה בקרב העולים בשנות העשרים של המאה 20, כאשר דרשו "עברי דבר עברית". בתוך כך נלחמו בשפת האידיש הפופולרית.

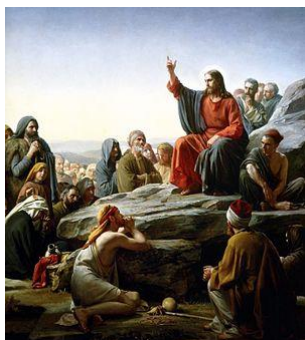

ה. כל המשלים בספרות החכמים (המיועדים לעם) היו בשפה העברית.

ו. פאולוס היה דובר עברית "ואשמע קול מדבר אלי בלשון העברית.."⁹. היה זה קולו של ישוע אשר פנה אל פאולוס (אז נקרא שאול התרסי) **בעברית**.

ז. מציאותם של כתובות אבן כה רבות בעברית.

ישוע, הברית החדשה והעברית

קיומם של מילים מסוימות בארמית באוונגליון של מרקוס, לא מהווה הוכחה כי השפה הארמית הייתה השפה המדוברת על ידי ישוע.¹⁰

לדברי פרופסור גלעד צוקרמן, בזמנו של ישוע בני המעמד הנמוך דיברו עברית. **"אלו אותם האנשים שאליהם ישוע פנה"**.

פרופ' דוד פלוסר¹¹ טוען כי ענין השפה חשוב מאד, כדי להבין את תורתו של ישוע. יש אמרות ומשלים שניתן לומר אותם רק בעברית ויש כאלו שניתן גם בעברית וגם בארמית, אין אף אמרה שניתנת להיאמר רק בארמית!, יתרה מכך כי אם נתרגם חזרה את כתבי הבשורה אפשר להוכיח קיום רב של שורשים עבריים.

מכן יש להניח כי המקורות הראשונים על ישוע היו חיבורים הכתובים בעברית על ידי תלמידיו, אך אחר כך נכתבו בעיקר בשפה היוונית.

לסיכום:

השפה העברית הייתה השפה הרשמית והשגורה ורוב העם דיבר עברית, כמובן שביחד עם העברית, שכנה הארמית שהשימוש בה נשאר מאז גלות בבל, אך לא באופן דומיננטי.

⁹ מעשה השליחים, 26, 14

¹⁰ דוד פלוסר, המקורות היהודים של הנצרות.

¹¹ דוד פלוסר- היסטוריון ישראלי בעל שם עולמי בתחומי ההיסטוריה של עם ישראל בתקופת הבית השני, תקופת התנאים, וחקר הנצרות הקדומה

אי לכך, מובן כי ישוע דיבר בשפה המדוברת עם רוב היהודים איתם נפגש - בעברית. עם זאת, גם הארמית הייתה שפה מדוברת ובחלק משכבות העם השתמשו בה.

לפיכך ישוע, כאיש משכיל וכרב, שלט היטב בשתי השפות והשתמש בהן לפי הנדרש.

מאת :

אלירן קיסר – מורה דרך

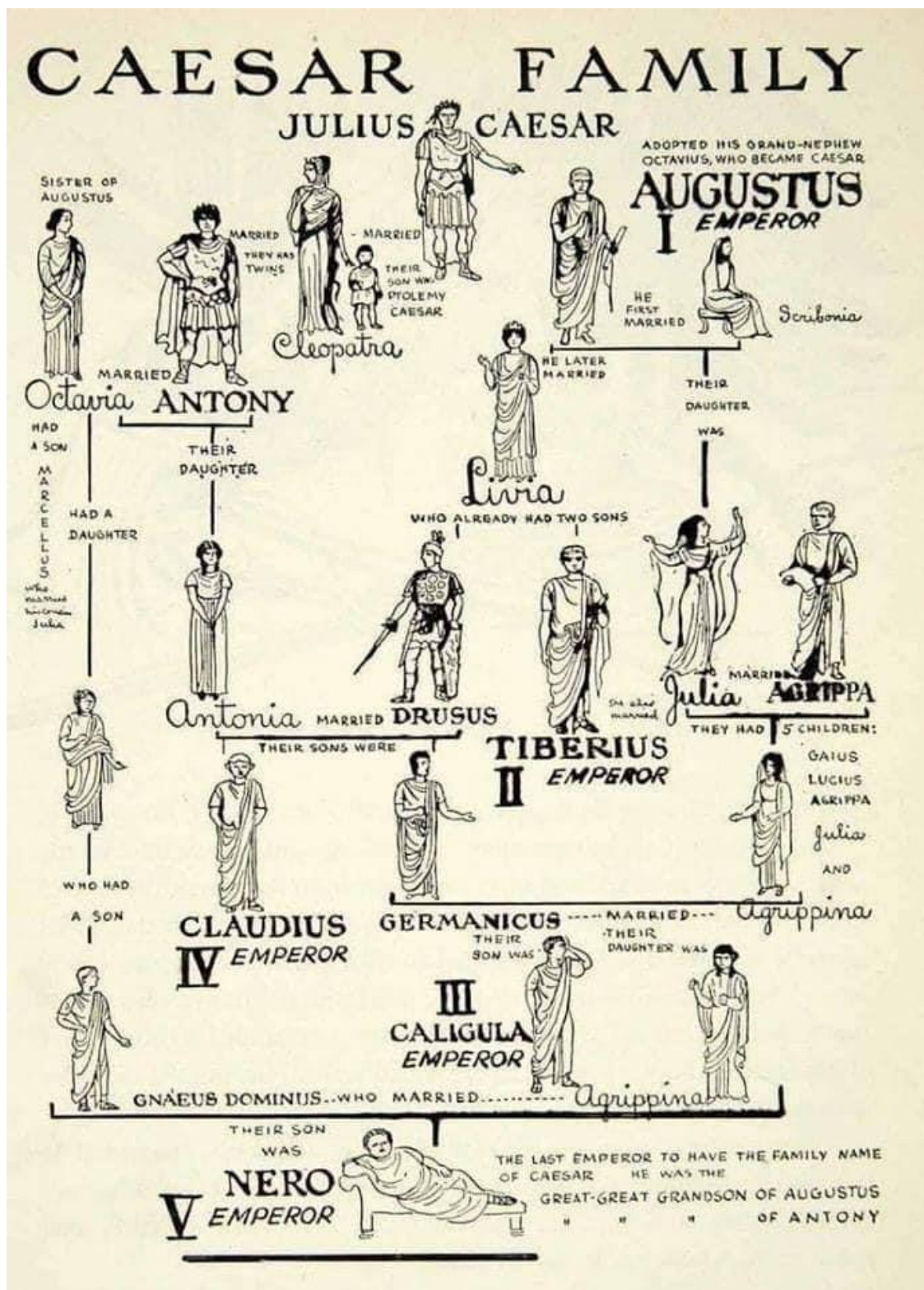
טלפון – 050-2369874

אגודת מורי הדרך בישראל
חברות אגודת מורי הדרך בישראל

ISRAEL TOUR GUIDES ASSOCIATION
Leading tourism in Israel

שושלת הקיסרים הרומיים הראשונה / מאת מוטי אפרתי

הנדסה רומית עזר הדרך/מאת מוטי אפרתי

The Romans constructed numerous **AQUEDUCTS** throughout the Empire to bring water into cities and towns—often from distant sources. The water supplied public baths, latrines, fountains, and private households. Aqueducts moved water through gravity alone, usually along a slight overall downward gradient within conduits of stone, brick, or concrete, but sometimes through steeper gradients.

Most conduits were buried beneath the ground and followed the contours of the terrain; obstructing peaks were circumvented or, less often, tunneled through. Where valleys or lowlands intervened, the conduit was carried on bridgework, or its contents fed into high-pressure lead, ceramic, or stone pipes and siphoned across.

AQUEDUCT

ROMAN

ENGINEERING

ACHIEVEMENTS

ROMAN ROADS

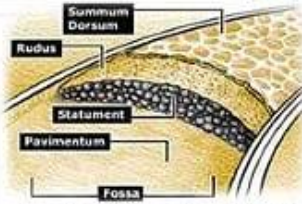

Roman **ROADS** allowed movement of armies, officials, and civilians, and the inland carriage of official communications and trade goods. These roads were of several kinds, ranging from small local roads to broad, long-distance highways built to connect cities, major towns and military bases. These major roads were often stone-paved, at a slight angle for drainage, and were flanked by footpaths and drainage ditches. They were laid along accurately surveyed courses, and some were cut through hills, or conducted over rivers and ravines on bridgework. Sections could be supported over marshy ground on rafted or piled foundations.

Many Roman roads were constructed by members of the **LEGIONS**, the Roman army. Each unit served as a fully functional road construction team, especially when connecting newly conquered territories to forts and towns.

LEGIONARIES

BUILT IN STABLE LAYERS

THE ARCH

The Romans did not invent the **ARCH**, but they used it in greater, more ambitious construction programs. The arch allows for more weight to be held up with less material.

ROMAN CONCRETE

Also called *opus caementicium*, Roman **CONCRETE** is actually much more durable than our own modern day Portland cement. This is due to its incorporation of volcanic ash, which prevents cracks from spreading. Many structures built with Roman cement still exist today.

THE ARCH

Roman engineers would later use the arch in a 360 degree fashion to create **DOMES**, which allow a large open area to be built with fewer supports.

THE DOME

MILITARY TECHNOLOGY

BALLISTA

ONAGER

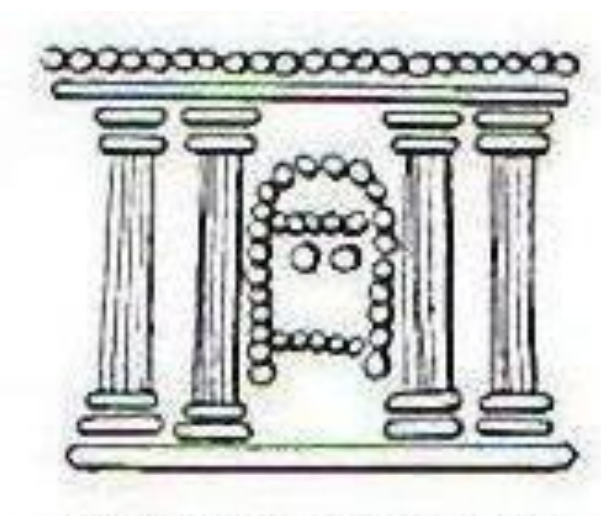

SCORPIO

Roman artillery weapons were based on the Greek **BALLISTA**. Ever ones to improve technology, the Romans took those designs to new heights and used them to build massive weapons capable of destroying walls and enemy armies alike.

<https://www.facebook.com/MrPsWorldHistoryEmporium/>

מרד בר כוכבא בראי המטבעות/ מאת: מנחם לסקה

תוכן העניינים

פרק	פרק משנה	תוכן העניינים	עמ'
1		מבוא	4
2		מדיניות אדריאנוס במזרח בכלל ובארץ ישראל בפרט.....	5
3		הסמלים והכיתוב על גבי מטבעות המרד ומשמעותם	6
4		בחינת חיבורו של קאסיוס דיו על פי מבחן המטבעות.....	14
5		המערך המנהלי הדתי והמוניטארי של הנהגת מרד.....	20
6		מטבעות בר כוכבא	22
פרק	פרק משנה	תוכן העניינים	
	7.2	קיסריה.....	25
	7.3	יפו.....	25
	7.4	אשקלון.....	26
	7.5	עזה.....	26
	7.6	טבריה.....	26
	7.7	ציפורי – דיוקסריה.....	27
	7.8	שומרון – סבסטיה.....	27
	7.9	שכם – נאפוליס.....	27
	7.10	ירושלים – איליה קאפיטולינה	28
	7.11	רקם – פטרה.....	28
8		סיכום.....	29
	נספחים		

1. מבוא

"מטבעות בר כוכבא, על שלל סמליהם, כתובותיהם וערכיהם, הם גולת הכותרת של טביעת מטבעות היהודים בימי קדם. אין ספק שהם המרשימים ביותר ועשירי הביטוי מכל המטבעות שהכרנו קודם לכן. הם מהווים סיום דרמטי של היסטוריה ארוכה של טביעת מטבעות יהודים בארץ ישראל...."¹²

בחיבור זה, אנסה להתמודד עם השאלה: האם ניתן, על פי ממצאי המטבעות מן המחצית הראשונה של המאה השנייה לספירה - בה התרחש המרד השני ברומאים - והן על פי מטבעות אימפריאליות ומטבעות ערים מאותה המאה, ללמוד על: הגדרת זמן המרד, תחומי שליטתו של בר כוכבא, היקף המרד, מהות ההנהגה, ציפיות המורדים, יחסי הגומלין בין הערים הפגאניות לבין יהודה, מראה המקדש וצורתו, צורתם של כלי המקדש, קיום הלכות שונות, התפתחות הכתב העברי במאה השנייה ועוד.

כמו כן, אנסה לספר את מהלכי מרד בר כוכבא - הווה אקורד סיום לניסיונות החוזרים ונשנים של העם היהודי למרוד בשלטון הרומי - בהתבסס על מטבעות רומיים אימפריאליים, מדליות, מטבעות ערים ומטבעות המרד וכן בכתביהם של חוקרים שונים שהבכיר ביניהם הוא מילדנברג¹³, שעקבות מחקריו מצויים במאמרים כל מי שחקר את הנושא אחריו. לצורך חיבורי אזהקק למסמכים. הפעם אשתמש ב"מטבע" שהינו מסמך האוצר בתוכו אינפורמצית רבת ערך הן בכיתוב המופיע עליו, הן בסמלים השונים, בסוג המתכת וכו'.

אתחיל בהגדרת המושג מטבע: המטבע הינו עצם עגול, על פי רוב, עשוי מתכת - מוטבע בסימון רשמי, המבטיח את משקלו ו/או את תכולתו המתכתית ו/או את ערכו הנקוב. מלבד זאת עשוי המטבע לשאת דגמים וכתובות שונים, כגון זיהוי המדינה ומקום הטביעה, השליט והתאריך, ציון מאורעות מיוחדים, סיסמאות והקדשות, בקשות ותפילות.¹⁴

¹² י' משורר, **אוצר מטבעות היהודים**, יד בן צבי, ירושלים 1997, עמ' 143.
¹³ המחקר המקיף ביותר שפורסם על מטבעות בר כוכבא הוא ספרו של מילדנברג:

L.Mildenberg, *The Coinage of the Bar Kochba War*, (Typos VI), Arau 1984

¹⁴ מ' אבי יונה, כרך כד, ערך: "נומיסמאטיקה", בתוך: **האנציקלופדיה העברית**, (פראוור י', עורך), כרך כ"ד, החברה להוצאת האנציקלופדיה העברית בע"מ ירושלים, תל אביב (תשל"ב)

הדגמים המעטרים את המטבע הם רבים ושונים: דיוקנאות של שליטים או אישים שונים, דמויות פולחניות או מיתולוגיות, סמלי שלטון, מבנים, נופים, דגמים מופשטים, בעלי חיים וכו'. בימי הרפובליקה הרומית הטביעה הייתה אחד מתפקידי הסנאט. בתקופת הקיסרים זכות הטביעה בכסף ובזהב הייתה שמורה רק לקיסרים ואילו הטביעה בברונזה נותרה בידי הסנאט והוסיפו את המילים S(enatus) C(onsulto). הרומאים הקצו אלוהות לנושא המטבעות, אלה בשם מונטה - שהייתה "אחראית" להצלחת הטביעה. הרומים היו הראשונים שהטביעו על המטבעות את סיפורי ניצחונותיהם. דוגמה מצוינת הינה הנפקת המטבעות "Ivdaea Capta" - יהודה השבויה, על ידי אספסיאנוס וטיטוס בכמות עצומה, במגוון מתכות ועריכים¹⁵.

2. מדיניות אדריאנוס במזרח בכלל ובארץ ישראל בפרט

אחרי מות טריאנוס, באוגוסט 117, ויתר אדריאנוס על תוכנית טריאנוס לקיום מערכה נוספת במסופוטמיה נגד הפרתים. בתקופה זאת עדין ארץ ישראל כנראה לא נרגעה בעקבות פולמוס קיטוס. ויתור על החזית הפרתית אפשר לאדריאנוס לתגבר את חיל המצב בארץ ישראל. פרובינקית יהודה הייתה לפרובינקיה קונסולארית ובה שני לגיונות. ללגיון שבסיסו בירושלים החרבה התווסף לגיון שני שמקום מושבו נקבע בפאתי הגליל בכפר עותני באזור מגידו. בארץ ישראל נקטו הרומאים את הפעולות הבאות:

- מינוי קוויאטוס כנציב הקונסולארי הראשון ביהודה (ומבכירי המצביאים הרומיים שדיכא באכזריות את מרד יהודי מסופוטמיה).
- הגדלת חיל המצב ביהודה על ידי הוספת חילות עזר.
- סלילת דרכים צבאיות ושיקום דרכים ישנות – שחיברו בין מישור החוף, גבעות שומרון, בקעת הירדן והגליל- שאפשרו ללגיונות גישה נוחה לנקודות אסטרטגיות, קשר ישיר ביניהם, ומניעת קשר או ניסיון תיאום בין יהודי יהודה לגליל. הדרכים שנסללו ו/או שופצו הם: דרך מאדרעי לבוצרה, דרך גב ההר המזרחי שאפשרה ללגיון החונה בערבייה, גישה מהירה, דרך הדקאפוליס, לעבר דרך הים - לגליל וליהודה. חידוש הדרכים לעכו ולציפורי וכן דרכים ביהודה המקשרות בין ירושלים לבית גוברין (אלוטרופוליס).

עמ' 953-970.

¹⁵ ל' קדמן, א' קינדלר, המטבע בארץ ישראל ובעמים מימי קדם ועד ימינו, דביר, ירושלים, 1963 עמ' 5-16.

- ייסוד קולוניות רומיות והעברת השלטון בערים מעורבות ממשפחות יהודיות ושומרניות למשפחות פגאניות כמו ציפורי וטבריה – שהטביעו מטבעות לרגל

האירוע.¹⁶

אדריאנוס הקדיש חלק ניכר מזמנו לפרובינקיות. הוא נהג לבקרן במשך כל תקופת שלטונו. בשנים 120 - 122 הוא הפליג ישירות למזרח¹⁷. עבר באסיה הקטנה, בסוריה וחזר לרומא. לאחר שביקר בפרובינקיות המערביות ובאפריקה בשנה 128, חזר לרומא ושוב הפליג למזרח. הוא ביקר באתונה, אסיה הקטנה, סוריה, יהודה ומצרים ושוב חזר לרומא בשנת 131. ככל הנראה חזר לסוריה פעם נוספת בשנת 134 בשל מרד בר- כוכבא.. מסעות אלה לא היו למטרת תענוגות. מטרתו הייתה לבחון את הפרובינקיות מקרוב ולהכניס תיקונים ושיפורים במינהל בכל מקום שהיה צורך בכך. מן המפורסמות היא בניית החומה בבריטניה לאורך 130 ק"מ. לעיתים קרובות התערב במינהל הערים. בהיותו באסיה הקטנה בנה ערים ומקדשים, אז גם קיבל את התואר אולימפיוס. הוא בנה עיר חדשה בתרקיה - את אדריאנופוליס (כיום אדירנה). אולם תוכניותיו לבנות את הקולוניה איליה קאפיטולינה בירושלים ולהקים מקדש ליופיטר הקאפיטוליני על הר הבית גרמו למרד בר- כוכבא (זאת כנראה בנוסף לגזרה על המילה)¹⁸. רק לאחר שלוש וחצי שנות לחימה (132 - 135) דוכאה המרידה והארץ ההרוסה אורגנה כפרובינקיה נפרדת-סוריה פלסטינה. מרד בר-כוכבא שפרץ ביהודה ודיכוי היה יוצא דופן, כי בדרך כלל, בזמנו של אדריאנוס נהנתה האימפריה משלום ומפריחה כלכלית. (ראה נספח ג' 8 מטבעות [pax romana])

¹⁶ י' משורר, **מטבעות ערי ארץ ישראל ועבר הירדן בתקופה הרומית**, מוזיאון ישראל, ירושלים 1984, עמ' 34 - 36. וכן נספח מס' 2 – מטבעות ערים.

¹⁷ ראה נספח ג' (4).

¹⁸ L.Mildenberg, *The Coinage of the Bar Kochba War*, (Typos VI), Arau 1984

3. הסמלים והכיתוב על גבי מטבעות המרד ומשמעותם (נספחים א' וב')

3.1 עריכים :

מטבעות בר כוכבא מצטיינים בסמליהם, אין אלה סמלים בעלמא, אלא סמלים הבאים להביע ולהגדיר את מטרת המלחמה ואת מאווייה.¹⁹
נתחיל במטבעות הכסף המופיעים בשלושה עריכים וכן בשלושה גדלים.
מטבע ה"סלע", שהוא מטבע הכסף הגדול ביותר והעריך היקר ביותר המקביל לטטרדרכמה הרומית.

מטבע ה"שקל" הוא המטבע הבינוני ושמו דיִדְרַכְמָה (כשלוש דרכמות) במטבע הרומי.
מטבע ה"זוז" (שיבוש של זאוס) שהוא המטבע הקטן והמקביל לדינר הרומי.
על מטבעות הסלע והשקל יופיע תמיד בצידו האחד חזית המקדש בצורה סכמאטית זאת בשל האיסור מן דאורייתא ("לא יעשה אדם בית – תבנית היכל, אכסדרה- תבנית אולם; חצר- תבנית עזרה; תבנית מנורה....")²⁰ בפתח המקדש מופיע דגם של שולחן לחם הפנים כנראה, או לפי דעות אחרות - ארון ברית .

על חזית המקדש יופיע מעין כוכב עליו אדון בהמשך.
בצידם השני של המטבעות יופיעו תמיד תבליטי "ארבעת המינים": לולב, ערבה, הדס ולצידם בתחתית אתרוג. כידוע במקרא ארבעת המינים אינם מוגדרים דווקא אלה, אלא כפרי עץ הדר, כפות תמרים ענף עבות וערבי נחל.²¹

ואילו בימי הבית תיקנו חכמים והגדירו את ארבעת המינים- אתרוג, לולב, הדס וערבה.²²
גם בחזית ה"זוז" מתנוסס חזית המקדש ואילו בצד האחורי מופיעים מגוון דגמים.
סמלים אלה מופיעים על מטבעות ארבע שנות המרד עם שינויים קטנים ועם כיתוב משתנה משנה לשנה.

להלן הצרוף של הכיתוב יחד עם הדגם:

שנה א. חזית מטבע: חזית מקדש + כיתוב 'ירושלם'

19 י' משורר, **אוצר מטבעות היהודים**, הוצאת יד בן צבי, ירושלים 1997, עמ' 121 – 143 .

20 בבלי, מסכת עבודה זרה ג'.

21 ויקרא כג' מ. " ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר, כפת תמרים, וענף עץ עבת, וערבי נחל ושמתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים".

22 משנה, מסכת סוכה א.

גב: ארבעת המינים + כיתוב : 'שנת אחת לגאולת ישראל'.

שנה ב. חזית המטבע: חזית מקדש + כיתוב 'ירושלם' (או 'שמעון').

גב: שנה ב' 'לחרות ישראל'.

שנים ג' וד' : מטבעות לא מתוארכות.

חזית: מקדש + שמעון

גב: 'לחרות ירושלים'

מטבעות הברונזה ה"פרוטות" מופיעים בארבעה גדלים ודגמים.²³

מטבע הברונזה הגדול המקביל לסטרטיוס הרומי (sestertius) שעליו מופיעה אמפורה.

מטבע הברונזה הבינוני א' המקביל לדופונדיוס הרומי (dupondius) שעליו מופיע עץ תמר ולעיתים עלה גפן.

מטבע הברונזה הבינוני ב' המקביל לאס הרומי (as) שעליו מופיע דגם של נבל או כינור.

מטבע הברונזה הקטן המקביל לאחד וחצי סמיס הרומי (1.5 semis) שעליו מופיע אשכול ענבים.

מילדנברג ומשורר סבורים שמטבעות הברונזה הוטבעו בשלושה עריכים – גדול, בינוני וקטן. ונוספים להם מטבעות ביניים בעריכים לא ברורים. משורר מסתמך על הנאמר בתלמוד הבבלי²⁴ אך מסכים שקיימים ארבעה טיפוסים.

להלן טיפוס המטבעות הברונזה.

מטבעות הברונזה הגדולים: צד א: כתובת בתוך זר, צד ב: אמפורה בעל שתי ידידות.

מטבעות הברונזה הנפוצים (בינוני א): צד א: דקל, צד ב: עלה גפן.

מטבעות הברונזה (בינוני ב): צד א: לולב מוקף בזר, צד ב: כלי נגינה בעל מיתרים.

מטבעות הברונזה הקטנים: צד א: דקל, צד ב: אשכול ענבים.

אלה הם הטיפוסים העיקריים אך ישנן וריאציות נוספות וטיפוסי כלאיים.

חנן אשל מתייחס במאמרו על נבל וכינור²⁵ במיוחד למטבעות שעליהם מופיעים כלי הנגינה נבל וכינור ומנסה להביא את המניעים של שינוי העריכים במהלך שנות ההטבעה.

²³ ח' אשל, "על נבל וכינור", בתוך : מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה מוגשים לאוראל רפפורט (עורכים: מור מ, פסטור ג', רונן י, אשכנזי י), מרכז זלמן שזר ירושלים תשס"ו עמ' 29-34.
²⁴ קידושין יב, ע"ב; "דתניא, פרוטה שאמרו חכמים – אחד משמונה באיסר האיטלקי; שש מעה – כסף דינר; מעה – שני בונדינין; פונדינין – שני איסרין; איסר – שני מוסמיסים; מסמס – שני קונטרונקין; קונטרנק – שתי פרוטות; נימצא פרוטה-אחת משמונה באיסר האיטלקי".

²⁵ ח' אשל, "על נבל וכינור", בתוך : מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה מוגשים לאוראל רפפורט (עורכים: מור מ, פסטור ג', רונן י, אשכנזי י), מרכז זלמן שזר ירושלים תשס"ו עמ' 32.

להלן סמלי הדגמים ומה הם אמורים להביע ללוחמי בר כוכבא.

3.2 הכינור והנבל: הם כלי נגינה שהלוחיים ניגנו בהם על המעלות שהובילו מעזרת הנשים

לשערי ניקנור, מקום בסמוך לו התכנסו כל בני ישראל.

הנבל הוא כלי מיתרים בעל תיבת התהודה הגדולה יותר. הגדרת המילה "נבל" משמשת גם ככינוי לפיטס המכיל יין או שמן²⁶, ואילו הכינור הוא כלי מיתרים קטן ומעודן יותר. כלים אלה מופיעים בדרך כלל במקורות יחדיו²⁷. כלים אלה מסמלים את התקווה הגדולה לבנות את בית המקדש מחדש ולהחזיר עטרה ליושנה, כחלק ממטרות המרד.

3.3 שתי החצוצרות: מכלי הנגינה והתרועה בבית המקדש, שבני ישראל בנדודיהם במדבר,

נצטוו לעשותם מקשה אחת מכסף²⁸. מטרתן הייתה לשמש כאות קריאה ליציאה למלחמה. בתקופת בית שני הן נזכרות, בין היתר, בטכסי חג הסוכות במקדש²⁹.

בעת החפירות הארכיאולוגית בפינה הדרום מערבית של הכותל המערבי נמצא שבר אבן מעקה ועליו כתובת "...לבית התקיעה להכר(יז)". מקורו מן הפינה העליונה דלהלן, שם עמד כנראה כהן שהיה מכריז על כניסת שבת ומועדים. גם המקורות מציינים זאת³⁰.

3.4 גפן ותאנה: משבעת המינים, מן הפירות שהתברכה בהם ארצנו, המסמלים את השלום

הביטחון וככאלה מסמלים את עצמאות העם בארצו³¹.

זמורת הגפן קישטה גם את שערי הכניסה למקדש, על פי תיאורו של יוספוס³².

3.5 דקל תמר/לולב: משבעת המינים, פירות שהתברכה בהם ארצנו, מן העלה הצעיר הוא

הלולב, נוטלים לפולחן חג הסוכות – סמל למשפט צדק. דבורה הנביאה ישבה תחתיו ושפטה

26 שמואל א, פרק א, פסוק כד, "וַתַּעֲלֶהּ עִמָּה כְּאִשֶּׁר גָּמְלָתָהּ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וְאַיִפָּה אַחַת קָמַח וְנָבֶל יֵין וַתִּבְאֶהוּ בֵּית ה' שְׁלוֹ"

27 תהלים, פא, ג, "שָׂאוּ זִמְרָה וְתָנוּ תֶּף כְּנֹר נְעִים עִם נָבֶל"; תהלים, צב, פ ד, "עָלִי עֲשׂוֹר וְעָלִי נָבֶל עָלִי הַגִּיּוֹן בְּכֹנֹר".

28 במידבר, י, א-ט,

29 משנה, סוכה, ה, ד-ה" ועמדו שני כהנים בשער העליון, שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים ושתי חצוצרות בידיהן. קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו. הגיעו לעזרה. תקעו והריעו ותקעו. היו תוקעין והולכין, עד שמגיעין לשער היוצא למזרח..."

30 בבלי, שבת, לה, "תנו רבנן, שש תקיעות תוקעין ערב שבת: ראשונה להבטיל את העם ממלאכה שבשדות, שנייה - להבטיל עיר וחנויות, שלישית - להדליק את הנר, דברי רבי נתן. רבי יהודה הנשיא אומר: שלישית לחלוץ תפילין. ושוהה כדי צליית דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת".

וכן הרחבה בברייתא, (תוספתא מסכת סוכה (ליברמן) פרק ד') שם מוזכרת החצוצרה במפורש.

31 מיכה, ד, ד, "וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֵנָתוֹ וְאֵין מִקְרִיד כִּי פִי ה' צְבָאוֹת דִּבֶּר".

32 י' בן מתתיהו, **קדמוניות היהודים**, ט"ו, 935: "את שערי הכניסה, שהי שווים בגובהם יחד עם משקופים לבית המקדש, קישט [הורדוס] בפרוכת ססגונית, ומעל לאלה, מתחת לשפת החומה השתרגה גפן זהב, שאשכולותיה תלויים ויורדים, והוא פלא [לעיני] הרואים מצד גודלה ומלאכתה".

את העם ³³. הדקל סימל בעיני רומא את יהודה. במטבעות "יהודה השבויה" (ivdaea capta) יושבת אישה יהודיה נכנעת תחת דקל התמר.

3.6 ארבעת המינים: ההדס הלולב והערבה המאוגדים יחדיו ולצידם אתרוג.

השילוב בן ארבעת המינים בצורה זאת הוא סמל לחג הסוכות ולפולחנו. גם פה יש מטרה ברורה: חידוש הפולחן בבית המקדש ועלייה לרגל בשלושת הרגלים שנחוגו ברוב עם.

3.7 אמפורה (כד ולו שתי ידיות): האמפורה היא מכלי בית המקדש, כלי קיבול לשמן שנועד לצקת שמן למנורה המקדש ³⁴.

3.8 צלוחית (כד ולו ידית אחת): מכלי בית המקדש, כלי לניסוך המים בחג הסוכות (עלה התמר המופיע לידו רומז על כך) ³⁵.

3.9 הזרים: על חלק מהמטבעות מופיעים זרים המעטרים בעיקר כתובות. הם עשויים בחלקם מענפי זית ובמקומות אחרים מענף עלי דפנה (ער אציל). במציאות של התקופה הם נועדו לעטר ראשים. לפיכך ניתן לומר, כאשר זר כזה מעטר את הכתובת - "שמעון נשיא ישראל" או "ירושלים", יש כאן תאור סמלי של מלכות. על מטבעות פגאניים מעטר זר דומה את ראשו של הקיסר.

במטבעות השנה הראשונה מופיע לולב מוקף נזר כסמל ניצחון, זהו שילוב משמעותי של הלולב כאחד מסמלי חג הסוכות והשילוב של שניהם כ"ניצחון".

3.10 חזית בית המקדש: גולת הכותרת של מטבעות בר כוכבא הם מטבעות הכסף שבחזיתם ניצב מקדש ³⁶. לדעת החוקרים מדובר על "המקדש" ואין מסר חזק יותר מאשר סמל זה למטרת המרד, אומנם בתקופה זאת כבר היה שימוש רחב בבתי כנסת, אך "תקוות העל" הייתה בניית בית המקדש בדור האמור.

על "הסלעים" – כפי שכונו באגרות, מופיע דגם יפיפה המשמש על ידי חוקרים כמודל לשחזור חזית בית המקדש השני שניבנה על ידי הורדוס, שזקני דור יבנה – שכנראה לקחו חלק בהנהגת המרד- ראו אותו במו עיניהם.

33 שופטים, ד, ה "והיא יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים ויעלו אליה בני ישראל למשפט".

34 על פי הצעתו של י' משורר, אוצר מטבעות היהודים, יד בן צבי, ירושלים, 1997 עמ' 129.

35 שם, משורר מביא את הצעתו של רומנוב. בסוכה ד, ט, נאמר: "נסוך המים כיצד? צלוחית של זהב מחזקת שלושה לוגים היה (הכהן) ממלא מן השלוח. הגיעו לשער המים, תקעו והריעו ותקעו...".

36 ד' בר"ג, "שולחן לחם הפנים וחזית בית המקדש על מטבעות מרד בר כוכבא", קדמוניות, רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא, ירושלים, שנה כ' חוברת 1-2 (77-78) עמ' 22 תשמ"ז.

החזית בנויה מארבעה עמודים מחורצים בעלי כותרת דורית ובסיסים מעוצבים, עליהם מונחת קורה מעוטרת בשני פסים בולטים שזורה במעין כפתורים. המקדש עומד על פודיום מוגבה הנראה כמו סולם שוכב.

מטבעות הכסף עם דגם המקדש ודאי עוררו התרגשות בליבם של הלוחמים, מה עוד שאלה היו מטבעות רומיים לשעבר, שעליהם היו טבועים דיוקן הקיסר וסמליו הפגאניים.

הטבעת המטבעות הייתה מעין הכרזת עצמאות ציבורית וחגיגית. בהטבעת מטבעות הכסף השתלטו המורדים על הזכות החשובה ביותר של הקיסר הרומי, במכת פטיש הם עטו על עצמם ריבונות. מבחינת הקיסר הם ביצעו מעשה בגידה חמור, הם שמרו על הערך הבסיסי של המטבע וקראו למטבעות בשמות עבריים. המורדים מחקו את דמותו של הקיסר ודמויות של אלים שונים והטביעו במקומם סמלים יהודיים. לא הייתה תעמולה יעילה יותר למחנה המורדים מאשר מעשים אלה.³⁷

על השקלים והזוזים דגם המקדש היה שונה במקצת מעריך לעריך. בפתח המקדש מופיע חפץ/רהיט שעורר ויכוח בין החוקרים: ארון הברית או שולחן לחם הפנים. רעיון ארון הברית נפסל, מאחר שעל פי התורה³⁸ אין כל אזכור לרגלים, יתרה מזאת בימי בית שני לוחות הברית לא היו עוד³⁹, ולא סביר שבר כוכבא רצה לשחזר את הארון מחדש. הרעיון השני הוא שזהו שולחן לחם הפנים המתואר במקרא⁴⁰. הרעיון שעומד מאחורי הצגת השולחן - שהינו מהווה סמל לחידוש עבודת הקודש התמידית.

אשר גרוסברג⁴¹ במאמר בקורת על מאמרו של בר"ג מחזק את הרעיון שמדובר בשולחן לחם הפנים, זאת מסיבות נוספות. כאשר היו מגיעים עולי הרגל, הרהיט הנראה לעין מבעד לפתח ההיכל הוא שולחן לחם הפנים. לעומת זאת המנורה לא נראתה מבחוץ כי הייתה ניצבת בתוך ההיכל פנימה, והייתה נראית על ידי הכוהנים בלבד, לכן מי שמצייר אותה על טיח בבית ההרודיאני בעיר העליונה הוא כהן ששירת בתוך ההיכל והיה יכול לחקוק אותה על טיח קיר ביתו בצורה נאמנה. (ראה איור בנספח ט')

³⁷ L.Mildenberg, *Bar Kokhba Coins and Documents*, HSCP 84 1980

³⁸ שמות, כה, י-כב; לז, א-ט.

³⁹ משנה שקלים ו: א-ב ובמקומות נוספים, וכן ב' י. בן מתייהו, מלחמת היהודים ה: 219.

⁴⁰ ויקרא, כד:ו. כמו כן, בחפירות העיר העליונה בירושלים התגלתה על ידי אביגד - מנורה ולידה שולחן לחם הפנים חרוטה על גבי הטיח.

⁴¹ א' גרוסברג, "על בר"ג ד, שולחן לחם הפנים וחזית בית המקדש על מטבעות מלחמת בר כוכבא", בתוך **קדמוניות כ"א** 1981-82 עמ' 56-57.

גרוסברג מבסס את דבריו בקטעים מן המשנה⁴². "אמר רבי אמי בשם רבי שמעון בן לוי: השולחן למה טמא? לא מפני שמוציאין אותו ומראין אותו לעולי רגלים?" ובמקומות נוספים⁴³.

מעניין לציין את המהפך שחל אחרי המרד בנושא הסמלים. דוד עמית⁴⁴ מציין דווקא את "המנורה" כאביזר שבעזרתו בקשו פליטי מרד בר כוכבא שהשתכנו בכפרי הספר בדרום, קישתו בו את בתייהם והפכו אותו לסמל המובהק. המנורה כסמל נמצא באזור זה לראשונה בבתי הכנסת, על גבי קברים ועל גבי משקופים אבן בשימוש משני, זמן רב בטרם הגיע לגליל.

3.11 הכוכב מעל חזית המקדש: אחד הסמלים מעוררי המחלוקת הוא הסימן דמוי כוכב מעל חזית המקדש (ראה מטבעות בנספח א'). בחלק מן המטבעות הוא נראה ככוכב ממש, על אחרים הוא דומה יותר לפרח או סימן חסר משמעות.

מאחר שאנו יוצאים מתוך הנחה שכל תג ותו על גבי המטבעות יש להם משמעות והם באו לשדר מסר, לא ייתכן שדווקא סימן זה המופיע מעל חזית המקדש, שהוא אחד מן הסמלים המשמעותיים ביותר במרד, יהיה חסר משמעות כמו שהחוקרים מילדנברג ומשורר מנסים להביע⁴⁵.

הלל ניומן⁴⁶ מביא במאמרו רעיון אחר. רעיונות שגרמי השמים "הכוכבים" נוטלים בהם חלק. הכינוי בר כוכבא שדבק במנהיג המרד על פי מקורות נוצריים⁴⁷, ואמירתו של רבי עקיבא על מנהיג המרד "דרך כוכב מיעקב"⁴⁸ הלקוח מדברי בלעם⁴⁹.

בנוסף לרעיון "הכוכב" המופיע על מטבעות המרד, מופיע כוכב על מטבעות אדריאנוס – שם מתואר אנטינואוס, משרתו, אהובו של הקיסר אדריאנוס שטבע בנילוס בשנת 130 ומעליו כוכב (ראה איור מטבע בנספח ג'). על פי קאסיוס דיו, הופיע כוכב שביט בשמי מצרים, ואות זה הביא את אדריאנוס להכריז על אנטינואוס כאל ולבנות לכבודו עיר חדשה במצרים עוד באותה שנה.

⁴² ירושלמי, חגיגה פ"ג ה"ח, ע"ט ע"ד.

⁴³ בבלי, חגיגה כו ע"ב; (השווה בבלי, מנחות צו ע"ב). "מלמד שמגביהין אותו [את השולחן] ומראין בו לעולי רגלים לחם הפנים ואומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום – סילקו כסידרו..."

⁴⁴ ד' עמית "בתי כנסת בחורבת מעון ובחורבת ענים והישוב היהודי בדרום הר חברון", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה. תשס"ג, עמ' 143-165.

⁴⁵ L Mildenberg, The Coinage of the Bar-Kokhba War, Aarau-1984, pp.43-45.

⁴⁶ י, משורר, אוצר מטבעות היהודים, יד בן צבי, ירושלים תשנ"ח, עמ' 134.

⁴⁷ ה' ניומן, "כוכב של בר כוכבא", בתוך: חידושים בחקר מרד בר כוכבא, (עורכים ח' אשל, ב' זיסו) רמת 2001, עמ' 95-100.

⁴⁸ אוסביוס, היסטוריה כנסייתית, ד, 6, 3. (אוסביוס מביא את דברי אריסטו מפחל).

⁴⁹ ירושלמי, תענית ד, ח, סח ע"ד.

⁴⁹ במדבר כ"ד, יז.

לדברי ניומן, על פי תצפיות עתיקות שתועדו בסין הופיע כוכב שביט נוסף בשנת 132 לספירה, ועובדה זאת יחד עם הסיבות הלאומיות הביאו את ההנהגה לצאת למרד. במטבעות של השנה השנייה נראה על המטבעות המרד כוכב ברור, אך בשנים הבאות הכוכב הלך ונעשה מעין סימן פחות מוחשי. אם יש קשר בין הכינוי "בר כוכבא" שדבק במנהיג המרד עם הגרם השמימי, אולי זאת הסיבה שבמטבעות של השנה השלישית והרביעית נעשה הסמל פחות דומה לכוכב, אולי השינוי בא פי הוראתו של מנהיג המרד שרצה להתרחק מן ההקשר שהתחיל להבנות, בין "הכוכב" ל"משיח השמימי" שדבק בשמו.

3.12 השמות על גבי המטבעות:

שני שמות מופיעים על גבי המטבעות: 'שמעון' ו'אלעזר'. שמו של שמעון מלווה לעיתים בתואר 'נשיא ישראל' ואילו אלעזר, מלווה בתואר 'הכהן'. זיהויים שונים הוצעו עד שהגיעו להסכמה שמדובר בשמעון (בר כוכבא). המבורגר הציע כי 'שמעון נשיא' הוא רבן שמעון בן גמליאל השלישי, נשיא הסנהדרין. שאכן היווה את הסמכות הלגיטימית הגבוהה ביותר בימיו. אך הוא חי כ-80 שנה אחרי מרד בר כוכבא. הייתה סברה שמדובר בשמעון החשמונאי בן מתתיהו שכונה 'נשיא', אך הוא חי כ-250 שנים לפני המרד השני. גם לאלעזר הכהן ניתנו אפשרויות מספר. למשל, הוצע לזהות את אלעזר הכהן עם רבי אלעזר בן עזריה, שהיה ממלא מקומו של רבן גמליאל השני כנשיא הסנהדרין לפני מלחמת בר כוכבא, אך הוא לא תפס שום מעמד רשמי בימי המרד השני.⁵⁰ כל ההצעות האלה פינו מקומן להצעות של ייבין⁵¹ ששמעון הוא בר כוכבא ואלעזר הכהן הוא אלעזר המודעי. ההצעה לגבי שמעון אושרה על ידי ממצאים מנחל חבר, בהם מוזכר 'שמעון בן כוזבא נשיא ישראל' - פעמים אחדות. גם המקורות מזהים את מטבעות המרד כ'מעות כזיביות'⁵². בתחילה התואר "בן כוזיבה" התפרש כ"בן כזב" דהיינו מנהיג שהכזיב, אולם עם פענוח איגרת הכתובה ביוונית (ממעה בנחל מורבעת) ניתן לקרוא 'בן כוזיבא' או 'כוסיבא' והתברר שזה אכן שמו⁵³, אולי על שם כפר באזור הר חברון. לגבי שמו של אלעזר המודעי אין לנו עדיין אסמכתא ארכיאולוגית נוספת שתביא בצורה מוחלטת האם מדובר באלעזר המודעי, שהיה כנראה בן דודו של בר כוכבא, או באדם אחר.

⁵⁰ א' קינדלר, "מטבעות מלחמת בר כוכבא", מאמר בתוך: **מרד בר כוכבא**, מרכז זלמן שזר 1980 עמ' 159-178.

⁵¹ ש' ייבין, **מלחמת בר כוכבא**, מוסד ביאליק תשי"ז, עמ' 68-72.

⁵² תוספתא, מעשר שני פ"א ה, ירושלמי מ"ש פ"א ב'; ב"ק צ"ז.

⁵³ י' ידן, **החיפושים אחר בר כוכבא**, הוצאת ספרית מעריב, 1971, ירושלים, עמ' 124-139.

אלעזר הופיע על מטבעות של השנה הראשונה (נספח א 11), ואחר כך חדל להופיע. עדות לכך שסר חינו⁵⁴ מובא בסיפור על החשד של בר כוכבא שהוא משתף פעולה עם שומרוני אחד, לפיכך בר כוכבא בועט בו והורגו⁵⁵.

3.13 הכיתוב והכתב על פני המטבעות ומשמעותו: הכיתוב על פני המטבעות הוא בכתב עברי עתיק (ראה טבלה בנספח ח') כתב זה כבר לא היה בשימוש מזה כ-500 שנים. הכתב שהיה נהוג בימי בית שני הוא הכתב ה'ארמי סורי' שהונהג על ידי עזרא הסופר (על פי מסורת חז"ל) במאה החמישית לפני הספירה מטעמים השנויים במחלוקת⁵⁶.

התלמוד הבבלי מתאר את התהליך ההיסטורי להלן⁵⁷. ברייתא זו ומקורות נוספים מעידים על כך ששינוי הכתב העסיק את חכמי התלמוד⁵⁸.

מעניין שעל מטבעות החשמונאים, מטבעות המרד הראשון ברומאים וגם במרד השני, הכיתובים הופיעו בכתב עברי עתיק.

מאמרו של ליאו קדמן⁵⁹ הדן בנושא, מצטט חוקרים ותוהה אם כתב נוסח זה היה מקובל בתקופת המרדיות ברומאים, האם שדרות העם הרחבות ידעו לקרוא אותו? או שהוא היה נחלתה של שכבה מצומצמת. יתכן שכתב זה מהווה סמל נוסטלגי לקשר בין התקופה הנדונה לתקופת בית ראשון- תקופת הנביאים, התקופה בה התגבשה האומה וזכתה לעצמאות דתית

54 י' משורר, הצד השלישי של המטבע, יד בן צבי, ירושלים, 2006. עמ' 91
- משורר מוסיף שחלק ממטבעות "אלעזר הכהן" שויפו במתכונן ומחו את שמו מהמטבעות – זוהי כנראה הוכחה

ארכיאולוגית שסר חינו.

55 איכה רבה ב, ב-ד. "ג' שנים ומחצה הקיף אדריאנוס קיסר לביתר והיה שם ר' אלעזר המודעי עסוק בשקו ובתעניתו ובכל יום יום מתפלל ואומר: 'רבונו של עולם אל תשב בדין היום'. ולבסוף רצה אדריאנוס ללכת לו. אמר לו שומרוני אחד: 'אל תלך לך שאני אראה מה יש לעשות כדי למסור את העיר בידך'. נכנס השומרוני דרך הביב של העיר. נכנס ומצא את רבי אלעזר המודעי עומד ומתפלל. עשה עצמו לוחש לו באזנו. ראוהו בני העיר והביאוהו אצל בן כוזבא ואמרו לו: 'ראינו זקן זה משוחח עם חביבך'. אמר לו (בן-כוזבא לשומרוני): 'ומה אמר לך (רבי אלעזר המודעי)?' השיב לו: "אם אני אומר לך יהרגני המלך, ואם לא אומר לך, אתה תהרגני. טוב לי שיהרגני המלך ולא אתה". אמר לו (השומרוני): 'אמר לי (אלעזר) שאני מוסר את העיר'. בא (בן כוזבא) אצל רבי אלעזר המודעי ואמר לו: 'מה אמר לך השומרוני הזה?' השיב לו: 'לא כלום'. אמר לו (בן כוזבא): 'מה אמרת לו' (לשומרוני): אמר לו רבי אלעזר – 'לא כלום'. בעט בו (בן כוזבא) בעיטה אחת והרגו. מיד יצאה בת קול ואמרה: (...) הוי רועי האליל עוזבי הצאן, חרב על זרועו ועל יד ימינו, זרועו יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה.

הרגת את ר' אלעזר המודעי, זרוען של כל ישראל ועין ימינו; לפיכך זרועו של אותו האיש יבוש תיבש ועין ימינו כהה תכהה, מיד נלכדה ביתר ונהרג בן- כוזבא.

56 נווה, ראשית תולדותיו של האלפבית, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשמ"ט עמ' 111 ואילך.
57 בבלי סנהדרין כא', ע"ב, "בתחילה ניתנה תורה לישראל בכתב עברי ולשון הקודש, חזרה וניתנה להם בימי עזרא בכתב אשורית ולשון ארמי, ביררו להן לישראל כתב אשורית ולשון הקודש והניחו להדיטוטות כתב עברית ולשון ארמי".

58 בבלי סנהדרין כב, ע"א, רבי יהודה הנשיא טען כי "בתחילה בכתב זה (כתב אשורי) ניתנה תורה לישראל, כיוון שחטאו נהפך להם לרועץ" – שיבושה של התיבה האחרונה הוא מקורו של הכינוי "כתב דעץ" לציון הכתב העברי.

59 ל' קדמן, "כתב המטבעות העברי: מחקר באפיקרפיה ובפאליאגרפיה של המטבעות היהודיות העתיקות, ארץ ישראל", בתוך: מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה, ו, תשכ"א 94-103.

ולאומית שהתמשכה לאורך זמן רב. גם בימינו, מופיע הכתב על המטבעות המודרניות של מדינת ישראל⁶⁰.

ליאו קדמן השווה בין הכתב המופיע על המטבעות: 'יהד', 'בית חשמונאי', המרד הראשון והשני, והשווה את הכתב מכתובות שונות: לוחות הנצחה, חותמות ועוד⁶¹.

קדמן מצא דמיון בסגנון הכתב בעיקר בין מטבעות המרד הראשון והשני, אך הסגנון משתנה. מטבעות המרד השני הגיעו לשיא אומנותי בנושא הסמלים, אך בנושא הכתב הן נפלות ברמתן ממטבעות המרד הראשון. כמו כן, הן מופיעות במספר וריאציות וקיימים הבדלים ניכרים בצורת האותיות: ישנן אותיות שנכתבו ב"רוורס" וישנן מילים ואותיות שנכתבו במהופך. אותיות שנכתבו בעבר עם קצוות דמויי יתד קיבלו צורה מעוגלת ודמו בסגנון לאותיות של הכתב הארמי – יהודי המרובע שרווח בתקופה זאת.

קדמן מגיע למסקנה שהכתב על המטבעות הפך למעין כתב מעבר בין הכתב העברי הקדום לכתב המרובע של ימינו.

4. בחינת חיבורו של קאסיוס דיו על פי מבחן המטבעות

הדיון יעסוק בחיבורו של ההיסטוריון הרומי קאסיוס דיו, תולדות הרומים, פרק ס"ט, כפי שהובא בתקציר של הנזיר קסיפילינוס מן המאה ה-11. לאחר שעבר גלגולים שונים של אמון וחוסר אמון בטקסט, החיבור הנ"ל מקובל היום כחיבור אמין.

אחלק את החיבור לראשי פרקים, לקטעים ענייניים ואבחן אותם במבחן הנומיסמאטי - על פי המטבעות, המדליות והבולות.

⁶⁰ על מטבעות שקל מופיעה המילה 'יהד' בכתב עברי עתיק, על מטבע של חמש אגורות מופיעה הכתובת 'שנת ארבע' ובמטבע 10 שקלים מופיע הכיתוב 'לגאולת ציון' בכתב דעץ ובכתב מרובע.
⁶¹ ל" קדמן, "כתב המטבעות העברי: מחקר באפיקרפיה ובפליאוגרפיה של המטבעות היהודיות העתיקות, ארץ ישראל", בתוך: **מחקרים בדיעת הארץ ועתיקותיה**, ו, תשכ"א 94-103.

4.1

הסיבות למרד⁶²

1. בשנת 130 אדריאנוס עורך מסע לארץ ישראל. לכבוד מסע זה הוא מנפיק מטבע ברונזה גדול ומרשים⁶³. על גבי המטבע ניצב אדריאנוס ולפניו אישה עבריה המושיטה לו קערת נסך, מסביב כתובת בלטינית: 'ביקור הקיסר ביהודה'.

2. ייסוד העיר איליה קאפיטולינה על חורבות ירושלים החרבה – לכבוד אירוע זה מנפיק אדריאנוס מטבעות ברונזה עליהם מתואר טכס ייסוד העיר כקולוניה רומית. על המטבע נראה אדריאנוס חורש את מתאר העיר בצמד שור ופרה; מסביב הכתובת הלטינית: "קולוניה איליה נוסדה", ברקע נס הלגיון⁶⁴. שנת הטביעה לא מופיעה על המטבעות ונקבעה לשנת 130 לפי מחקר ענייני המקובל על כל החוקרים.

3. קאסיוס דיו מוסיף ומספר על בניית מקדש על חורבות בית המקדש או בסמוך לו – מטבע נוסף המיוחס לאותה שנה הוטבע על ידי אדריאנוס. מקדש ובתוכו יושב יופיטר ולשני צידיו עומדים מנרווה ויונו. (ראה נספח ג').

בעקבות מעשה זה (ייסוד איליה קפיטולינה) פורצת מלחמה בשנת 132 לספירה. כאן מתנהל ויכוח שאורכו כאורך המחקר על מרד בר כוכבא, זאת בשל חיבור של אוסביוס⁶⁵ שממנו ניתן להבין שאיליה הוקמה בעקבות המרד.

בעקבות גילוי מטבעות של בר כוכבא שהוטבעו מחדש על גבי מטבעות רומיות ניתן לראות בברור שמתחת המטבעות שנה א' של בר כוכבא נראית מטבע איליה שהוטבעה בשנת 130, כמו כן במטמוני מטבעות של לוחמי בר כוכבא נמצאו מטבעות איליה במטמון הר חברון⁶⁶ וכן על פי ממצא במערת אל ג'י בנחל מכמש גם שם נמצאו מטבעות איליה קאפיטולינה וערי ארץ ישראל מתוארכות לשנת 130 במטמון משותף עם מטבעות המרד משנת 132⁶⁷. שתי הוכחות מובהקות אלה יחד עם ממצאים נוספים הוסיפו נופך לדברי קאסיוס דיו וחזקו את אמינותו. כמו כן נקבע נחרצות שאיליה קאפיטולינה נוסדה ללא קשר למרד. אם כן, אחת הסיבות לפרוץ המרד הייתה ייסודה של איליה קאפיטולינה.

⁶² ד' קאסיוס, **תולדות הרומים** ס"ט 11. "בירושלים הוא (הקיסר) יסד עיר במקום שזו נהרסה לחלוטין וקרא לה איליה קאפיטולינה, ועל מקום מקדש האלוהים הוא הקים בניין חדש ליופיטר. זה גרם למלחמה לא מועטת חשיבות ולא קצרה, שכן היהודים לא היו מוכנים לשאת שזרים ישבו בעירם ופולחנות זרים ייקבעו בה".

⁶³ י' משורר, **אוצר מטבעות היהודים**, יד בן צבי, ירושלים 1997, עמוד 121.

⁶⁴ י' משורר, **מטבעות ערי ארץ ישראל ועבר הירדן בתקופה הרומית**, מוזיאון ישראל, ירושלים 1984. עמ' 60 מטבעות מס' 163, 162.

⁶⁵ אוסביוס, היסטוריה כנסייתית, ד', ו, "...וכך קרה שאחר המלחמה והשמדת העם כולו וגירוש התושבים הקודמים הושיבו על הריסות העיר נוכרים. העיר הרומאית שהוקמה בינתיים, קורא לה שם חדש. לכבוד איליוס אדריאנוס שמשל אז נקראה בשם: איליה".

⁶⁶ י' משורר, "מטמון מטבעות באזור הר חברון" בתוך: **מרד בר כוכבא** (עורך: א' אופנהימר), מרכז שז"ר, ירושלים 1980 עמ' 69.

⁶⁷ א' קינדלר, "האם נוסדה העיר איליה קאפיטולינה לפני מרד בר כוכבא או אחריה? – שתי הוכחות נומיסטיות" בתוך: **חידושים בחקר מרד בר כוכבא**, (עורכים: ח' אשל, ב' זיסו), רמת גן 2001, עמ' 5-10.

הסמלים על גבי מטבעות המרד והסיסמאות ממחישים את יעד המרד.

4.2 מסע אדריאנוס למצרים⁶⁸

אדריאנוס ערך מסע למצרים ועבר דרך הערים ההלניסטיות אשקלון ועזה⁶⁹. לקראת האירוע החשוב העיר עזה הנפיקה מטבעות. על גבי המטבע, ניצב אדריאנוס בתוך היכל ואישה מקדמת את פניו. ביקור אדריאנוס בעזה הפך לאירוע מכונן, ומאותה שנה ועד מותו נוסף מנין נוסף לתולדות העיר,

באשר לאינפורמציה שמוסר לנו קאסיוס דיו בנוגע לייצור נשק פגום עבור הצבא הרומי בנפחיות ביהודה - אנו יכולים למצוא חיזוק בממצא הארכיאולוגי. במקביל לשרידי המיטבעות שנמצאו בהרודיון בחורבת עקד ובביתר, נמצאו גם כלים של חרשי ברזל ויתכן שבנפחיות אלו יצרו את כלי הנשק (ראה ניספח ו').

בקטע הבא דן קאסיוס דיו באסטרטגיה של המורדים, דהיינו הכנות למרד, ביצורים ומחילות מסתור⁷⁰.

המפעלים הכבירים שהכינו המורדים התבטאו בביצורים בשילוב מחילות, שהבולטים בהם היו בביתר, הרודיון וחורבת עקד, וכן מחילות מסתור בלבד המצויות כמעט בכל כפר ביהודה. אלה הוכנו במשך שנתיים, בפרק הזמן שבין עזיבת אדריאנוס את הארץ לבין פרוץ המרד. זמן זה מוכח על ידי מטבעות בר כוכבא שנטבעו מחדש על גבי מטבעות רומיים פרובינציאליים ומטבעות ערים הלניסטיות משנת 132 ואילך, (בעקר אשקלון ועזה) ועליהם כתוב מנין המרד. כמו כן הימצאות המטבעות בתוך המחילות, מעידה שרוב מחילות המסתור הם מזמנו של המרד השני ומיעוטן מן המרד הגדול ומרד החשמונאים, כפי שחלק מהחוקרים מנסים לטעון⁷¹.

68 ד' קאסיוס, **תולדות הרומים** ס"ט 12, "... כל עוד שהה אדריאנוס במצרים ולאחר מכן בסוריה, הם ישבו בשקט מלבד אשר כשנתבקשו להכין נשק, ובכוונה הכינו אותו באיכות ירודה בתקווה שהרומאים ידחו אותו והם עצמם יוכלו להשתמש בו".

69 י' משורר, **אוצר מטבעות היהודים**, יד בן צבי, ירושלים 1997, עמ' 121, 70 ד' קאסיוס, **תולדות הרומים** ס"ט 12, "ליתר ביטחון הם לא ניסו להתנגש עם הרומאים בשדה הפתוח, אלא החזיקו בנקודות מפתח בארץ וביצרו אותם במכשולים וחומות כדי להכין לעצמם מקום מקלט כשיילחצו. וכדי שיוכלו להיפגש יחד בחשאי באין רואה מתחת לאדמה. והם קדחו (ארובות) אל המנהרות התת-קרקעיות האלה מלמעלה כדי לאפשר לאור ולאוויר לחדור פנימה".

71 ע' קלונר, א' אופנהימר, מ' גיחון, י' ידן, "מערכות המסתור בשפלת יהודה – מימי בר-כוכבא?" (דיון), **קתדרה** 26, תשמ"ג. עמ' 44-4.

4.3 עמי הניכר

בקטע הבא מוסר לנו קאסיוס דיו⁷² שגם "עמי נכר רבים הצטרפו אליהם [למרד] בתקווה לרווח". מי הם אותם עמי ניכר: הערים ההלניסטיות בארץ ישראל? ערי הדקאפוליס? אריה קינדלר במאמרו⁷³ "מטבעות ערי ארץ ישראל ומלחמת בר כוכבא", מציג רעיון מקורי. הוא בודק את מטבעות ארץ ישראל שהוטבעו על ידי הערים האוטונומיות, ומתחקה אחר התנהלות הטביעה: לפני המרד, במהלך המרד ולאחר המרד. הוא מגיע למסקנות מעניינות לגבי רצף הטביעה, האם הייתה? והאם היו שינויים בדגמי המטבעות והמוטבע עליהם אחרי המרד? קינדלר מחלק את הערים לשתי קבוצות עיקריות:

1. ערים שלא השתתפו במרד והנפיקו מטבעות כרגיל ואף הגדילו את מספר המטבעות בשל צורכי המלחמה – הערים: גבע, טבריה, דאר, קיסריה, אשקלון, עכו, עזה, פילדלפיה, גרש, פטרה ואיליה קפיטוליה והערים הפניקיות (חלק מן הערים כמו איליה קאפיטולינה, גרש ועזה התחילו להטביע מטבעות בימי אדריאנוס, אחרי שלא הטביעו מטבעות קודם לכן. איליה קאפיטולינה בשל היותה עיר חדשה, ואחרות בשל הפסקה שחלה בהנפקת מטבעות קודם לכן).

2. ערים שהפסיקו להטביע מטבעות בשנות המרד וחידשו אותם זמן רב לאחר מכן: סבסטיה, ציפורי, ערי פרובינקיה ערביה (שנוסדו בימי טראיאנוס 105/106).
מן ההבדלים הללו הוא למד כי ערים שהצטרפו למורדים, הוענשו ע"י הרומים בהפסקת הטביעה האוטונומית.

עובדות מעניינות שמשתקפות מן המטבעות:

ציפורי - דיוקיסריה וטבריה (נספח ד 1) בתחילת שלטונו של טראיאנוס מטביעות שתי הערים מטבעות עם סמלים יהודיים – בסוף ימיו, כנראה בשל פולמוס קיטוס (115-117) על המטבעות יופיעו רק סמלים פאגאניים וכך ממשיכה המגמה עד ימיו של קארקלה אז חוזרת ציפורי להטביע מטבעות עם סמלים יהודיים.
פן נוסף ומרתק - באותו נושא, מציג לנו וורנר אק⁷⁴, המנסה להביא נתונים על התארגנותו של הצבא הרומי כמשתמע מתוך הקטע של קאסיוס דיו. "... ואז אכן שלח אדריאנוס כנגדם את

72 ד' קאסיוס, **תולדות הרומים** ס"ט 13 "תחילה לא שמו הרומאים לב אליהם. אולם עד מהרה הפכה כל יהודה והייתה למרקחה, והיהודים הראו בכל מקום סימנים של הפרעות סדר. הם התאספו בחבורות והביעו עוינות עזה לרומאים, אם בהסתר ואם בגלוי. גם עמי נכר רבים הצטרפו אליהם בתקווה לרווח, וכל האדמה אפשר לומר, געשה סביב העניין. ואז אכן שלח אדריאנוס כנגדם את מיטב מפקדיו..... ובראשם יוליוס סוורוס שנישלח מבריטניה, שם שימש כמושל – להלחם נגד היהודים".

73 א' קינדלר, "מטבעות ערי א"י ומלחמת בר כוכבא: פעילות מיטבעות הערים מימי טראיאנוס ועד אנטונינוס פיוס", **בְּתוֹךְ: קְתֵדָרָה: תּוֹלְדוֹת א"י ויִשׁוּבָהּ**, 49: 1988-62.

74 E. Werner, *The Bar Kkhba Revolt: The Roman Point of View* 1999

מיטב מפקדיו.....ובראשם יוליוס סוורוס שנשלח מבריטניה, שם שימש כמושל – להלחם נגד היהודים". על פי דברים אלה והוכחות ארכיאולוגיות יוצא לפי דבריו שחלק מהמפקדים היו בדרגה מקבילה ליוליוס סוורוס, ולא לחמו תחתיו.

אק חוקר אלפי כיתובים על מצבות וכתובות ארכיאולוגיות ומבאר את הכתוב אצל קאסיוס דיו: "...גם עמי נכר רבים הצטרפו אליהם בתקווה לרווח..." הפסקה הזאת, על פי אק, מעידה שהמרד לא היה מוגבל ומקומי אלא מרד בעל השלכות אזוריות.

אק מדגיש שלגיון היה מורכב מאזרחים רומיים, והדרג השני שהיה מסופח והיה מורכב מזרים. בשל התדלדלות השורות בקרב חיילי הלגיונות נאלץ הפיקוד הרומי למלא את השורות בזרים. במקרים אלה, בטרם עשה זאת, נאלץ להעניק להם אזרחות רומית- מעשה חריג מאוד בהתנהלות הרומאים.

הצורך למלא את השורות ולהגדיל את מספר הלגיונות נבע מהצטרפותם של עמי ערב וסוריה ללוחמים היהודים, דבר שהפך את המרד לכלל מזרח תיכוני. אלה, ככל הנראה, הם "עמי הניכר" של קאסיוס דיו.

הענקת האותות (מדליות)⁷⁵, בסיום המלחמה, שניתנו ביד רחבה מעידה על הקשיים המיוחדים שהעמידה המלחמה הזאת. בדרך כלל, הענקת אותות הצטיינות הייתה ניתנת במשורה. והנה, פרט ליוליוס סוורוס הוענק האות גם לסקטוס קורניליוס דקטר שפיקד על הצי הסורי, דבר המראה שפיקד בצורה עצמאית ולא תחת פיקודו של יוליוס סוורוס.

על פי ארכיון בביתא וסלומה⁷⁶, מושל ערבייה האטריום נפוס, השתתף בדיכוי המרד. כנראה שיהודי ערבייה נטלו חלק, והוא נגרר להשתתף בדיכוי המרד.

לעומת דעתו של אק עומדת דעתו של מור⁷⁷ בחיבורו הנ"ל. מציג את טענותיו של אק ומפריך אותן אחת לאחת. לדעת מור ההצבה של יוליוס סוורוס כמצביא שנועד לדכא את מרד בר כוכבא לא נעשתה מטעמים של עוצמת המרד אלא מטעמים אחרים, כמו כן, כל המקרים של ניווד חיילים במספרים מצומצמים לאזורינו, שהעדויות הארכיאולוגיות מציגות, אינן מעידים שנעשה כאן גיוס מסיבי לטובת מרד בר כוכבא דווקא, ועוד כהנה וכהנה.

מבוסס על הרצאות באוניברסיטאות תל – אביב וחיפה, מתוך חוברת הקורס **מרד בר כוכבא**, (עורך ד"ר ר' מוסיגמן), האוניברסיטה הפתוחה, אוקטובר 2007 עמ' 21-34.

⁷⁵ מדליות נכללות בתוך מקצוע הנומיסמאטיקה.

76 ח' אשל, ד' עמית, "מערות מפלט מתקופת מרד בר כוכבא", **החברה לחקירת א"י ועתיקותיה**, המכללה האקדמית יהודה ושומרון, תל אביב תשנ"ט 1998,

⁷⁷ מ' מור, "עוצמתו והיקפו של מרד בר כוכבא-עיון מחדש" מבוסס על הרצאות באוניברסיטת פרינסטון- ב11-13 בנובמבר 2001, מתוך חוברת הקורס **מרד בר כוכבא** (עורך ד"ר ר' מוסיגמן) האוניברסיטה הפתוחה, אוקטובר 2007, עמ' 49-35.

4.4 היקף המרד

"...הוא לא העז בשום מקום להתמודד אתם פנים אל פנים... כתוצאה מכך התרוקנה מתושביה כמעט יהודה כולה...."⁷⁸.

שני משפטים בתוך הטקסט מעוררים שאלה חשובה במיוחד. מהי כוונת הביטוי "שום מקום" ומהי כוונת הביטוי "יהודה כולה"? האם הכוונה היא ליהודה בצורה הרחבה של המינוח, דהיינו יהודה כוללת את כל "פרובינקיה יודיאה" הכוללת את יהודה והגליל? האם הכוונה לתחום הגיאוגרפי של יהודה דהיינו שפלת יהודה והרי יהודה? האם הכוונה למקום מושבם של היהודים בארץ ישראל, דהיינו גליל יהודה, במידה מסוימת הנגב הצפוני, וגם יהודים שישבו בתוך הערים ההלניסטיות?

אחת הבחינות הנחשבות לאמינה היא תפוצת המטבעות שהוטבעו על ידי מנהלת בר כוכבא-שנמצאו בחפירות ארכיאולוגיות מסודרות, ודיווח על מטבעות שנמצאו בצורה אקראית באתרים כאלה ואחרים.

המטבעות נמצאו במערות מסתור, במערות מפלט, במטמונים שהוסתרו ובעליהם לא שבו לפקוד אותם.

להלן מפת תפוצת המטבעות, נכון לשנת 2001⁷⁹ (ראה מפה מצורפת בנספח י').
בצפון מערב: חורבת בראנט דרום צפונית לשוהם (מספר ק"מ דרומית מנחל שילה – תחום שומרון). בצפון מזרח ואדי דליה – במדבר שומרון.
במזרח: בקע ים המלח במערות מפלט ובאתרים ארכיאולוגיים: כתף יריחו, קומראן, ואדי מורבעת, עין גדי, מערת האיגרות בנחל חבר ובעין בוקק.
במערב: קיבוץ גת, עיי נחש (נחושה) ומורן.
בדרום: אתר נחל יתיר, מעט צפונית לבאר שבע.

עובדה מעניינת נוספת היא שמטבעות, מן הסדרה הלא מתוארכת, המזוהות עם השנה השלישית למרד נמצאו במערות המפלט במזרח חבל יהודה, ובאתרים הנמצאים בצפון החבל, בדרום החבל ומערבו. המסקנה המתבקשת היא שקריסת המנהל הבר כוכבאי מתרחשת ממש

78 דיו קאסיוס, **תולדות רומא**, סט, 14-15, "הוא לא העז בשום מקום להתמודד אתם פנים אל פנים מפני ראה את מספרם הגדול ואת נאשיותם....".

חמישים ממצודותיהם העיקריות, תשע מאות ושמונים וחמישה מכפריהם החשובים ביותר נחרבו. חמש מאות ושמונים אלף איש נהרגו בהתקפות והקרבות, ואילו את מספר המתים מרעב, ממגפות ומאש – לא ניתן היה לברר. כתוצאה מכך התרוקנה מתושביה כמעט יהודה..."

79 ב' זיסו, ח' אשל, "מטבעות מרד בר כוכבא- עדכון גיאוגרפי", בתוך: **חידושים בחקר מרד בר כוכבא**, (עורכים ח' אשל, ב' זיסו), רמת גן 2001, עמ' 17-40.

בסוף המרד, ובר כוכבא מחזיק בכל תחום יהודה כמתבקש מן המפה עד ינואר 136, ראה להלן. (ראה מפה מצורפת ניספח י')
פרט מעניין שעולה מן האיגרות שנמצאו במערות המפלט שבתחום מחוזא ליד צוער (כפר ברו) הוא שבאזור ים המלח, בעבר הירדן המזרחי היה המקום מיושב ביהודים ולמנהלת בר כוכבא הייתה דריסה רגל במקום. לפיכך, נאלצו בסוף המלחמה לברוח כי נחשבו לחלק מכוחות המורדים⁸⁰ (בעבר הירדן לא נעשו חפירות מסודרות לכן אין הממצא מגובה בממצאים ארכיאולוגיים ובמטבעות).

4.5 אחרית המלחמה

"...זה היה סוף מלחמת היהודים."⁸¹ ורנר אק טוען שניתן להעריך שמערכות המצור סביב מערות המפלט אוכלסו בחודשים ספטמבר – אוקטובר 135 לסה"נ ונמשכו עד לאחר ינואר 136. אק הגיע למסקנה זו על סמך העובדה שאדריאנוס לקח לעצמו את התואר אימפראטור בפעם השנייה, רק לאחר שכל פעולות הלחימה הסתיימו בשנת 136 לספירה, וזה מקבל חיזוק מן המטבעות שנמצאו במקום.

פירוט על מערות המפלט ועל הממצאים המלווים אותם מופיע בנספח יא' מפת מערות המפלט⁸².

ספרם של חנן אשל ודוד עמית שמוקדש למערות המפלט מתאר בפרוטרוט מערות מפלט מתקופת מרד בר כוכבא. המחברים מבהירים שחלק ממערות המפלט הוכנו מבעוד מועד על ידי היהודים המורדים למקרה שהמרד יכשל⁸³, והותקנו לשהייה ארוכה ונבנו בצמוד להם מתקנים כגון, בריכות למאגר מי גשמים.

ליד חלק מהמערות התגלו מחנות מצור רומיים בדומה לאלה שבביתר, אך בקנה מידה קטן יותר המתאים לשטח. בין האיגרות שהתגלו קיימים מסמכים שהוסיפו לנו אינפורמציה מאלפת על היבטים שונים של חיי התושבים בתקופה זאת. בין יתר המסמכים נמצא חותם עץ רומי הנושא את הכתובת: "Gargiliu(s) [Centuria] Annaii" גרגיליוס היה כנראה המפקד (הקנטוריון) של היחידה האנאית של הלגיון העשירי. בנוסף נמצא במקום שטר חוב של חייל

80 ח' אשל, ד' עמית, **מערות מפלט מתקופת מרד בר כוכבא**, החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, המכללה האקדמית יהודה ושומרון, תשנ"ט 1998, תל אביב. עמ' 55.

⁸¹ E. Werner, *The Bar Kkhba Revolt: The Roman Point of View* 1999. מבוסס על הרצאות באוניברסיטאות תל – אביב וחיפה, מתוך חוברת הקורס **מרד בר כוכבא**, (עורך ד"ר ר' מוסטיגמן), האוניברסיטה הפתוחה, אוקטובר 2007 עמ' 21-34.
⁸² ח' אשל, ד' עמית, "מערות מפלט מתקופת מרד בר כוכבא", בתוך: **החברה לחקירת א"י ועתיקותיה**, המכללה האקדמית יהודה ושומרון, תל-אביב, תשנ"ט 1998.
⁸³ שם עמ' 17.

רומי כלפי חייל אחר. פרטים אלה מוסיפים לנו פן מעניין של התנהלות החיילים הרומיים שצרו על מערות המפלט. פרט נוסף מעניין הוא שהרומאים לא זנחו את המחנות עם דיכוי המרד בתחילת שנת 136, אלא המשיכו להחזיק במתחמים שהקימו עד סוף המאה השנייה לפחות, כנראה כמאמץ עילאי להניח את ידם על פליטי המרד ועל צאצאיהם. זאת על פי תעודה הכתובה יוונית ובה הוראות צבאיות, בה מוזכר הקיסר קומודוס ששלט בין השנים 180-192 לספירה. מטבעות שנמצאו והוטבעו מחדש על ידי מנהלת בר כוכבא וכן מטבעות רומיים ומטבעות ערים מתוארכים משלימים את תיארוך הממצאים.

מן הדין שאביא לסיכום פרק זה חלק מהמפקדים שניהלו את המרד מהצד היהודי, פרט לשמעון נשיא ישראל המופיע הן על המטבעות והן על האגרות ואלעזר הכהן שמופיע רק על המטבעות. יש להזכיר שמות מפקדים ונושאי משרות בכירות מקרב היהודים הנזכרים בפירושים:

יהושע בן גילגולה – (מפקד) ראש מחנה הרודיון.

יהונתן בן בעין ומסבלה בן שמעון – מפקדי עין גדי

יהודה בר מנשה – מפקד קריית ערביה

פרנס בשם הלל בן גריס (היה אחראי על נושאים אזרחיים)

שני פרנסים של הכפר בית משכו: ישוע ואלעזר.

פרנסי עין גדי: יוחנן בן ישוע וחורין בן ישמעאל. יהונתן בן מחניים

מפקדים נוספים" אלישע, אליאנוס, אלעזר בן חטיה, תרסיס בן תיניוס.

5. המערך המנהלי הדתי והמוניטארי של הנהגת המרד

מנהלת בר כוכבא הייתה צריכה להיערך במעין מדינה במצב מלחמה, ולכך אתייחס. יותר ויותר חוקרים שמים ליבם למיעוט המטבעות שנטבעו מחדש בתוך המטמונים שנמצאו בצורה אקראית במצאי מערכות המסתור.⁸⁴

מכאן מתבקשת מסקנה שתפקיד המטבעות לא היה אמור להחליף את המטבעות הזרים אלא לשמש לצידם. במטבעות הושקע מאמץ גדול הן באיכותם, בבחירת הסמלים, בבחירת הכתובות ושימוש בכתב העברי העתיק שחיבר את העם לעברו.

⁸⁴ ח' אשל, "מדיניות טביעת המטבעות במהלך מרד בר כוכבא לאור התגליות במדבר יהודה", מחקרי יהודה ושומרון,

אריאל (1995), עמ' 173-181

אחת העובדות שמושכת את עיני החוקרים היא שחלק גדול מן המטבעות שהוטבעו מחדש הם מטבעות העיר אשקלון⁸⁵. רוב המטבעות שמקורן באשקלון הן מלפני המרד. אשקלון באותה תקופה הייתה עיר פגאנית אוטונומית, והוותה כנראה נמל חשוב שקישר בין יהודה למצרים, שם היה ריכוז יהודי גדול. גם במקורות אנו מוצאים היתר לשימוש במטבעות פגאניים לצד מטבעות יהודיים⁸⁶. כיאה למדינה ריבונית מסודרת, חילק בר כוכבא את המנהל בין ראשות דתית לראשות אזרחית. בראש הראשות הדתית עמדה הסנהדרין אך בצורה סמלית עמד חידוש הכהונה בראש מאווי העם כאשר יקום בית המקדש (הדבר בא לידי ביטוי במטבע הכסף הבר כוכבאי שעליו חזית המקדש). בינתיים בחיי היום יום מילאו בתי הכנסת את תפקיד המקדש. בתחום מנהלת בר כוכבא התגלו מספר בתי כנסת ששימשו גם מרכזי התכנסות ציבוריים ובקרבם נמצאו מטמוני מטבעות שכללו מטבעות המרד. כמו כן נמצאו בתוך או ליד בתי הכנסת כניסות למחילות מסתור. דוגמאות לכך הן: בית הכנסת בחורבת עיתר⁸⁷ שממנו מוליכה מחילת מסתור ובקרבתו נמצא מטמון מטבעות המרד, בית הכנסת במודיעין⁸⁸ (חורבת אל עומדן), בית הכנסת בקרית ספר (חורבת עיסא)⁸⁹ ומטמון מטבעות המרד בקרבתו⁹⁰. קיימת תופעה מעניינת לפיה בישובים הרבים שנחפרו ביהודה מתקופת המרד השני, קיים ריבוי מקוואות הרבה מעבר לצרכים הנורמטיביים⁹¹.

85 י' גורן, פ' פביאן, "מערך המטבע בתקופת מרד בר כוכבא לאור הממצא מאתר המחילות באזור יתיר", בתוך: **נקרות צורים** 7, 1983, עמ' 60-66.

86 בכורות נ', ע"א: "א"ר אושיא: ביקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם מפני כספה של ירושלים (כלומר מטבעות בר כוכבא, הנושאים עליהם את שם העיר) עד שמצאו לו מקרא מן התורה שהוא מותר, שנאמר (יחזקאל ז', כ"ג) "ובאו פריצים וחיללוה". וירושלים הויה רובא דעלמא? אלא אמר אביי: ביקשו לגנוז דינרא טריאנא והדרינא שייאפה מפני טבעה של ירושלים (כלומר, דינרי טריאנוס ואדריאנוס ששוּיפו כדי לטבוע עליהם את דינרי בר כוכבא) עד שמצא לה מקרא מן התורה שהוא מותר".

87 ב' זיסו, א' גנור, "חורבת עתיר- כפר יהודי מתקופת הבית השני בשפלת יהודה", בתוך: **קדמוניות: רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא**, תשס"ב שנה ל"ה ירושלים 1 (123): עמ' 27-18.

88 א' און, ש' וקסלר בדולח, "חורבת אום אל עומדן – כפר יהודי ובו בית כנסת מתקופת הבית השני במודיעין",

בתוך: **קדמוניות: רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא**, תשס"ו שנה ל"ח ירושלים (130): עמ' 116-107.

89 י' מגן, קריית ספר, עיר יהודית ובית כנסת וימי הבית השני", בתוך: **קדמוניות: רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא**, 32 1999 (117) עמ' 25-32,

90 י' מגן, "קריית ספר – עיר יהודית ובית כנסת וימי הבית השני", בתוך: **קדמוניות: רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא**, 32 1999 (117) עמ' 25-32,

⁹¹ ז' עמר, "מתי פרצה טהרה יתרה בישראל ומתי פסקה?" בדד: **כתב עת לענייני תורה ומדע** תשס"ו, 2006, 17, עמ' 27-7.

מן האיגרות עולה שבר כוכבא נטל על עצמו לספק ליחידות את הצרכים הדתיים כמו את ארבעת המינים לחג הסוכות.

בר כוכבא מינה את עצמו לראש המדינה בסיוע רבי עקיבא שנתן לו את הגיבוי הדתי, השתלט על קרקעות המדינה שעמדו לרשות השלטון, והחכיר אותם לפי תעריף שנקבע (על פי אגרות שנמצאו במערות המפלט)⁹².

בר כוכבא נטל לעצמו את התואר נשיא ומינה שורה של פרנסים שאחראים על השווקים, על החכרת הקרקעות, על גביית המיסים ועל מתן שירותים לתושבים. כנזכר לעיל, בידנו מספר שמות של פרנסים.

מבחינה צבאית כנראה שבר כוכבא הנהיג גיוס חובה: כל הגברים גויסו למען המטרה הנעלה של שחרור יהודה. לפיכך אנו מוצאים מתחת לכל כפר ביהודה מערכת מסועפת של מחילות מסתור שהינן מעשה ידי האזרחים המגויסים שנטלו חלק במרד. זאת אנו למדים מן המטבעות שנמצאו במחילות מהעונש הקולקטיבי שהטילו הרומאים על רוב כפרי יהודה (הרומאים נהגו להעניש קשות את משפחות המורדים ומי שלא נטל חלק במרד לא פגעו בו לרעה). מן התוצאה הקטלנית של מחיקת היישוב ביהודה כמעט בצורה מוחלטת אנו למדים שכל יהודה נטלה חלק במרד.

מאיגרת הגלילאים עולה שלרשות בר כוכבא עמדו כנראה מתנדבים מן הגליל. ממערכות המסתור הרבות והמסועפות בגליל עולה שגם יהודי הגליל סרו למשמעתו של מנהיג המרד, אך בשל היעדר מטבעות המרד בתוך המחילות ועובדת מעבר האוכלוסייה היהודית לגליל בראשה הסנהדרין ומשמרות הכהונה, אנו למדים שחלקו של הגליל במרד היה מזערי. מן החפירות הארכיאולוגיות עולה שבר כוכבא מבצר מספר מבצרים הנמצאים בנקודות מפתח, כמו הרודיון, אמאוס, ערובא ועוד.

מן האיגרות ידועה לנו שורת של כפרים בשמותיהם וכן ידוע לנו על חלק מן המפקדים הצבאיים שעמדו בראשם.

כמו כן נרמז על נמל שהיה בצדו המזרחי של ים המלח (מחוזא) ונמל שהיה בצדו המערבי של ים המלח (עין גדי). דרכם עברה תנועה ספנות ימית שסיפקה חלק מצורכי היבוא של מדינת יהודה.

⁹² י' ידן, החיפושים אחר בר כוכבא, הוצאת ספרית מעריב, 1971, ירושלים, עמ' 172-183.

מטבעות המרד ועל כל המשתמע מהן, האיגרות שנמצאו במערות המפלט, חיבורו של קאסיוס דיו מציירים לנו תמונה מרתקת של מדינה עצמאית מאורגנת על כל מרכיביה, ששרדה רק מעט יותר משלוש שנים.

6. מיטבעותיו של בר כוכבא

בשונה ממטבעות העולם העתיק, מטבעות היהודים מן המרד הראשון, מטבעות הערים ההלניסטיות בארץ ישראל ומטבעות אימפריאליות, שכולן נוצקו במטבעה מסודרת, הרי מטבעות בר כוכבא לא נוצקו במטבעה של מנהלת בר כוכבא אלא נאספו בהמוניהם בשיטות שונות. כך חסך לו בר כוכבא רכישת מטילי נחושת ובדיל, יצירת סגסוגת של ברונזה, יציקת אסימונים, ביצוע הטבעת ניסיון ואחר כך הטבעה סדרתית. שיטות איסוף המטבעות היו מגוונות, מאיסוף מכיסים של חיילים רומיים שנפלו בקרבות ועד להוצאת מטבעות שהיו במחזור והטבעתם מחדש.

בעלי המלאכה שהועסקו בעבודות הטביעה היו חרשי המתכת המיומנים (קאסיוס דיו כותב לנו על חרשי ברזל בהקשר ליצור כלי נשק) שנבחרו והפעילו את בתי המלאכה בהם על ידי שיוף מטבעות הברונזה והכאת פטיש על גבי סדן של מטבעות הכסף הפכו אותם לאסימונים, ולאחר מכן נעשתה הטבעה מחדש על פי רשומות שהוכנו על ידי אומני מנהלת בר כוכבא. מן הממצאים הארכיאולוגים הגיעו אלינו עדויות של מספר מיטבעות ממקומות שונים שעמדו לרשות מנהלת בר כוכבא בהן בוצעה הטבעה מחדש של מטבעות לצורכי מסחר ולצרכי תעמולה.

להלן מספר עדויות על הימצאות מיטבעות של מנהלת בר כוכבא:

6.1

מיטבעה בעיר ביתר⁹³

ד"ר קירשנר מספר שבשנות הארבעים ביקר במנזר האבות הבנדיקטים בהר ציון, שם הציג בפניו אוסף של כלי ברזל עתיקים שנקנו על ידי אב המנזר בשנת 1910 לטובת בית הנכות המקומי. אב המנזר היה אדם מסודר וניהל רישומים מדויקים של פריטי האוסף, על המידע שנמסר על ידי תושבי הכפר בתיר ועל אופי ומיקום הממצאים.

האוסף נקנה בהמשך על ידי הסוכנות היהודית, הופקד בבית הנכות הלאומי בצלאל בירושלים והוצג בכינוסים שנערכו על ידי "החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה" את האוסף, לדברי ד"ר קירשנר, יש לחלק לארבע קבוצות: כלי זין וחלקיהם; כלי עבודה חקלאית וכלי חציבה, חלקי תכשיטים, כלים לעיבוד מתכת, פטישים, סדנים, צבתות ומפסלות. הכלים מן הקבוצה האחרונה הם מעניינים, הם מהווים כנראה ציוד של מטבעה שהייתה בחורבת בתיר שזוהתה מאוחר יותר כביתר, מבצרו האחרון של בר כוכבא. המאמר מתאר את הממצא לפרטי פרטים ומשווה את הממצא עם מיטבעות הידועות מן העולם העתיק. בקרבת מקום נמצאו לפי עדות המקומיים כמויות גדולות של מטבעות ממרד בר כוכבא ונמכרו על ידם לאספנים פרטיים בשוק העתיקות.

6.2 מטבעה בחורבת עקד⁹⁴

קינדלר, במאמרו "מיטבעה ניידת של בר כוכבא בח'רבת עקד" מתייחס לחפירותיו של ג'וחן, המתפרסמות במאמרו⁹⁵ ומפנה את ליבנו לשרידי מטבעה מימי המרד השני. קינדלר מתייחס לממצאים המאופיינים למטבעה, לצד ממצאים הקשורים ללחימה כמו אבני בליסטרה כלי נשק וכו'. באחד מחדרי המגורים נמצאו מטבעות בר כוכבא שונים שנעשה ניסיון לטבוע אותם מחדש, אך הניסיון לא עלה יפה. דהיינו ריכוז גדול של מטבעות שנשברו תוך כדי הטבעה והושלכו. מאחר ולמורדים לא היה כבשן צורפים להתכה, לא התיכו אותם מחדש.

93 ב' קירשנר "מטבעה של בר כוכבא?" בתוך: מדור נומיסמאטי ידיעות החברה לעתיקות א"י ועתיקותיה, יב (תש"ו) עמ' 153-160.

94 א' קינדלר, "מטבעה ניידת של בר כוכבא בח'רבת עקד", מתוך: מרד בר כוכבא מחקרים חדשים (עורכים: א' אופנהיימר, וא' רפפורט) הוצאת יד בן צבי, ירושלים תשמ"ח. עמ' 172-181.

95 מ' ג'וחן, "ההיבט הצבאי של מרד בר כוכבא על פי מחקר מערכות המסתור", בתוך: קתדרה, 26 תשמ"ג, עמ' 25-39.

כמו כן נמצאו מטבעות ישנים כמו מטבע מתתיהו אנטיגונוס ומטבע הלניסטי תלמאי שהטביעה עליהם לא עלתה יפה ונשארו כחפץ שאין בו צורך. קינדלר במאמרו מגיע למסקנה, שהמורדים חסו על מטבעות רומאיים שהילכו בשוק (זאת מכיוון שלמטבעות אלה היה ערך בשוק הרומי והמורדים צפו שיזדקקו להם) והשתמשו, לפחות בצורה חלקית, באסימוני מטבעות ישנים שכבר לא היו בשימוש. עובדה מעניינת נוספת, ממש סמוך לחפירות המסודרות בחורבת עקד הופיעו כמויות גדולות של מטבעות בשוק העתיקות, על פי עדויות שונות מקורם בחפירות שוד של הכפריים בסמוך למטבעה המיוחסת.

6.3 מטבעה בהרודיון

גם בהרודיון, כמו בחירבת עקד, בין יתר הממצאים הקשורים לפעילות בין שתי המרידות נמצאו שברי מטבעות⁹⁶ ותנורים שיתכן שימשו להתכת מתכות. בית מלאכה כזה יכול לשמש ליצור כלי נשק וכן לשמש כמטבעה.⁹⁷ בנוסף אכן נמצאו מספר מטמוני מטבעות שיתכן שמקורם מהמטבעה המקומית.

6.4 משקולת רשמית

משקולת רשמית של מנהלת בר כוכבא נמצאה במחילת מסתור בחורבת אלים בקרבת בית גוברין, אזור שהיה בשליטתה של מנהלת בר כוכבא עד סוף המרד⁹⁸. המשקולת עשויה מעופרת ומשקלה כ-800 גרם, מעוטרת בוורדה בתוך מעגל. הכתובת בלשון ארמית אומרת "שמעון בן כוסבא נשיא ישראל ופרנסו". (ניספח ז) משקל המשקולת תואם את שקל הקודש השווה ל-60 שקלים צוריים. הכינוי פרנס מופיע גם בפפירוסים ממורבעת אך שם יש הפרדה בין תפקיד הפרנס (אגורנומוס – האחראי על השווקים) לבין תפקיד המנהיג. ממצא זה מעיד על היכולת הטכנית הגבוהה שהייתה למטבעות ולבתי המלאכה ליציקת מתכות שהיו לרשות בר כוכבא.

96 א' נצר, הרודיון מתוך האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל, עורך: א' שטרן כרך 2, כרטא, ירושלים, 1992, עמ' 454.

97 ח' אשל, בספר של מור מ, פסטור ג', רונן י', אשכנזי י', לאוראל, מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה מוגשים לאוראל רפפורט. מרכז זלמן שזר ירושלים תשס"ו. במאמר של חנן אשל עמ' 29-40 (הערה 25) ... ייש לשער שהמטבע נישבר בעת טביעתו מחדש, בהרודיון פעלה מטבעה של המנהל הבר כוכבא".

98 ע' קלונר, ילוחית משקל מעופרת של מינהל בן כוסבא "קדמוניות, החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, ירושלים, חוברת 81-82 עמ' 44-48.

7. מטבעות הערים – זיקתם של הערים ההלניסטיות למרד בר כוכבא, (ראה ניספח ד) **מטבעות הערים כאמצעי להפצת הפולחנים ההלניסטים רומיים במאה השנייה לספירה**

עם התפשטות האימפריה הרומית ברחבי הים התיכון הכירו הרומאים בפוטנציאל של המטבע ככלי פרסומי, מלבד היותו כלי פיננסי לרכישת סחורות ושירותים. בערי החוף והדקאפוליס הייתה מסורת ארוכה של טביעת מטבעות עוד מהתקופה ההלניסטית, ועליהם מסורת של סמלים ופולחן לאלים ההלניסטים רומיים. ואילו ביהודה, שומרון והגליל הילכו מטבעות- שהשליטים והנציבים המקומיים, ששלטו בחדסי רומא, נמנעו בדרך כלל מלהטביע - מטבעות עם סצנות אליליות ופולחנים פגאניים. מאז שנת 70 – חורבן ירושלים והתמקמות הלגיון ה X בה, החלה מגמה של הכנסת פולחנים פגאניים ליהודה, ועם כניסת לגיונות נוספים, לקראת מרד בר כוכבא ובמהלכו גם לשומרון ולגליל- השתרשה מגמה לטבוע מטבעות חדשים שבאה לשרת את הלגיונות החדשים אך אולי גם דרך להפיץ תעמולה פאגאנית אלילית ביהודה ושומרון ובגליל⁹⁹. לפיכך אתייחס בחיבור זה קודם לפולחן של הערים ההלניסטיות ואחר כך לפולחנים שנפוצו ביהודה ושומרון. ובכדי לא להרחיב יתר על המידה אצמצם ואתן רק דוגמאות. ואנסה להתייחס למטבעות שהוטבעו במאה הראשונה והשנייה לספירה בזיקה למרידות ברומאים. 100 (ראה טבלאות - נספחים ד1 וד2).

7.1 עכו- פטולמאס : העיר נוסדה מחדש בימי נירון קיסר והמטבע הבולט הוא: הקיסר נרון חורש את העיר בפר ופרה וברקע מתנוססים ניסי הלגיונות שמספריהם ה III (הגאלי) ה IV (המקדוני) ה X (פרטנסיס) ה XII (פולמינטה). תיאור זה מתאים להפליא לתיאורו של יוספוס פלביוס – המתאר את התכנסות הלגיונות בעיר. גם במרד השני עכו משמשת נמל לנחיתת לגיונות. על המטבעות מופיעים דיוקנות של כל הקיסרים וכן זאוס הליופוליס האל הראשי של העיר. בעכו הונפק מטבע מעניין וייחודי בארץ, של גלגל מזלות בדומה למופיע על פסיפסים בבתי כנסת, ובמרכזו, במקום הליוס, זאוס הליופוליס שעמו הזדהה אדריאנוס

7.2 קיסריה : בירת הארץ: גם כאן נמצאו מטבעות המציינות טכס ייסוד העיר מחדש מימי ספטימוס סוורוס המקבל זר מויקי זעירה, אלת הניצחון. כמו כן ייסוד העיר מחדש מימי

99 ע' פרידהיים, "ילשאלת תפקידו של הצבא הרומי בהפצת הפולחנים הפגאניים ביהודה ושומרון לאחר חורבן בית שני",

מחקרי יהודה ושומרון, קובץ 9

100 י' משורר, מטבעות ערי ארץ ישראל ועבר הירדן בתקופה הרומית, מוזיאון ישראל, ירושלים 1984

טריאנוס, בעקבות המתיחות ששררה בארץ בעת מרד התפוצות או ערב מרד בר כוכבא. כן מופיעה כמו בערים אחרות אלת העיר טיכה העומדת בתוך מקדש.

7.3 יפו: בתקופה הנדונה הייתה עיר בעלת חשיבות פחותה. על מטבעותיה המועטים מופיעה האלה אתנה – אלת המלחמה והחכמה. כן מופיעה סצנה מתוך הסיפור המיתולוגי: פרסאוס ואנדרומדה. בתקופת המשנה והתלמוד מתקיימת במקום קהילה יהודית גדולה, עדות לכך הוא בית הקברות היהודי הגדול המצוי במקום.

7.4 אשקלון: עיר נמל עם היסטוריה פלשתית¹⁰¹, שמבין ערי ארץ ישראל הטביעה את הכמות הגדולה ביותר של מטבעות שנפוצו בכל העולם הרומי עקב היותה עיר מסחר חשובה. אלת העיר היא טיכה/עשתורת, גם האלה אפרודיטי משתלבת כאלוהות חשובה ומובילה. על חלק נכבד מהמטבעות מופיעים מזבח ויונה. היונה הייתה הקורבן המועדף על עשתורת ואפרודיטי. הקולומבריומים שנמצאו בשפלה, בשפע, סיפקו יונים לאשקלון שנמצאה בשכנות. גם בתוך כפרי היהודים באזור נמצאו מערות קולומבריה רבות ומסחר ביונים היה אחד מענפי המסחר החשובים. ערב המרד ובמהלכו נחצבו מחילות מסתור רבות מתוך חללי הקולומבריה.

כמו שכתבתי לעיל, חלק ניכר ממטבעות המרד נטבעו מחדש על מטבעות אשקלון. יתכן שהדבר נבע מכך שהיהודים מכרו תוצרת חקלאית לאשקלון ובתוכה יונים – קרבן לאפרודיטי, לפיכך היו בידיהם מטבעות רבים מאשקלון. ובנוסף יתכן שמקור מטבעות אשקלון ועזה בידי היהודים נבע מתבוסת הלגיון ה- כ"ב הדיוטאריאני בדרום¹⁰².

7.5 עזה: עיר שיושבה על ידי גויי הים (הפלשתים) ושמרה על קשר תרבותי עם עברה וכן הושפעה מאלמנטים תרבותיים שונים; מצריים, קפריסאיים, פניקיים ועוד, כל אלה באים לידי ביטוי במטבעותיה. הפולחן העיקרי במאה השנייה הוא יווני / מקני – מינוס, המתואר על המטבעות ניצב ואוחז רומח ארוך ובכדי הסיר ספק מופיע השם מינוס ביוונית¹⁰³. פולחן זה הובא מן האי כרתים, מקום שהיה מזוהה עם מוצאם של הפלשתים.

אל חשוב אחר הוא מרנס (מרנא = האדון). מרנס מופיע גם כזאוס המשתלב בפולחן הקיסר בימיו של אדריאנוס.

בעת ביקורו של אדריאנוס בעיר בשנת 130 לספירה הוטבע מטבע שעליו מקדש מרנס ובתוכו האל מרנס ורעייתו ארטמיס. שמו של מרנס מצוין בכתובת, ולמטה נזכר ביקור של אדריאנוס.

¹⁰¹ באי דלוס שבים האגאי נתגלתה כתובת יוונית נאה חקוקה על מזבח שהקדיש איש אשקלון שהגיע בשלום לחוף: "לזאוס אוריוס ולאשתורת הפלשתית, היא אפרודיטי של השמי, שומעי תפילתי, הקדיש מזבח זה, דמון האשקלוני לאחר שניצל משודדי ים".

¹⁰² ש' ייבין **מלחמת בר כוכבא**, מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ב, עמ' 75.

¹⁰³ ההיסטוריון סטפנוס הביזנטי טוען שעזה נקראה גם "מינואה".

ייתכן שבעת בביקור זה החל להבשיל הרעיון לקרוא ל"פרובינקיה יודאה", "פרובינקיה סוריה פלסטינה".

7.6 טבריה: נוסדה על ידי הורדוס אנטיפס בשנת 19 לספירה והייתה בירת הגליל, במאה השלישית הפכה גם למקום מושבו של הסנהדרין.

בשנת 81 החלו לטבוע מטבעות רומיים תחת שלטון טריאנוס. האלים המופיעים על המטבעות – טיכה וזאוס ניצבים בתוך מקדש. בימי אדריאנוס 119/20 מופיע על המטבעות מקדש זאוס¹⁰⁴. בשנה זו ביקר הקיסר בטבריה ובנה מקדש לזאוס וכנראה כבר אז חשב על מיזוג דמותו לזה של זאוס. אלים נוספים המופיעים במטבעות – פוסידון אל הים והיגאיה אלת המרפא יושבת על סלע ממנו מפכה מעיין, מאכילה נחש מקערה. גם אסקלפיוס אביה, מככב רבות על המטבעות. מאז ומעולם נחשבה טבריה עיר מרפא בזכות מעיינותיה. טבריה הפכה לקולוניה בימי אלגבלוס¹⁰⁵.

7.7 ציפורי (דיוקסריה): העיר זכתה לתנופת בניה וחשיבות בימי אגריפס השני בזכות פתיחת שעריה בפני הצבא הרומי בימי אספסיאנוס (שנת 66). אחרי שנת 70 התיישבו בה רבים מחכמי הדור ששרדו את המרד ועל מטבעותיה מימי טראנוס (98-117) מופיעים סמלים יהודיים וכתובת "של אנשי צפורי". בסוף ימי טריאנוס נפסקה הטביעה עם הסמלים היהודיים, אולי כעונש על תמיכת הישוב במרד התפוצות – פולמוס קיטוס (115-117/8). גם בימי אדריאנוס לא הורשתה העיר להטביע מטבעות אלא, רק בימי אנטונינוס פיוס, ואז המטבעות שינו את צביונם והעיר קיבלה שם חדש – דיוקסריה ועל המטבעות מופיעה כתובת "דיוקסריה הקדושה ועיר מקלט" ועליהם דגמים של השלישייה הקפיטולינית – (יופיטר יונו ומנרוה) – עם אופי פגני וכן האלה טיכה, רק בימי קרקלה (211-217) חלה התפייסות בן היהדות למשפחה הקיסרית ועל המטבעות והמדליונים הופיעה כתובת המציינת ברית אחווה וידידות שנכרתה "בין הסנט והעם הרומי לבין המועצה הקדושה של ציפורי"¹⁰⁶. ברית זאת התבטאה על גבי המטבעות והמשיכה מבחינת הטביעה, גם בימי אלגבלוס (218-222).

7.8 שומרון (סבסטיה): נוסדה מחדש על ידי הורדוס (37-40 לפנה"ס). בתקופה הרומית התחילה להטביע מטבעות בימי דומיטיאנוס (96-81 לספירה). מימיו התגלו מטבעות עליהם חותמת רכב של הלגיון העשירי (ראה ניספח 2ד) – עדות לחניית הלגיון העשירי. בין שתי

¹⁰⁴ מקדש זה נזכר אצל אב הכנסייה אפיפניוס בשם ה"אדריאניאון בטבריה".

¹⁰⁵ בתלמוד (עבודה זרה, י', ע"א). מועלת השאלה, האם תזכה טבריה לקבל מעמד של קולוניה: "אמר לו

אנטונינוס לרבי, אני מבקש שימלוך אסורוס בני תחתי ותעשה טבריא קלינא".
¹⁰⁶ המשנה מספרת רבות על קשר מיוחד בין הקיסר אנטונינוס לרבי יהודה הנשיא.

המרידות, במקום יתכן שזה מעיד על המתח ששרר בארץ באותה תקופה, לגבי החשש מהצטרפות השומרונים למרידות.

על המטבעות בולטת האלה קורה/ פרספוני הקשורה לפולחן השאול.

בנוסף למטבעות התגלה בחפירות שומרון פסל של קורה/ פרספוני מחזיקה ביד אחת לפיד המאיר את דרכה בעולם המתים ובידה השנייה שיבולים המסמלים את בוא האביב.

7.9 שכם (נאפוליס): נוסדה כעיר רומית בימיו של אספסיאנוס (69-79 לספירה) והתחילה להטביע מטבעות כמו אחותה שומרון, בימי דומיטיאנוס. בהתחלה כל המטבעות היו בעלי אופי יהודי/ שומרוני, אחרי ימי דומיטיאנוס הפסיקה הטביעה והתחדשה רק בימי אנטוניוס פיוס. בימיהם של נרווה טראנוס ואדריאנוס לא אפשרו לפרנסי העיר להטביע מטבעות (האם עונש זה בא בשל הנטייה של השומרונים לאהוד את פולמוס קיטוס?) בלי ספק מניעת טביעת המטבעות יש לה משמעות שעדין לא נחקרה דיה.

כאשר התחדשה הנפקת המטבעות מופיעים דגמים של אסקלפיוס ובתו היגיאיה - אלי המרפא. כן מופיע זאוס –היפיסטוס (אל עליון) שאותו עבדו במקדש על הר גרזים.

7.10 ירושלים (איליה קאפיטולינה): נוסדה מחדש על ידי אדריאנוס, כקולוניה רומית בשם איליה קאפיטולינה, סיבה עיקרית לפרוץ המרד השני. על המטבע הרומי הראשון (130) הוטבע טכס חריש העיר על ידי אדריאנוס ושלט הלגיון הופיע בחלל (כנראה הלגיון העשירי).

על מטבע נוסף מימי אדריאנוס נראה מקדש שהוקם בעיר בתוכו יושב יופיטר, לפניו מנרווה ומאחריו יונו. המטבעות מימי אנטונינוס פיוס (138 – 161) ובהם סמלים נוספים של הלגיון העשירי שחנה בירושלים. עיט, חזיר בר, אוניית קרב ולה חרטום ניגוח ומשוטים (הלגיון העשירי נקרא פרטנזיס דהיינו המייצרים, היה בתחילתו לגיון הקשור לים. במהלך השנים הפולחן העיקרי ששולט על גבי המטבעות הוא פולחן לדיוניסוס. על חלק מן המטבעות מופיע הזאבה ומתחתה הילדים רומוס ולומולוס – זאת בכדי להדגיש שאיליה קאפיטולינה היא עיר רומית לכל דבר למרות שהוא יושבת במקום מרוחק. על מגוון מטבעות איליה מופיעים פולחנים שונים המראה את מגוון האזורים מהם הגיעו החיילים המשוחררים תושבי העיר¹⁰⁷.

7.11 רקם (פטרה) - הייתה בירת הנבטים עד 106 לספירה. בימי טריאנוס (98 – 117) הנבטים איבדו את עצמאותם והפכו לפרובינקיה רומית בשם "פרובינקיה ערביה". טביעת המטבעות הרומיים התחילה בימי אדריאנוס ואז העיר נקראת "הדרייאנה פטרה מטרופוליס" (על שם הקיסר אדריאנוס. הדגם הבולט על המטבעות היא האלה טיכה, האלה הראשית של

¹⁰⁷ מ' מור, "עוצמתו והיקפו של מרד בר כוכבא- עיון מחדש "מבוסס על הרצאות באוניברסיטת פרינסטון- ב-13 11 בנובמבר 2001, מתוך חוברת הקורס **מרד בר כוכבא** (עורך: ד"ר ר' מוסטיגמן) האוניברסיטה הפתוחה, אוקטובר 2007, עמ' 42.

העיר המזוהה עם "אלת". והיא מופיעה יושבת על סלע ולפעמים בתוך מקדש. כן מופיע על המטבעות סמל הסהר והכוכב שלימים הפך לסמלו של האסלאם. בימי המרד השני ברומאים שלט במקום נציב בשם ט' האטריום נפוס. שפיקד על הלגיון השלישי קירנאקה ולפיכך השתתף בדיכוי המרד והיה בן אלה שקיבלו עיטור מידי אדריאנוס. אך על גבי המטבעות מופיע שמו של אדריאנוס המראה על מעורבות אישית.

ערי ארץ ישראל משני עברי הירדן היו קשורות קשר הדוק בנעשה בפרובינקיה יאודיאה, טביעת המטבעות סמליהם, מועד הטבעתם, מרמזים לנו בצורת הבזקים היסטוריים על הנעשה באזור. באמצעות חקר המטבעות הערים מתגלה לעינינו פן נוסף לפרק עלום זה בהיסטוריה של האזור.

מצד שני הפכו המטבעות לביטוי דתי פולחני של יושבי ושליטי האזור שטרחו לנצל ולכוון לצורכיהם.

חששה של ההנהגה היהודית מסכנת השפעת העבודה הזרה הכרוכה בהתבוננות יתר במטבעות באה לידי ביטוי בהלכות במדרשים ובסיפורי חכמים.¹⁰⁸

¹⁰⁸ ירושלמי, ברכות, ב' ד [ה ע"א] "לא יעמוד אדם ויתפלל ומין מטבע בידו, לפניו אסור, לאחריו מותר" התלמוד הירושלמי מביא כמופת חכם שנמנע מהתבוננות במטבע משום חשש לעבודה זרה: "ולמה נקרא נחום איש קודש הקודשים – שלא הביט בצורת מטבע מימיו. ירושלמי, מגילה, א' י [עב ע"ב]

8. סיכום:

עד היום אנו נפעמים מיופיים של מטבעות והרעיונות הגנוזים בהם. עבודה זו היא הדגמה לכוח העצום הטמון בכל מטבע ומטבע.

המטבעות הוליכו אותנו חזרה לשליש הראשון של המאה השנייה, כאשר קם העם היהודי בפעם השלישית בניסיון להתמודד עם האימפריה הרומית האדירה. במידה והחוקרים מפרשים נכונה את הממצאים, מעולם לא ריכזו הרומאים כוח כה גדול בשטח כה מצומצם, בכדי לדכא מרד. עמים רבים ניסו למרוד נגד האימפריה הרומית, אך העם המורד היחידי שהסתייע במטבעות ככלי חשוב בשתי מרידות ברומאים, היה העם היהודי.¹⁰⁹

אדריאנוס ניסה להמעיט בנזק שנגרם לתדמיתו וחילותיו, ולכן בספרי ההיסטוריה קיימת התייחסות כה מועטה למרד בר כוכבא. למרות הממצאים הרבים שהתגלו לאחרונה, המטבעות עדיין משמשים כמסמכים חשובים לעין ערוך לחקר המרד.

בחיבור זה ניסיתי "לדובב" ולו במעט את המטבעות האילמים ולספר את סיפורם. כפי שהצגתי בעבודה זו, באמצעות המטבעות ניתן לעמוד על מטרות המרד, היקפו, מהלכו, וכן על אפשרות של השתתפותם העמים השכנים במרד. המטבעות מעבר להיותם כלי פיננסי, מהווים כלי תעמולתי ראשון במעלה, שביטא את מאווייהם של הלוחמים שנטלו חלק במרד. מזה שנים מצאתי עניין במטבעות עתיקים שסייעו לי ללמוד ולהעמיק בתולדות עמינו, וזאת ניסיתי לבטא גם בעבודה זו.

¹⁰⁹ ל" מילדנברג, "מטבעות מורדים באימפריה הרומית", בתוך קתדרה, לתולדות א"י וישובה, 52, 1989; עמ' 90-99.

נספח א' - מבחר ממטבעות בר כוכבא

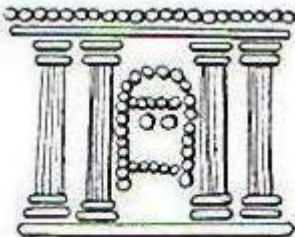
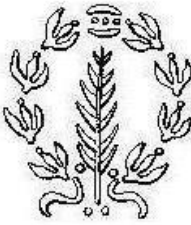
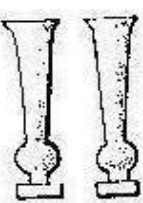
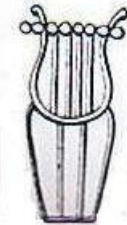
3 צלוחית + שמעון בנזר	2 לולב + כינור	חזית המקדש + ארבעת המינים
פרוטת ברונזה	פרוטת ברונזה	סלע כסף שנה שלוש
		
6 כינור + אשכול ענבים	5 חצוצרות + "שמעון"	4 אמפורה + שמעון עטור נזר
זוז כסף	זוז כסף שנה שלוש	פרוטת ברונזה שנה
		
9 חזית מקדש עם כוכב	8 דקל + אשכול ענבים	7 אשכול + נבל
סלע ברונזה	זוז כסף	זוז כסף
		
12 חזית בית המקדש + כוכב	11 מטבעות עם כיתוב שמו של אלעזר הכהן	10 מטבע בר כוכבא שנשקפת ממנה המטבע הקודמת
		
סלע כסף	מטבע ברונזה	סלע כסף

אגודת מורי הדרך בישראל
מלביאים אג (נגיליל זישראל)

ISRAEL TOUR GUIDES ASSOCIATION
Leading tourism in Israel

נספח ב' – מבחר איורים ממטבעות בר כוכבא

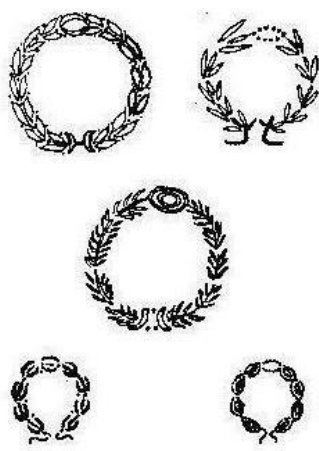
חזית המקדש	לולב מוקף בנזר	אשכול ענבים עם זמורה
 חזית המבנה שעל סלעי בריכוכבא	 לולב מוקף נזר	 האשכול על מטבעות בריכוכבא
ארבעת המינים	שתי חצוצרות	נבל
 ארבעת המינים במטבעות בריכוכבא. אתרוג בעל צמת בושן	 שתי חצוצרות	 נבל
כינור	צלוחית + לולב (קנקן למזיגה)	קנקן (אמפורה)
 כינור	 צלוחית	 אמפורה
זרים למיניהם		

אגודת מורי הדרך בישראל
מלביאים את נתינתה בישראל

ISRAEL TOUR GUIDES ASSOCIATION

Leading tourism in Israel

		 חדשים על עטמנות בריכותא
--	--	--

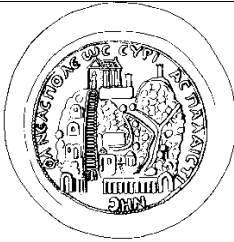
נספח ג' - ממטבעות (אימפריאליות) אדריאנוס

2 אנטוניאוס והכוכב 	1 מטבע שנטבע לרגל ביקור אדריאנוס ביהודה
4 אדריאנוס שולט ומפליג בימים 	3 אדריאנוס וטריאנוס
6 אדריאנוס במצרים (האלה איביס) 	5 אדריאנוס ויופיטר
8 מטבע לציון השלום הרומי (pax romana) 	7 אדריאנוס בערביה

נספח ד' מטבעות ערים – טבלה

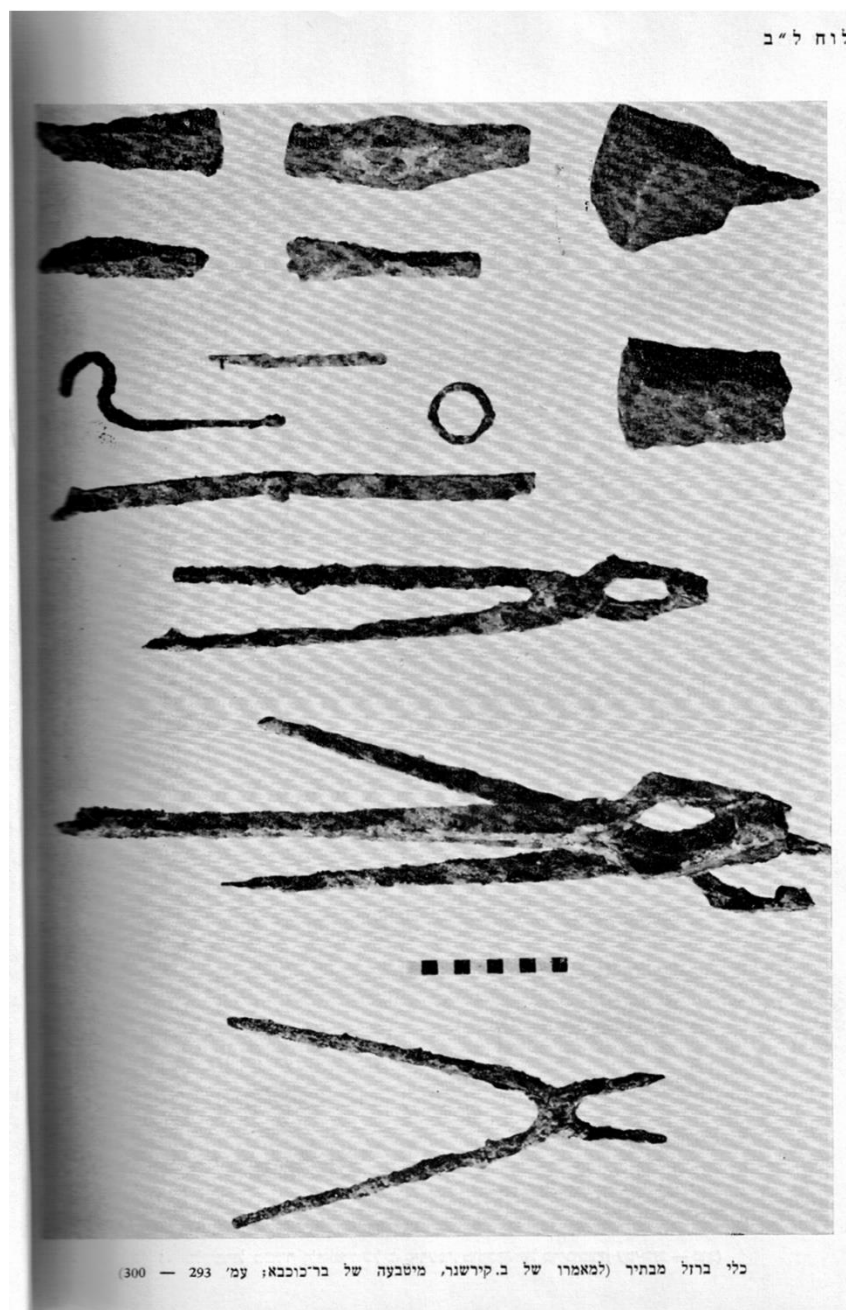
 2	 1 	עכו (פטולמאס) 1- מטבע מימי נרון המתאר את טקס יסוד קולוניה רומאית בעיר: הקיסר חורש בצמד שור ופרה. וברקע ניסי הלגיונות X, V, III, XII + מטבע של אדריאנוס. 2- מטבע מימי אלגבאלוס ועליו גלגל המזלות שבמרכזו זאוס הליופוליס ניצב בתוך מקדש.
 2	 1	קיסריה 1- מטבע מימי ספטימוס סוורוס - טקס יסוד העיר, הקיסר חורש את גבולות העיר ומקבל זר מדי ויקטוריה המרחפת מולו. 2- מטבע מימי טראיאנוס ועליו אנייה עם שייטים ונסים. עם כתובת לטינית "נמל קיסריה"
 2	 1	אשקלון 1- מטבע מימי אנטוניוס פיוס ועליו דמות עשתורת האשקלנית מחזיקה שרביט ואפלטון (מכשיר למדידת עוצמת הרוח) ולידה יונה, סמל העיר. 2- מטבע מימי אנטוניוס פיוס המתאר מקדש מורכב וייחודי. לאל הכנעני פניבעל.
 2	 1	עזה 1- מטבע מימי אדריאנוס ועליו מקדש מרנס ובתוכו האל מרנס ורעייתו ארטמיס. למטה מימין מצוין ביקורו בעיר בשנת 130. 2- מטבע מימי אנטוניוס פיוס ועליו דיוקן אלת העיר עוטה כתר חומות וצעף.
 2	 1	טבריה 1 – מטבע מימי אדריאנוס ועליו מקדש שבנה אדריאנוס ה"הדריאניאן" ובתוכו דמות זאוס יושב. 2- מטבע מימי טראיאנוס ועליו צמד קרני שפע ובניהן לולב, דגם שנבחר כנראה בהשפעת הקהילה היהודית שבעיר.
 32	 1	ציפורי – דיו קסריה 1- מטבע מימי אנטוניוס פיוס ועליו דמות אלת העיר בתוך מקדש, השם שונה לדיוקסריה בעקבות מרד טראיאנוס. 2- מטבע מימי קרקלה המציינת את ברית האחווה והידידות שנכרתה בין "המועצה הקדושה של ציפורי והסנט ועם הרומי" 3- אחד המטבעות עם סמלים יהודיים מימי תחילת שלטונו של טראיאנוס המעיד על ההנהגה היהודית בעיר.

נספח ד' 2' מטבעות ערים – טבלה - המשך

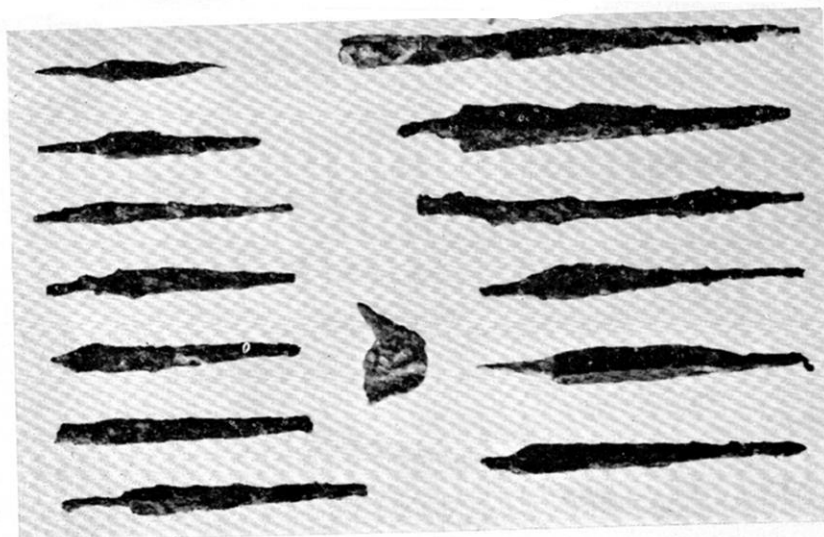
 2	 1	שומרון 1- מטבע מימי דומיטיאנוס ועליו טביעות חותמת-רכב של הלגיון העשירי ובהו אנית קרב, חזיר בר, ודולפין וכן ראשי תיבות של הלגיון LXF 2 - מטבע מימי יוליה דומנה ועליו דמות קורה-פרספונה ניצבת, מחזיקה לפיד בימינה וצדור שיבולים בשמאלה.
 2	 1	שכם 1- אחת מסדרת מטבעות עם סמלים יהודיים מימי דומיטיאנוס (81 לספירה) 2- מטבע מימי אנטונינוס פיוס (138-161) ועליו תיאור הר גרזים, על פסגתו המרכזית מקדש ועל פסגתו השנייה מזבח.
 2	 1	ירושלים 1-מטבע מימי אדריאנוס (130) – טכס יסוד העיר, הקיסר חורש בשור ופרה, ברקע נס הלגיון. 2- מטבע מימי אדריאנוס עליו נראה המקדש שהקים בעירו ובתוכה יופיטר יושב, לפניו מנרוה, ומאחוריו יונו.
 2	 1	פטרה 1. מטבע מימי אנטונינוס פיוס ועליו דגם הסהר והכוכב – שיהפוך לסמל האסלאם. 2- מטבע מימי אדריאנוס ועליו דמות אלת העיר – דומה למלכה נבטית.

על פי ספרו של משורר י. מטבעות ערי ארץ ישראל ועבר הירדן בתקופה הרומית.

נספח ה': ממצאים ממטבעת בר כוכבא

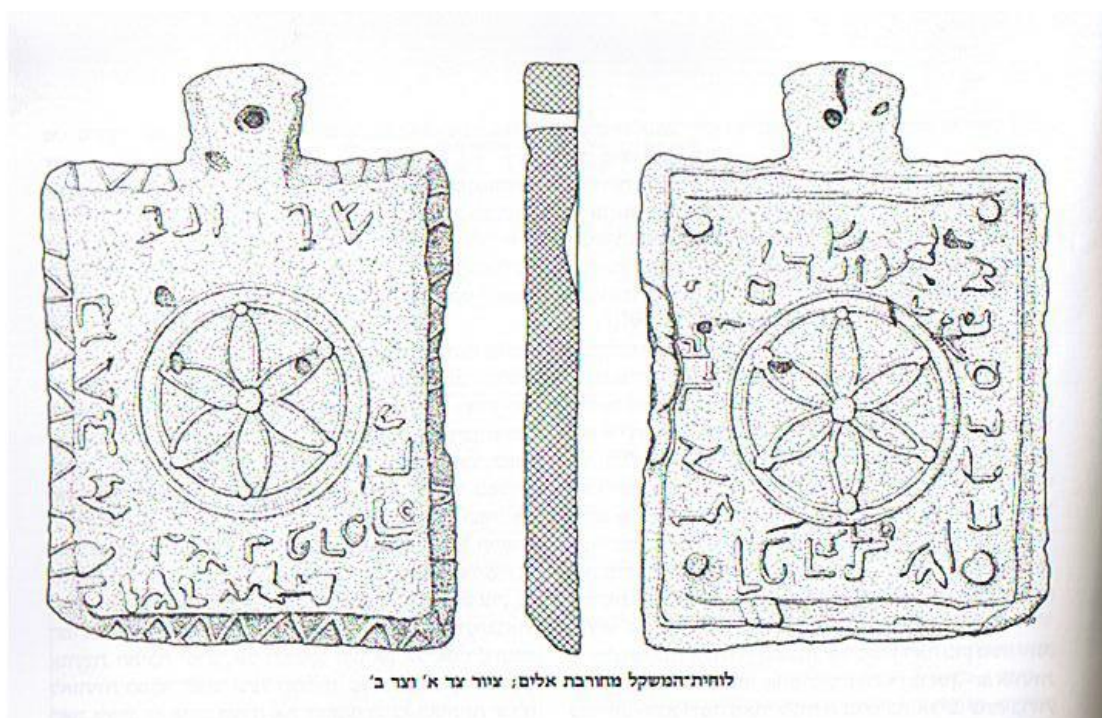

נספח ו' - כלי ברזל מבתיר

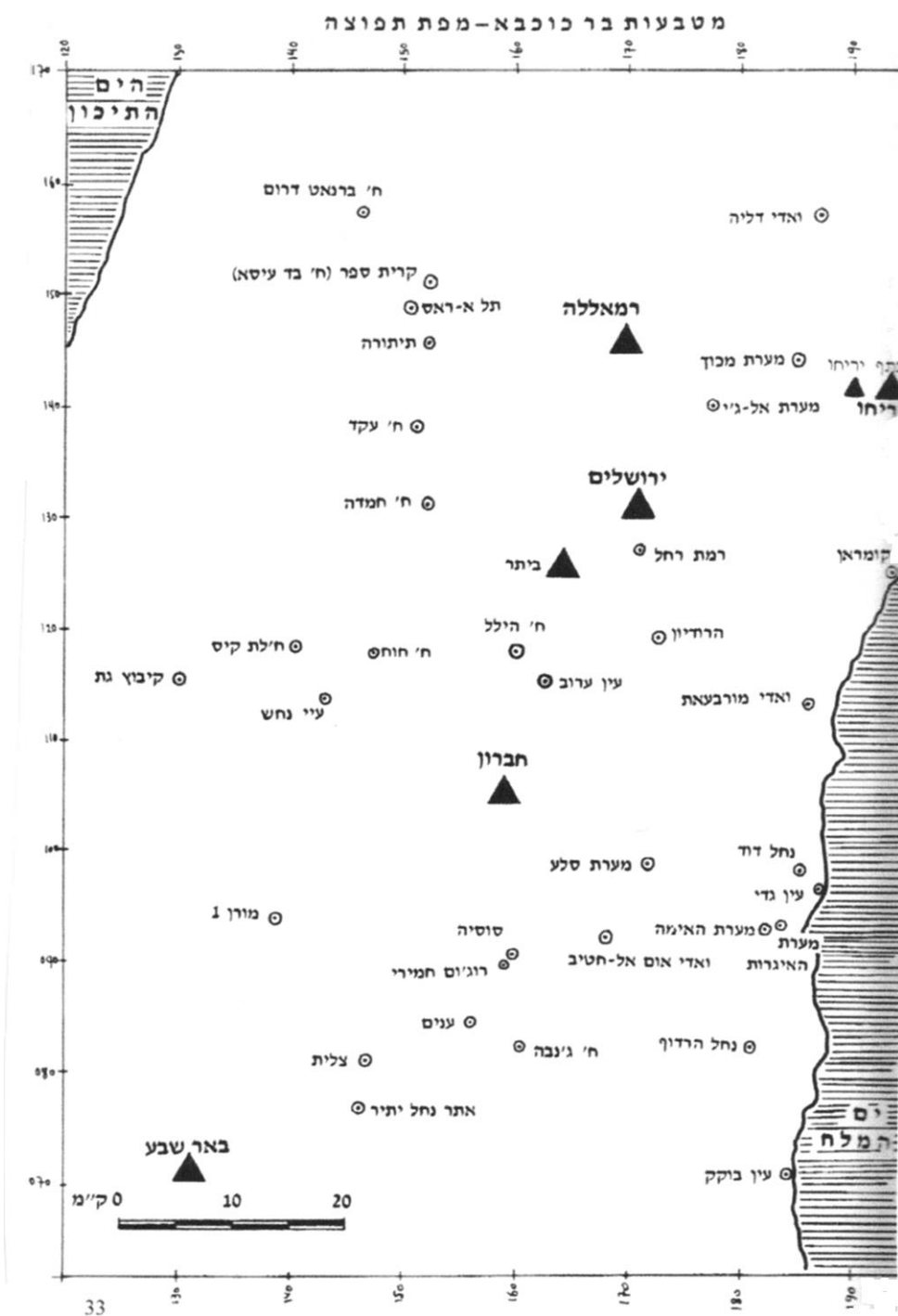
4. כלי ברזל מבתיר (למאמרו של ב. קירשנר, מיטבעת של בר-כוכבא; עמ' 293 — 300)

נספח ז' משקולת מחורבת אלים (לקוח מחיבורו של עמוס קלונר, "משקולת מימי בר-כוכבא במערכת מסתור בחורבת אלים", נקרות צורים)

לוחית המשקל מחורבת אלים; ציור צד א' וצד ב'

נספח י' – מפת תפוצת מטבעות מרד בר כוכבא (לקוח ממאמרם של בועז זיסו וחנן אשל – עדכון גיאוגרפי מה נתחדש בעשרים השנים האחרונות בחוברת חידושים בחקר מרד בר כוכבא ע"מ 33)

* ניתן להוסיף לטבלה זאת את תל חדיד, בשל פרוטה של מרד בר כוכבא שנמצא על ידי כותב עבודה זאת.

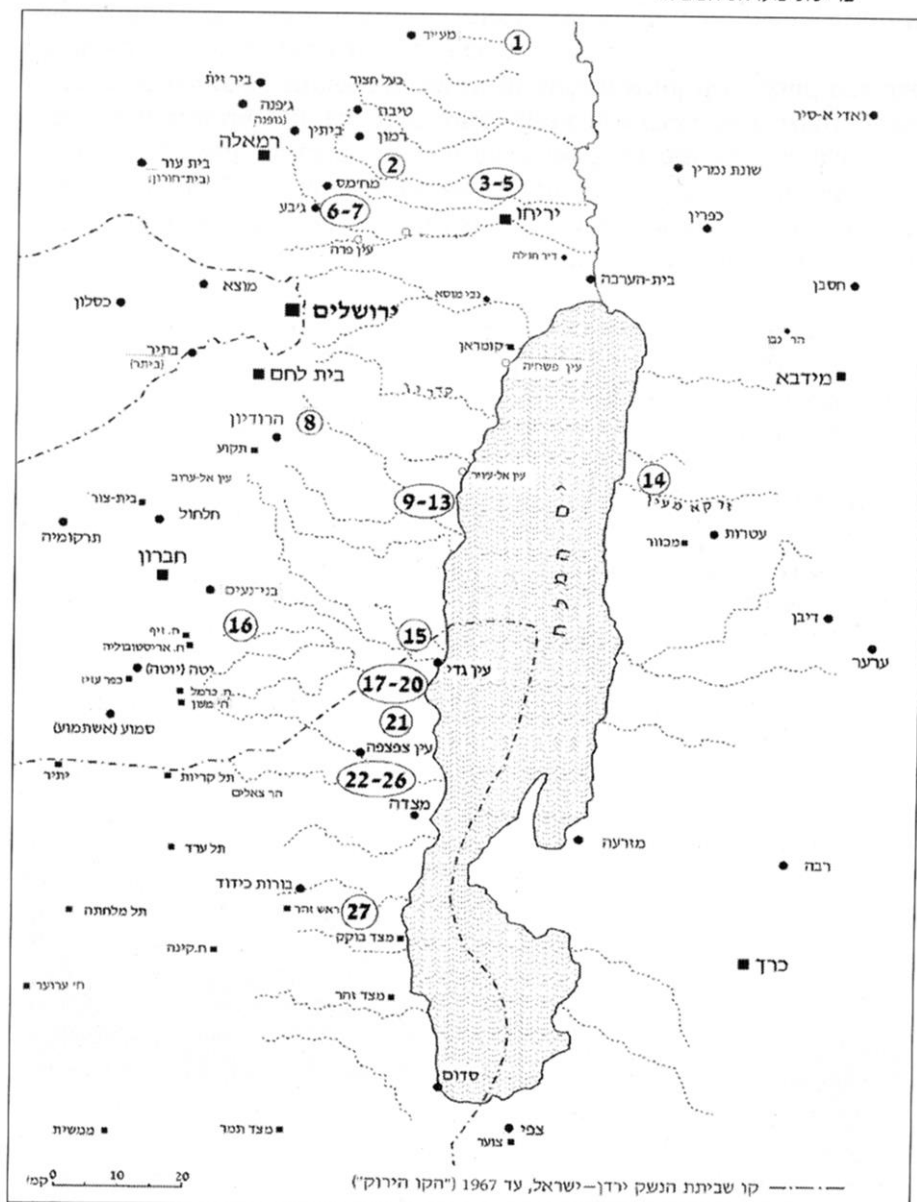
נספח יא' - פריסת מערות המפלט של מרד בר כוכבא. (נילקח מספרם של אשל ח, עמית ד, מערות מפלט מתקופת מרד בר כוכבא, החברה לחקירת א"י ועתיקותיה 1998, עמ' 15)

אגודת מורי הדרך בישראל
מלביאים אל (נגילא בישראל)

ISRAEL TOUR GUIDES ASSOCIATION
Leading tourism in Israel

פריסת מערות המפלט

- מקרא:
1. עראק א-נעסנה בוואדי דליה
 2. מערת מכון
 - 3-5. מערות כתף יריחו
 3. מכלול המערות הגדול
 4. מערת אביאור
 5. מערת הסנדל
 - 6-7. מערות נחל מכמש
 6. מערת אל-עליאית (בגדה הצפונית)
 7. מערת אל-גי (בגדה הדרומית)
 8. מערת אל-מציה בנחל דרגה עלי
 - 9-13. מערות ואדי מורבעאת
 - 9-12. מערות 1-4 בגדה הצפונית
 13. מערה 5 - כוך בגדה הדרומית
 14. מערה או מערות אחדות שטרם אותרו כנראה בוואדי זרקה-מעין
 15. מערת הבריכה בנחל דוד
 16. מערת סלע בנחל חבר עלי
 - 17-20. מערות נחל חבר
 17. מערת האיגרות (בגדה הצפונית)
 18. מערה ד (סמוך למערת האיגרות)
 19. מערה ג (ממערב למערת האיגרות)
 20. מערת האימה (בגדה הדרומית)
 21. מערת המטמון בנחל משמר
 - 22-26. מערות נחל צאלים
 22. מערת המקווה (מס' 40)
 23. כוך ליד מערת המקווה
 24. מערת הגולגולות (מס' 32)
 25. מערת החצים (מס' 31)
 26. מערת המגילות (מס' 34)
 27. מערת יהל ממערב לנחל זהר

מקורות תלמודיים – בנושא המטבעות (שאינם נמצאים בגוף העבודה)

"להגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא: שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה; ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואין אחד מהן דומה לחברו. (משנה, סנהדרין ד, ה).
כל המשנה מטבע שטבעו חכמים בברכה לא יצא (תוספתא ברכות ד ה).

"ואמר רבא: השף מטבע של חברו – פטור. מהי טעמא? דבא לא עבד ולא מידי וה"מ דמחייב בקורנסא וטרשיה, אבל שיפא בשופינא חסוריה מחסריה" [תרגום: מה הטעם? שזה לא גרם לשום דבר; הדברים אמורים רק אם הכה על המטבע בקורנס ושטחו, אבל אם שייף אותו בשופין – החסיר ממנו (חומר)] (בבא קמא צח ע"ח).

שקל = "כסף דינרין עשרה שהם סלעים שתיים שקל אחד" = הנותן סלע ונוטל שקל חייב שני קלבונות (שקלים א, ו).
שקל = מחצית סלע = דיאדרכמה.

שולחן לחם הפנים במקדש:
"אמר רבי אמי בשם רב שמעון בן לוי: השולחן למה טמא? לא מפני שמוציאין אותו ומראין אותו לעולי רגלים?" (ירושלמי חגיגה פ"ג ה"ח, עט ע"ד).
"מלמד שמגביהים אותו [את השולחן] ומראין בו לעולי רגלים לחם הפנים ואומרים להם: ראו חיבתכם לפני המקום – סיליקו כסידרו..." (בבלי חגיגה כו ע"ב: והשווה בבלי מנחות צו ע"ב).

"סלע שניפסלה והתקינה להיות שוקל בה" (כלים יב, ז). (במצדה נמצאו חצאי שקל צוריים שהוסבו למטרה זאת).

דהיינו מטבע מדידת אומדן: מטבעות שהוסבו למשקלות: אלה מטבעות בני אותו משקל ואותו ערך.

אחרי מרד בר כוכבא נאסר על ידי השלטונות הרומים להשתמש במטבעות המרד.
על מטבע שאינו ראוי לשימוש למדנו בבא מציאה דף נב, עמ' ב; "...לא יעשנה משקל בין משקולותיו ולא יזרקנו בין גרוטאותיו ולא יקבנה ויתלנה בצואר בנו או בצואר בתו, אלא או ישחוק או יתוך או יקוץ או ילך לים המלח..."

במיוחד נאסר השימוש במטבעות בר כוכבא, שנקראו בספרות התלמודית גם בשם "מעות של סכנה" ירושלמי מעשר שני, פרק א' הלכה ב' דף נב עמוד ד': "מטבע שמרד כגון בר-בר כוזיבה (בר כוכבא) אינו מחלל" (את המעשר השני) כלומר, אינו ראוי לשימוש ככסף עובר לסוחר. על מנת לחולל בו את המעשר השני, זאת אומרת להפוך אותו לאמצעי תשלום (תמורתה מקודש לחול), היו מעות של סכנה.

"אתא עובדא קומי רבי אימי אומר: יוליך אותם לים המלח..."
 ואכן נימצא מטבע כזה בעין בוקק – שחוק וגם חתוך באזמל – אכן לפי ממצא זה מסתבר שהעם קיים
 את מצוות החכמים הוציא את המטבעות מכלל שימוש וטרח להביאם לים המלח¹¹⁰.

¹¹⁰ א' בן דוד, "הוכחה מן התלמוד", בתוך: עלון החברה הנומיסמטית לישראל, 4 (73-1969) 16-18.

ביבליוגרפיה

1. אבי יונה מ', ערך: "נומיסמאטיקה", בתוך: **האנציקלופדיה העברית**, (פראוור י', עורך), כרך כ"ד, החברה להוצאת האנציקלופדיה העברית בע"מ ירושלים, תל אביב (תשל"ב) עמ' 953-970.
2. אהרונ י', ערך: מדבר יהודה-מערות" בתוך: **האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל** (אפרים שטרן עורך) כרך ג', החברה לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, כרטא, ירושלים (1992) עמ' 896-917.
3. און א, וקסלר בדולח ש', "חורבת אום אל עומדן – כפר יהודי ובו בית כנסת מתקופת הבית השני במודיעין", **קדמוניות: רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא**, 130, ירושלים (תשס"ו) שנה ל"ח, עמ' 107-116.
4. אוסישקין ד, "חפירת בדיקה בביתר, מצודתו האחרונה של בר כוכבא", **ארץ ישראל: מחקרים בידיעת הארץ ועתיקותיה**, כ"ג (תשנ"ב), עמ' 260-275.
5. אשל ח', "מדיניות טביעת המטבעות במהלך מרד בר כוכבא לאור התגליות במדבר יהודה", **מחקרי יהודה ושומרון**, אריאל (1995), עמ' 173-181.
6. אשל ח, עמית ד, **מערות מפלט מתקופת מרד בר כוכבא**, החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, המכללה האקדמית יהודה ושומרון, תל אביב תשנ"ט 1998.
7. בן דוד א, "הוכחה מן התלמוד", **עלון החברה הנומיסמטית לישראל**, 4 (73-1969), עמ' 16-18.
8. בר"ג ד, "שולחן לחם הפנים וחזית בית המקדש על מטבעות מלחמת בר כוכבא", **קדמוניות**, שנה כ' 77-78 (תשמ"ז), עמ' 22-25.
9. גורן י', פביאן פ', "מערך המטבע בתקופת מרד בר כוכבא לאור הממצא מאתר המחילות באזור יתיר", **נקרות צורים** 7 (1983), עמ' 60-66.
10. גרוסברג א, "על בר"ג ד, שולחן לחם הפנים וחזית בית המקדש על מטבעות מלחמת בר כוכבא", **קדמוניות** כ"א (1981/1982), עמ' 56-57.
11. זיסו ב', אשל ח', "מטבעות מרד בר כוכבא- עדכון גיאוגרפי", בתוך: **חידושים בחקר מרד בר כוכבא**, (ח' אשל, ב' זיסו עורכים), רמת 2001, עמ' 17-40.
12. זיסו ב', גנור א, "חורבת עתרי- כפר יהודי מתקופת הבית השני בשפלת יהודה", **קדמוניות: רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא**, 1 23 שנה ל"ה ירושלים (תשס"ב), עמ' 18-27.
13. ידן י', **החיפושים אחר בר כוכבא**, ירושלים תשל"א.
14. מגן י', "קריית ספר – עירה יהודית ובית כנסת וימי הבית השני", **קדמוניות: רבעון לעתיקות א"י וארצות המקרא**, 32 117 (1999), עמ' 25-32.

15. מור מ', "עוצמתו והיקפו של מרד בר כוכבא-עיון מחודש" מבוסס על הרצאות באוניברסיטת פרינסטון ב-11-13 בנובמבר 2001, מתוך חוברת הקורס **מרד בר כוכבא** (ד"ר ר' מוסיגמן עורך), האוניברסיטה הפתוחה, אוקטובר 2007, עמ' 35-49.
16. מור מ, פסטור ג', רונן י, אשכנזי י, **לאוראל, מחקרים בתולדות ישראל בעת העתיקה מוגשים לאוראל רפפורט**, מרכז זלמן שזר, ירושלים תשס"ו.
17. מזר ע', מתוך הערך: הרודיון בתוך: **האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בארץ ישראל** (אפרים שטרן, עורך) כרך 2, כרטא, ירושלים, (1992), עמ' 450-460.
18. מילדנברג ל, "מטבעות מורדים באימפריה הרומית", **קתדרה: לתולדות א"י וישובה**, 52 (1989), עמ' 90-99.
19. משורר י, **אוצר מטבעות היהודים**, יד בן צבי, ירושלים 1997.
20. משורר י, **הצד השלישי של המטבע**, יד בן צבי, ירושלים, 2006.
21. משורר י, **מטבעות ערי ארץ ישראל ועבר הירדן בתקופה הרומית**, מוזיאון ישראל, ירושלים 1984.
22. משורר י, **קטלוג מטבעות אליה קאפיטולינה**, מוזיאון ישראל, ירושלים 1989.
23. ניומן ה, "כוכבו של בר כוכבא", בתוך: **חידושים בחקר מרד בר כוכבא**, (ח' אשל, ב' זיסו עורכים), רמת 2001, עמ' 95-100.
24. עמית ד, **בתי כנסת בחורבת מעון ובחורבת ענים והישוב היהודי בדרום הר חברון**, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, תשס"ג.
25. עמר ז, "מתי פרצה טהרה יתרה בישראל ומתי פסקה?", **בדד: כתב עת לענייני תורה ומדע**, 17 (תשס"ו, 2006), עמ' 7-27.
26. פרידהיים ע, "לשאלת תפקידו של הצבא הרומי בהפצת הפולחנים הפגאניים ביהודה ושומרון לאחר חורבן בית שני", **מחקרי יהודה ושומרון**, קובץ 9 עמ' 201.
27. קדמן ל, "כתב המטבעות העברי: מחקר באפיגרפיה ובפאליאגריפיה של המטבעות היהודיות העתיקות", **ארץ ישראל: מחקרים בידעת הארץ ועתיקותיה**, ו (תשכ"א), עמ' 94-103.
28. קדמן ל, קינדלר א', **המטבע בארץ ישראל ובעמים מימי קדם ועד ימינו**, דביר, ירושלים, 1963 עמ' 5-16.
29. קינדלר א', **אוצר מטבעות א"י מימי שיבת ציון ועד חתימת המשנה**, מוסד ביאליק 1958.
30. קינדלר א', "האם נוסדה העיר אליה קאפיטולינה לפני מרד בר כוכבא או אחריה? – שתי הוכחות נומיסמטיות", בתוך: **חידושים בחקר מרד בר כוכבא**, (ח' אשל, ב' זיסו עורכים), רמת גן 2001, עמ' 5-10.
31. קינדלר א', **מטבעות מלחמת בר- כוכבא**, מרד בר כוכבא, ירושלים תש"מ, עמ' 159-177.
32. קינדלר א', "מטבעות מתקופת מרד בר כוכבא מערת האגרות(חפירות 1999/2000)", בתוך: **חידושים בחקר מרד בר כוכבא**, (ח' אשל, ב' זיסו עורכים), רמת גן 2001, עמ' 11-15.

33. קינדלר א', "מטבעות ערי א"י ומלחמת בר כוכבא: פעילות מיטבעות הערים מימי טראינוס ועד אנטונינוס פיוס", **קתדרה: לתולדות א"י וישובה**, 49, (1988) עמ' 37-62.
 34. קינדלר א', "מיטבעה ניידת של בר כוכבא בח'רבת עקד", בתוך: **מרד בר כוכבא מחקרים חדשים**, (א' אופנהיימר וא' רפפורט עורכים), הוצאת יד בן צבי, ירושלים (תשמ"ח), עמ' 172-181.
 35. קירשנר ב', מטבעה של בר כוכבא?", **מדור נומיסמאטי ידיעות החברה לעתיקות א"י ועתיקותיה**, יב, (תש"ו), עמ' 153-160.
 36. קלונר ע', "משקולת מימי בר-כוכבא במערכת מסתור בחורבת אליים", **נקרות צורים**, 15, (1989), עמ' 95-101.
 37. קלונר ע', א' אופנהיימר, מ' גיחון, י' ידן, "מערכות המסתור בשפלת יהודה – מימי בר-כוכבא?" (דיון), **קתדרה** 26, (תשמ"ג), עמ' 4-44.
 38. שחר י', "מערכות המסתור בגליל – הממצא, פרישתו הגיאוגרפית משמעותו ההיסטורית" בתוך: **חידושים בחקר מרד בר כוכבא**, (ח' אשל, ב' זיסו עורכים), רמת 2001, עמ' 91-93.
 39. Barag D., **Israel Numismatic Journal**, Israel Numismatic Society 4, 1980, pp 43-45.
 40. Mildenberg L., **The Coinage of the Bar- Kkhba War**, Aarau 1984, 39.
 41. L.Mildenberg, **Bar Kkhba Coins and Documents**, HSCP 84 1980.
 42. Werner E., **The Bar Kkhba Revolt: The Roman Point of View** 1999 1.
- מבוסס על הרצאות באוניברסיטאות תל – אביב וחיפה, מתוך חוברת הקורס **מרד בר כוכבא**, (עורך ד"ר ר' מוסטיגמן), האוניברסיטה הפתוחה, אוקטובר 2007 עמ' 21-34.

רק בירושלים/ כתב וצילם דנצ'ו ארנון

לפני קרוב לשלושים שנה יצא לאור (בהוצאת משרד הביטחון) ספרי הראשון "רק בירושלים", על פינות וצדדים פחות ידועים בעיר. יסוד הספר היה בטור "פינה קטנה בירושלים" שהופיע במשך כמה שנים במוסף "מסלול" של ידיעות אחרונות. הספר יצא בארבע מהדורות ושימש רבות את מורי הדרך. "רק בירושלים" אזל מזמן מהשוק, והרבה פעמים התבקשתי להוציאו חדש ומחודש. אבל כיום, כאשר קל להשיג כל אינפורמציה בעזרת מקלדת ועכבר, לא נראה לי שיש טעם להוציא ספר מעין זה בדפוס. התבקשתי לתרום למגזין "צידה לדרך", וזו הזדמנות להביא לכם מעט מהישן ישן הזה כשהוא משופץ ומותאם לימינו. אני מקווה שאצליח להביא לכם תועלת.

ללכת לחארת אל-טנק

שמעתם פעם את הביטוי 'חארת אל-טנק'? – פעם היה זה ביטוי נפוץ, שפירושו היה חור נידח. "המוצב שלנו היה תקוע בחארת אל-טנק, אפילו כלב לא הגיע לשם", היו אומרים בפלמ"ח. ובכן, חארת אל-טנק זה שם של מקום קיים, נמצא בירושלים ובהחלט שווה ביקור.

הסמטאות הצרות ביותר בירושלים נמצאות בשכונת שבת צדק

מהפך הפח

בעברית ובערבית מתחלפות התיי"ו והשי"ן. חארת מקורה בשורש חרש, ופירושה חלקת אדמה, שטח שאפשר לחרוש בעזרת צמד שוורים. מכאן הושאלה המילה וכיום 'חארת' פירושה בערבית שכונה. המילה טנק מקורה במילה האנגלית Tin (פח). עכשיו ברור. חארת אל-טנק פירושה 'שכונת הפחים'. נתחיל קודם בעניין הפחים ואחר כך נעבור לשכונה.

בסוף המאה הקודמת חלה מהפכה בארץ. הגיע הנפט. עד אז אמצעי המאור היחיד היה נר השמן. השמן היה יקר ואורו דל. כשהגיע הנפט היה שימוש הראשון והעיקרי למאור. בתחילה השתמשו בנפט במקום בשמן במנורות השמן הישנות. אחר כך עשיות נפט קמו חושך לגרש. היו עשיות קטנות, ששימשו כאור קטן בלילה, גדולות יותר שהאירו את הבית והכי גדולות – שהאירו את מבני הציבור, כמו בתי כנסת. אחר כך הגיעו פנסי הלוקס, בה הנפט מאיר בעזרת קטליזטור, ושימשו לתאורת רחוב. (תאורת הרחוב הראשונה בירושלים הייתה במוריסטאן והופעלה על גז, כמו באירופה).

הנפט למאור הביא למהפכה בחיי התושבים, שעד אז הלכו לישון עם שקיעת השמש וקמו לקראת זריחה, בעיקר בגלל מחסור בתאורה מלאכותית. כמובן, הנפט שימש גם לבישול והיה חומר הדלק לפתיליה ולפרימוס. מאוחר יותר היה שימוש נוסף לנפט. הוא הניע את מנועי משאבות המים שעל הבארות וכך איפשר להגדיל את שטחי חקלאות השלחים. בעיקר אפשר הנפט להרחיב את שטחי הפרדסים, שפריים הפך למוצר הייצוא העיקרי מארץ ישראל של המחצית הראשונה של המאה ה-20.

הנפט הביא למהפכה נוספת בחיי יום יום. הוא הגיע לנמל יפו באוניות מבקו שעל הים השחור, ארוז בפחים, שני פחים יחד ארוזים בארגז עץ. מי שקרא מספרות העלייה השנייה יודע שהחלוצים העניים היו מכינים לעצמם רהיטים מ'ארגזי נפט'. עכשיו אתם מבינים מהם אותם ארגזי נפט.

כשגמרו להשתמש בנפט נותר הפחים הריקים. היו מפרקים אותם ומקבלים יריעות-פח, ששימשו כחומר גלם מצוין בארץ הדלה בחומרי-גלם להכנת כל מיני כלים, מספלים ועד מרזבים. השימוש החשוב ביותר שנעשה בפחים האלה היה לבנייה. יריעות הפח שימשו לכיסוי גגות ואף לקירות של בתי עניים. אגב, גגות של בתי עשירים היו מכוסים ברעפים, שהובאו מנמל מרסיי כבאלסט (מטען בבטן של אנייה ריקה שנועד לייצב אותה בים) באוניות שהביאו לשם את התפוזים.

שכונת חאפ

ועכשיו לשכונה. בשנת 1855 רכש סיר משה מונטיפיורי, בכספי עזבון של יהודי-אמריקני עשיר בשם יהודה טורא, את השטח שממערב לעיר העתיקה, שנקרא 'כרם משה ויהודית'. על חלק מהשטח נבנו בתי 'משכנות שאננים' ולידם טחנת הרוח המפורסמת, וחלקו נשאר ריק.

כשנפטר מונטיפיורי לא נמצאו בצוואתו שום הוראות לגבי השטח. עניי ירושלים החליטו, שאם כך, הרי השטח הפקר. בקיץ 1886 פלשו אליו בהמוניהם והקימו את 'שכונת חאפ' (חאפ האידיש פירושו 'לחטוף'). הייתה שכונת צריפים צפופה ועלובה.

היו הרבה תלונות על השכונה המכוערת הזאת שממול לכניסה העיקרית לעיר. בשנת 1892 הצליחו מנהלי עזבון מונטיפיורי לפנות את הפולשים והקימו במקום את שכונת 'ימין משה'.

ליישוב העניים המפונים נקנו אדמות בעזרת תרומות, חלק מהן נתרם על ידי מנהלי העיזבון וחלק על ידי וועדי העדות השונות. ועד העדה הספרדית רכש לספרדים ולתימנים שטח-קרקע באזור רחוק ושומם, מעבר למחנה יהודה שהייתה השכונה הקיצונית ממערב לעיר, והם העבירו לשם את צריפיהם הדלים. שכונה זו נקראה בשם הנאה 'שבת צדק' (אולי כי במקור תושביה ישבו שלא בצדק על אדמת מונטיפיורי), אבל בפי העם היא נקראה 'חארת אל-טנק', שכונת הפחים. מאחר שהייתה הנידחת והעלובה בשכונות ירושלים, הפכה שם נרדף לחור נידח.

הבית האחרון שהיה בשבת צדק עם קיר מפחי נפט. צולם בשנות ה-80 של המאה העשרים

ברבות הימים נעלמו רוב צריפי הפח, ובתי-אבן תפסו את מקומם. בשנות ה-80 של המאה שעברה עוד יכולתי לצלם שם קיר של פחי-נפט. באותם ימים פגשתי שם את אסתר, אותה מצאתי בחצר מרוצפת אבן, מלאה צמחים בפחים. לאסתר פנים בהירות ועיניים מחייכות מתחת לשביס. היא ילידת צפת, ממוצא מרוקני. כחמישים שנה קודם לפגישתנו היא הגיעה לכאן עם הוריה, שברחו מצפת בעקבות מאורעות תרפ"ט, ומאז היא חיה בשכונה וזוכרת יפה את הימים ההם.

"גרנו צפוף, שש נפשות בחדר קטן", היא מספרת, "מה שהרוויחו ביום, אכלו בלילה. מים חילקו במשורה מהבור השכונתי. מי שרצה להתרחץ היה מחמם סיר מים על

הפרימוס, יושב על כיסא במטבח ויוצק על עצמו את המים. את הצרכים היו עושים לתוך פח שאותו היו מרוקנים בשדה. אפילו בתי שימוש לא היו אז".

עיניה מחייכות אך קולה נעשה עצוב. "תאמין לי, החיים היו בכל זאת יותר טובים מהיום. היום יש הכל, אך אין הנאה. אז לא היה לנו כלום, אבל היה שמח בלב".

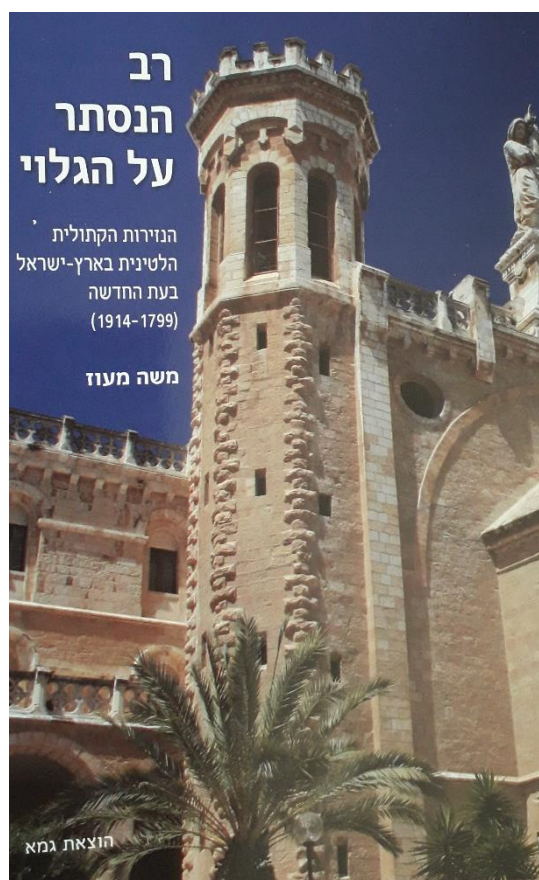
בור המים בשכונת שבת צדק

איך מגיעים לשכונה? – אם נכנסים לרחוב אגריפס משדרות בן צבי, הרחוב הראשון ימינה הוא רחוב שבת צדק וזו תחילת השכונה. בקצה הרחוב פונים שמאלה ועוברים בסמטאות הצרות והציוריות של השכונה הקטנה. דווקא כדאי כיום ללכת לחארת אל-טנק.

פרק 4

מסדרי הנזירים הקתוליים הלטיניים בארץ הקודש במאה התשע-עשרה

הבנדיקטינים הצרפתים: אבו ע'וש והר הזיתים

אנו ממשיכים בפרסום ספרו של משה (מויש) מעוז, "רב הנסתר על הגלוי". הספר הינו חידוש מרענן בערוצי המידע הקיימים. הספר הינו פרק לימודי חשוב ביותר למעוניין להדריך ואו להבין את העולם הנוצרי בארץ ישראל, העולם הנוצרי בחלוקה על הזרמים השונים הוא עולם שלא תמיד מובן ואנו שמחים להביא כלי עזר בהקרה למחברו ד"ר מויש מעוז שהסכים לפרסמו כאן אצלנו במגזין. למעוניינים לרכוש את הספר מוזמן לפנות למזכירות האגודה (רוחלה) ולרכוש את הספר במחיר מוזל.

במרוצת המאה התשע־עשרה מצא עצמו המסדר הבנדיקטיני ופעילותו בארץ־ישראל בעל כורחו בתהליך תמרון בין שתי מגמות המדיניות הצרפתית - אנטידתית מחד גיסא ותומכת במסדרים בארץ הקודש מאידך גיסא. עדות לכך היא חתימת ההסכמים מחוץ לצרפת, בירושלים, אגב חשש מתמיד בקרב הנזירות והנזירים הצרפתים מפני מדיניותה הלא־יציבה והלא־אוהדת של צרפת כלפי הקתולים, מדיניות אשר עלולה היתה להקרין אל מחוצה לה ולפגוע במפעל אשר נרקם בארץ הקודש ואף להרוס אותו. צרפת נותרה דבקה במדיניותה אף בראשית המאה העשרים. חשש נוסף עלה ב־1901, עם הדרישה להפסיק גיוס מיסיונרים, דרישה אשר עלולה היתה לפגוע בפעילות הצרפתית הדתית בארצות שונות ובכללן ארץ הקודש.¹¹¹

צרפת ראתה במיסיונריות בארץ הקודש דו־פרצופיות; מחד גיסא, מעין שירות צבאי לא־דתי לטובת האינטרס הצרפתי, ומאידך גיסא, פעילות דתית מיסיונרית שאינה עולה בקנה אחד עם המדיניות הצרפתית. צרפת ציפתה מהנזירים לשמש גוף פוליטי המייצג אותה והשומר על האינטרס הצרפתי הלאומי. היא ביקשה לגייסם כדי שישמשו כלי בידי המדינה ולהסתייע בנוכחותם בארץ הקודש כדי להפיק תועלת ורווחים פוליטיים. אולם הדבר לא עלה בקנה אחד עם רעיון הנזורה וההתבססות הדתית. הציפייה של ממשלת צרפת, לעתים כתנאי לסיועה ולחסותה, היתה לנאמנות ללא סייג מצד הנזירים ולנכונות לפתוח את השערים ולהחיל את ההשפעה הצרפתית מעבר לגבולות המנזר בדמות פעילות קהילתית החורגת מתחומי הצרים. לדוגמה, הקמת מרפאה לטיפול בכלל האוכלוסייה ובכך יצירת אינטראקציה עם הסביבה, אינטראקציה אשר תעורר ותעודד יחס של כבוד ואהדה לנזירים אזורי צרפת מצד האוכלוסייה המקומית הערבית. באמצעות פעילות זו בתוך הקהילה יוכיחו הנזירים את מידותיהם הייחודיות בסיוע לסביבתם ובהתערות בקהילה ויחדלו מלהיות מסתגרים ומתבדלים. אמביוולנטיות זו במהותו של הנזיר שירתה הן את המקומיים והן את צרפת. הערכת הנזירים כצרפתים אף חיזקה את מעמדה בצורה עקיפה. צרפת ביקשה להישען על קהילה צרפתית כדי שתיישם את מטרת אחיזתה בארץ־ישראל, ולכן אין נאמנים ולאומנים מהבנדיקטינים, "חיילי צרפת", ולכן הם אלה שזכו לתמיכת המדינה וזו עודדה אותם להביע את נאמנותם ללא סייג, בבחינת "הכל צרפתי".¹¹²

¹¹¹ האיסור בוטל עם החלת חוק חדש ב־1905, ראו Trimburi 2008: 301.

¹¹² שם: 273.

לשם כך נחתם ב־12 באוגוסט 1901 הסכם בין הקונסול הצרפתי הכללי בירושלים ארנסט אוזפי (Auzépy) לבנדיקטינים על שייכות מלאה של אתר אבו עיוש הבנדיקטיני לצרפת. ההיבט הלאומי והפוליטי אשר ניצב בראש מעייניה של פריז במסגרת היריבות הבין־מעצמתית האיצ את גיוס היסודות הדתיים למטרת הישגים פוליטיים. פירושו של דבר שהדת נרתמה לצורכי הפוליטיקה. בארץ־ישראל החיבור בין הדת לפוליטיקה אפשר את יישומה של האחיזה הצרפתית באתריה הקדושים.

תמונת הכנסייה הצלבנית, מנזר הבנדיקטינים של אוליבטי, אבו עיוש

החשיבה הצרפתית היתה מכוונת בנתיב יותר פוליטי ופחות דתי, עד כדי דיכוטומיה. פריז דרשה נאמנות מחד גיסא וטוהר מאידך גיסא. ובמילים אחרות: "חוק הטוהר" הצרפתי.¹¹³ חוק זה, אשר הדגיש את הצרפתיות הטהורה, עורר את חששם ואת חשדם של הנזירים הבנדיקטינים, אשר ממילא הביעו נאמנות לצרפת, אולם פעל בתחומם שבאבו עיוש סמינר סורי קתולי ועל פי חוק הטוהר, סמינר זה לא היה זכאי לסיוע צרפתי. הבנדיקטינים סירבו להיכנע באופן מוחלט לדרישה הפוליטית החילונית ולהתכחש לעקרונותיהם הדתיים. מטרת העל שחרתו על דגלם

¹¹³ שם: 274-275.

היתה ונותרה ייסוד מנזרים בארץ הקודש על כל הכרוך בכך, ובכלל זה הקמת סמינרים ודאגה לצליינים באשר הם, בצד עמידה על קיומם הקתולי ונאמנות לחוקי בנדיקטוס, אשר אותם אין לחצות. הבנדיקטינים ניתקו עצמם מההוויה הפוליטית וייעודם כמסדר הכולל נתינים צרפתים וגרמנים היה לפעול להנחלת מורשתם בארץ הקודש, ולשם כך היה עליהם לאחד כוחות, מעל לכל יריבות בין-מעצמתית.¹¹⁴ במאה התשע-עשרה ניכרת מגמה של ייסוד מוסדות ארוכי טווח בארץ הקודש. הדת עברה תהליך אוטונומיזציה והתנתקה מכל אינטרס פוליטי, אשר יצר יריבויות וקונפליקטים בין מדינות ועלול היה להקרין שלא לצורך על היחסים בין הבנדיקטינים הצרפתים והגרמנים. אמנם בשלב ההתבססות, בסביבה שלא היתה מופרת או אוהדת, תלותם במדינות החסות היתה כמעט מוחלטת; הם היו תלויים בעיקר בפעילות הקונסולים ובסיוע הכלכלי, ולשם כך היה עליהם להביע נאמנות ללא סייג למדינתם, פטרוניתם. אך לטווח הארוך הם נדרשו להביע סולידריות כלל-בנדיקטינית ולהשתחרר ממחויבות כפויה למדינה מסוימת, יריבתה של האחרת. בטווח הקצר, בתהליך ההתבססות בארץ הקודש, ניצבו לרשות צרפת וגרמניה "חיילים" בנדיקטינים שעל נאמנותם ניתן היה להישען; כל מדינה והנזירים הבנדיקטינים שלה. אין פלא, אפוא, שהסתמכותן של מדינות אירופיות כה דומיננטיות על המסדר הבנדיקטיני וגיוסו לצורכי הטבעת חותמן העניקו לו חשיבות עצומה במערך הקתולי והכללינוצרי. הסתמכותן של המעצמות על נזירים לביסוס מעמדן, ולחלופין ההסתייעות בהם לצורכיהן ולקידום האינטרסים שלהן תוך רתימתם בעל כורחם למאבקים ביניהן, זורים אור על חשיבותו של המסדר ועל מעמדו. הסיוע והגיבוי של צרפת וגרמניה לבנדיקטינים, אשר היו בעיצומה של התבססותם בארץ הקודש, הוענקו ביד נדיבה. בזכות כך הוקמו מנזר נזירות בהר הזיתים, מנזר וסמינר בהר המשחית, מנזר וכנסייה באבו ע'וש, ומנזר וכנסיית דורמיציון.¹¹⁵

הבנדיקטינים הצרפתים נעשו "סוכנים" צרפתים כאשר הונחה אבן הפינה למנזר הבנדיקטיני בדורמיציון. כל יוזמה גרמנית נענתה בתגובה צרפתית, והבנדיקטינים התאימו עצמם לנסיבות. משני הצדדים נשלחו אנשי דת רבים. הם בחנו אפשרויות להקמת מוסדות בנדיקטיניים כדי לשרת את מטרותם ולהוות

¹¹⁴ שם: 279.

¹¹⁵ שם: 278; Trimbur 1999: 250.

נקודות אחיזה לאומיות למדינותיהם.¹¹⁶ בטווח הקצר התאפיינה הפעילות בתחרות בין העדות הבנדיקטיניות, הצרפתית והגרמנית, אשר שיקפה את היריבות בין המדינות, אך מטרת העל היתה כאמור להתעלות מעל הפרגמטיזם המדיני קצר הטווח לטובת הנחלת הנוכחות הכללית בנדיקטיניות בארץ הקודש. ניתן להבחין במדיניות צרפתית מכוונת בתגובה על הפעילות הגרמנית, אשר הלכה והתעצמה בעיקר סביב ביקורו של הקיסר וילהלם השני בארץ-ישראל ב-1898. מטרתה של צרפת היתה "להרוג שתי ציפורים במכה אחת" - תגובה לגרמניה באמצעות נוכחות קבועה בארץ-ישראל והבטחת עליונותה כבעלת הפרוטקטורט. בנסיבות שנוצרו - כאשר הדת שירתה את הפוליטיקה - נתגלעה מחלוקת חריפה בין צרפת לכס הקדוש. מחלוקת זו יושבה לבסוף באמצעות מעורבות מדינית ולאור התחזקות רוסיה, עליית כוחה של הכנסייה האורתודוקסית, הפעילות הפרוטסטנטית והפעילות הגרמנית הקתולית, שכן היה על הכס הקדוש לפעול במשותף עם צרפת ולשפר את היחסים ביניהם לצורך שימור הפרוטקטורט, שהיה הערובה לשימור האינטרס הלטיני בארץ הקודש.¹¹⁷

כל מנזר או מוסד אשר ייצג מדינת חסות בארץ הקודש היה בבחינת מדינה בזעיר אנפין. המסדר הבנדיקטיני, ראשון מסדרי הנזורה הקתולית הלטינית, היה גם חלוץ המסדרים הלטינים בארץ הקודש - משלהי העת העתיקה עד התקופה הצלבנית - ושב לפעול בארץ-ישראל בשלהי המאה התשע-עשרה, בין השאר באבו ע'וש, המקום אשר מזוהה במסורת הנוצרית עם קרית יערים (קרית אל'ענב) לפי המקורות המקראיים, ועם אמאוס לפי מסורת פרשנית של הברית החדשה.¹¹⁸ בתקופה הצלבנית אומץ זיהוי האתר למרגלות הגבעה והמעין כאמאוס, ובמקום הקימו ההוספיטלרים ב-1141 כנסייה מרשימה בממדיה, אשר ניצבה על תלה והיתה מאוישת עד 1187.¹¹⁹ מבנה הכנסייה הצלבנית אמנם נותר שלם לאחר כיבושיו של צלאח אדין אולם המכלול הפנימי חולל.¹²⁰ מיקומו סמוך לדרך הצליינות לירושלים היווה עילה מספקת לדרישתם של הצרפתים, כמו של גורמים אחרים, לבעלות על האתר אשר משך את תשומת לבם של הנוסעים, החוקרים ועולי הרגל. יתרה מזו,

¹¹⁶ Trimbur 2008: 278.

¹¹⁷ בשלהי המאה התשע-עשרה ובראשית המאה העשרים חל סחף במעמדה של צרפת בארץ-ישראל. האפיפיור פיוס העשירי, בניגוד לקודמו ליאו השלושה-עשר, לא ראה עוד בצרפת מדינת מפתח, והפרדת הדת מהמדינה בצרפת גרמה להידרדרות היחסים בינה לבין הכס הקדוש. ראו כרמל תש"ן: 159–162.

¹¹⁸ הבשורה על פי לוקס, כ"ד 13–35, ראו מנור 1979: 21–26. על אמאוס בהיבט ההיסטורי והארכיאולוגי ראו

Duvignau 1937: 5–35; Doucet 2009: 288.

¹¹⁹ גורן 1991: 82.

¹²⁰ Zuallardo 1595: 216–217.

היתה זו כנסייה פרנקית בלב כפר מוסלמי. ב־19 בפברואר 1873 הוענק לשגריר צרפת בשער העליון, מלכיוֹר דֵּה וּגְיוֹ (Melchior de Vogüé), הפירמאן הקובע כי צרפת היא בעלת הנכס וסביבתו.¹²¹ צרפת זכתה בנכס משמעותי, אולם יחלפו שש־עשרה שנים עד להקמת המנזר הבנדיקטיני. בעת ההיא מצב המבנה ששימש זמנית לאורווה לא אפשר כל התמקמות בו.¹²² דֵּה וּגְיוֹ קבל על הזנחת מבנה כה משמעותי, בעל ערך דתי ולאומי.¹²³ הבנדיקטינים אשר היו מיועדים להתיישב במקום תלו את העיכוב באי־ציבות פוליטית בתקופה רבת תהפוכות ובכנסייה מבודדת בלב כפר ערבי מוסלמי, מרוחקת ממוקד נוצרי כלשהו. המרחק מירושלים ובידודו של האתר הרתיעו בעלי הון מלהשקיע סכומי כסף לשיפוץ המבנה, על אף חשיבותו העצומה לאינטרס הצרפתי הלאומי והדתי, ומשרד החוץ שזיהה את הפוטנציאל דרש לפיכך כי מסדר קתולי צרפתי בלבד יפרוש עליו חסות וישתכן בו. הצורך במציאת מסדר מתאים וההתנגדות החריפה מצד הפרנציסקנים והפטריארכיה הלטינית, אשר היו מעוניינים אף הם לקבל את האתר לידיהם, היוו

גורם מאיץ באיוש המקום במסדר צרפתי, בייחוד שכל צד הביע התנגדות

נחרצת לדרישה הצרפתית.¹²⁴

ראשית פעילותם של הבנדיקטינים הצרפתים באבו ע'וש כרוכה בפעילותו של אדולף מורו (Adolfe Moreau), כומר העיירה סנט־לז'רוֹבן (Saint-Léger-Vauben) במזרח צרפת, אשר עלה לרגל לארץ הקודש לראשונה ב־1889, נוכח בעליבותה של כנסיית אבו ע'וש הנטושה ברשות צרפת והחליט ב־1891 לפעול בקרב הרשויות, הדתיות והחילוניות, בארצו במטרה למסור את הכנסייה לנזירי המסדר הבנדיקטיני ממנזר פייר־קִי־וִיר (Pierre qui Vire), מנזר האבן המתגלגלת, אשר שכן סמוך לעיירה שבה כיהן.¹²⁵ מורו נפגש עם הקונסול הצרפתי שארל לְדוֹ (Charles Ledoulx) כאשר זה שהה בארץ ובהמשך, בראשית 1893, נתקבל לפגישה במשרד החוץ בפריז. הוא זכה לתמיכה נלהבת מאב המנזר, אולם מחלוקות וסכסוכים בקרב נזירי מנזרי סוביאקו שאליהם השתייך מנזר האבן המתגלגלת גרמו

¹²¹ de Vogüé 1912: 7.

¹²² גורן 1991: 88–89.

¹²³ de Vogüé 1912: 239.

¹²⁴ גורן 1991: 89; Trimbur 2008: 262.

¹²⁵ השם נגזר מדולמן פרהיסטורי שנמצא בתחום המנזר – Trimbur 2008: 268. מנזר פייר־קִי־וִיר שייך למנזרי הבנדיקטינים, ראו King 1999: 356. ב־1874 ייסדו נזירי מנזר פייר־קִי־וִיר ביוזמת אבות בסקים את המנזר בבלוק (Belloc) בדרום־מערב צרפת וממנו הגיעו נזירים בנדיקטינים לארץ־ישראל, ראו גורן 1991: 90, הערה 38.

לעיכובים. בראשית 1899 נתבקש האב מישל קיאווה (Michel Caillava) מדום ליאנדרה (Dom Lewandre) לצאת לירושלים על מנת לבדוק אפשרות להקים מנזר באבו ע'וש. האב מורו ראה בבנדיקטינים של פיריקיזיר כמי שיחיו את הפעילות הלטינית באמצעות הקמת המנזר. בראשית 1899 נפתח חלון ההזדמנויות עם העלאת הרעיון בפני אב המנזר הבנדיקטיני דומיניק סרפיני (Dominique Serafini), נזיר איטלקי אשר התארח במנזר פיריקיזיר. הוא יצא לארץ-ישראל וכבר באונייה פגש את הרוזן דה-פיילא בעת שובו מארץ הקודש לאחר בניית בית החולים סן-לואי. דה-פיילא נרתם לסייע להקמת המנזר באבו ע'וש בתנאי שהדבר יישמר סודי עקב רגישות הנושא. ב-2-3 ביוני 1899, כאשר שהו בנאפולי, הוסכם בעל-פה על הסיוע שיעניק דה-פיילא.

הסודיות נדרשה בגלל הרגישות הפוליטית ומתוך אירצון לעורר תסיסה ומחלוקות על רקע דתי ופוליטי, בייחוד שמדובר בפעילות נוצרית בתוך כפר מוסלמי בעידן של יריבות ותחרות בין עדות ומדינות. מפעל מעין זה אמור היה לקבל את אישורה של הרפובליקה הצרפתית, החילונית מחד גיסא והמסייעת לגופים קתוליים מאידך גיסא, על מנת לא לאבד את הפרוטקטורט ואת ההגמוניה ולהנחיל את הרוח הצרפתית הלאומית.¹²⁶ לאור התנגדות הפרנציסקנים ופטריארך ירושלים פיאבי (Piavi) לכניסת מסדר נוסף ולהקמת מנזר באבו ע'וש, נזקק מורו לאישור מרומא, וזה ניתן בהתערבותו הישירה של הכס הקדוש ואיגרת האפיפיור ליאו השלושה-עשר. עם מתן האישור יצאו בשלהי 1899 לדרך שני כמרים מפיריקיזיר, האב ברנרד דרוהין (Bernard Drouhin) והאב תיאודור אנדריו (Theodore Andrieu), אשר היו אמורים לייסד את הקהילה. הם בחנו את המצב בארץ-ישראל, דיווחו לראש קהילת סוביאקו על קשיי ההתיישבות בארץ הקודש ושיתפו את נזירי מנזרם ברעיונותיהם על עתידה של קהילת הנזירים הבנדיקטינים האמורה לקום באבו ע'וש.

המתחם באבו ע'וש נמצא הרוס ומסוכן מבחינה בטיחותית והשניים החלו בעבודות השיקום.¹²⁷ הקונסול לדו ביקש הקצבה בסך חמישים אלף פרנקים לשיפוץ הכנסייה באבו ע'וש וכן ביקש לרכוש שטחים נוספים סביבה לבל תיוותר מבודדת. בעיות ומחלוקות בקהילת מנזרי סוביאקו ויריבות אישית בין שני הנזירים עיכבו את המעבר, ודרוהין ביצע תפנית מסוימת והחל לפעול לרווחת הסורים הקתולים. הוא ביקש להקים להם סמינר לפי מתווה שרקם עם הפטריארך הסורי הקתולי זה

¹²⁶ Doucet 2009: 284.

¹²⁷ Doucet 2009: 304-305.

מכבר. באוקטובר 1900, לאחר חתימת ההסכם עם משרד החוץ הצרפתי, רכש דרוהין שטח על הר המשחית בעבור הסורים הקתולים. הוא אמנם לא הפסיק לראות באבו ע'וש בסיס לפעילות נוצרית, אך ביקש להקים קהילה בעלת אופי בינלאומי במתחם הבנדיקטיני על הר הזיתים, בטריטוריה צרפתית ובחסותה. לאור התנגדות חריפה מצד משרד החוץ הצרפתי הבהיר הקונסול אוזפי, אשר שימש מתווך, כי הבית הצרפתי יקלוט נתינים זרים ומקובלים.

אוזפי נכנס בעובי הקורה על מנת לשמור את הנכס באבו ע'וש, לשקם את הכנסייה ולחדש בה את הפעילות הנוצרית, וכן להקים מנזר סמוך לה. היריבות בין הבנדיקטינים הצרפתים לאבות הלבנים הובאה להכרעת הקונסול.¹²⁸ הבנדיקטינים סירבו לסיוע כספי ובכך הכריעו את הכף לזכותם. הם ביקשו לשמור על הנכס ועל המקום באבו ע'וש ללא תמורה בידיעה כי ממשלת צרפת, אשר חתמה ב-1880 על הסכם הפרדת הדת מהמדינה, עלולה להגיע להסכם עם גורם דתי בלתי מוכר ובלבד שישירת את האינטרס הצרפתי. הבנדיקטינים העדיפו להימנע מפנייה לסיוע ממשלתי. הם ביקשו להינתק ולהתרחק מכל מחלוקת ומעורבות פוליטית במוצהר והכריזו על התנהלות אפוליטית.¹²⁹ באמצע 1901 התיישבו הנזירים הבנדיקטינים בכנסייה הצלבנית באבו ע'וש ומשימתם התמקדה בשיקומה, בשיפוצה, בהקפת המתחם בחומת אבן, בניקוי הקריפטא ובביצוע סקר וחפירה ארכיאולוגית ראשונה בפיקוח האב מורו, שאליו הצטרף האב לואי ונסן (Louis Vincent), מגדולי הארכיאולוגים הצרפתים שנמנה עם צוות האקול ביבליק, המכון למקרא וארכיאולוגיה בירושלים. הוא גילה נביעת מעיין בקריפטא לאחר ניקויה ופינויה מעפר, איתר ממצאים נוספים, ובמקביל המשיך דרוהין ביוזמתו והקים מבנה מגורים מצפון לכנסייה.¹³⁰ אף הרוזן דה-פיילא היה מעורב בחפירת ההצלה מחוץ לקיר הכנסייה המזרחי באבו ע'וש. קיר זה, אשר היה הרוס באופן יחסי, שימש בסיס להשענת מבנה המנזר, וכך ניתן היה לחזקו ולמנוע את נפילתו.¹³¹ בד בבד עם הניסיונות להקמת המנזר באבו ע'וש נבחנה ב-1901 האפשרות להקים בכפר בתיר מנזר קטן לצליינים שישמש שלוחה של המנזר הצרפתי על הר הזיתים, של המנזר הכרמליתי פטר נוסטר ושל הסמינר הסורי בהר המשחית.¹³²

¹²⁸ מסדר האבות הלבנים היה מיסיון באפריקה בהנהגת הקרדינל לאוויגרי. הם לטשו עיניהם למתחם אבו ע'וש וביקשו להקים מתחם משלהם גם על הר הזיתים. הכרעת הקונסול אוזפי הותירה את המתחם באבו ע'וש בידי הבנדיקטים.

¹²⁹ Doucet 2009: 284–288.

¹³⁰ גורן 1991: 91.

¹³¹ שילוני 1994: 81–82.

¹³² Doucet 2009: 290–291.

מ־1903 ואילך פעל הנזיר בנואה גריאדור (Benoit Gariador), איש מנזר פייר־קז'ור, למען המנזר בירושלים ולמען הקמת הסמינר הסורי על הר המשחית, וב־1904 נסע לאסוף סכומי כסף על מנת להגדיל את הסמינר ואת מספר תלמידיו לשנים־עשר. בשובו, מצויד בסכומים הנדרשים, בחן את התקדמות העבודות לשיקום הכנסייה באבו ע'וש ודיווח על כך ועל התרשמותו ממגוון הצליינים הרבים העולים ירושלימה.

שני מרכזי המסדר - המתחם באבו ע'וש והמתחם בהר הזיתים - נחשבו צרפתיים בחסות אב מנזרי סוביאקו, ובהר הזיתים אף היתה תוכנית להקמת קהילה בינלאומית באחריות צרפתית. ביולי 1901 חתם אב המנזר סרפיני על תוכנית להקמת שתי הקהילות כחלק מהפרובינציה הצרפתית. ב־12 באוגוסט 1901 נחתם הסכם בירושלים בין דרוהין לאוזפי ועל פיו הוחלט לפעול ביעילות ובמהירות על מנת להימנע מעימותים. במסגרת ההסכם אמורים היו להיבנות בתחומי המנזר באבו ע'וש סמינר קתולי צרפתי בעבור הסורים הקתולים, בית לנזירות ובית מקרא בעבור הבנדיקטינים הצרפתים. הקהילה החלה להתבסס בסיוע הקונסול ודרוהין התמנה לאב המנזר. ב־4 בספטמבר 1901 הגיע האח רפאל ממנזר בלוק עם מלווי לפגישה עם האב אנדריו, לימים אב המנזר פייר־קז'ור. כמו כן הגיע האח אנטונין גאילו (Antonin Gaillot) ממנזר פייר־קז'ור. דרוהין ואנשיו התרשמו עמוקות מהמוני עולי הרגל, מעצם מעמד העלייה לרגל לירושלים, בהם כעשרת אלפים רוסים ובני קהילות נוצריות מכל העולם. הללו עברו באבו ע'וש, ששכן על הדרך הראשית יפו-ירושלים. לא בכדי, לאור התרשמותם מדבקות הצליינים, טקסיהם וכל הכרוך במסעם ובהגעתם למקומות הקדושים, עלה בקרבם הרעיון להקים מנזר ואכסניה לעולי הרגל העולים ירושלימה.¹³³

בעקבות ההסכמים החלה הקהילה הבנדיקטינית לגדול, אבות מנזר ונזירים החלו להגיע לירושלים, וגריאדור מונה לאב הראשי של הקהילה הבנדיקטינית. בנחלת הבנדיקטינים בהר המשחית הוקם מנזר בנדיקטוס הקדוש ובתחומיו הוקמה גם אכסניה לצליינים. ב־1902 החל לפעול סמוך לו הסמינר הסורי וב־1903 נחנך מבנה הסמינר החדש. פעילות הסמינר, אשר הושבתה עם פרוץ המלחמה ב־1914, התחדשה ב־1919 ואז כבר נפתחו בו מחלקה לצעירים ואחרת למבוגרים. בקיץ

¹³³ שם: 290.

התארחו החניכים בבית ההארכה הבנדיקטיני באבו עיוש. ב־1965 נפתחה במנזר הסורי הקתולי אכסניית בית אברהם הקיימת עד ימינו.

אכסנית הקדוש אברהם בהר המשחית

בנובמבר 1907 מונה גריאדור לאב המנזר באבו עיוש וב־2 בדצמבר נחנכה הכנסייה בנוכחות אב מנזרי סוביאקו סרפיני, שעמד בראש משלחת אבות מנזר ונזירים מצרפת, פטריארך ירושלים וקונסול צרפת. בשבע שנות שיקום הפכו הבנדיקטינים אתר מתפורר ומוזנח למנזר ולכנסייה פעילים, אולם המיקום בלב כפר מוסלמי והריחוק היחסי מירושלים ומכל גורם נוצרי הקשו עליהם בשנים

הראשונות.¹³⁴ תהליך רכישת הקרקע לבניית המתחם הבנדיקטיני בהר המשחית,

בדרום הר

הזיתים, התרחש בד בבד עם התהליכים באבו עיוש. הנזיר רפאל, שהחל את דרכו בארץ-ישראל במנזר בהר הזיתים, שאליו הגיע ממנזר בלוק, נמנה עם ראשוני הנזירים שעברו לאבו עיוש בהתאם להמלצה להעניק לבנדיקטינים של מנזר פייר-קי-ויר את זכות ההתבססות בכפר הערבי. רפאל הגיע לירושלים בשנת 1900, נתקבל בידי האב אנדריו, ובראשית דרכו בהר הזיתים התגורר עם דרוהין במנזר הנזירות הבנדיקטיניות על הר הזיתים ואגב כך איתרו השניים שטח להקמת מנזרם על הר המשחית. האב אנדריו, אשר היה ער לחשיבות המעשה, כתב בפנקסו ב־4 בינואר 1901: "הגיעו אלינו שני חברים חדשים, בהם רפאל מבלוק, ומשפחתנו הדתית החלה להתבסס. הם התארחו במנזר הבנדיקטיניות על הר הזיתים". רפאל החל להתערות באוכלוסייה המקומית ותיאר ביומנו: "ערכתי קניות, דיברתי ערבית, זיהו אותי על החמור מרחוק, התמקחתי, אפיתי לחם בטבון". עיסוקיו השונים לא מנעו ממנו להרבות בכתיבה על החיים במתחם. ביומנו תיאר טיפול בגינת ירקות טריים הנשלחים למנזר בהר הזיתים, שם הקרקע אינה מתאימה לגידולי ירק. הוא כתב כי בקרוב תחל בניית המתחם הסגור על הר המשחית, בהתאם לאישור האב הבנדיקטיני, וציין אירועים ומועדים המתרחשים בעיר הקדושה. הוא תיאר את מגפת הכולרה הנוראה שתבעה אלפי קורבנות רבים: "אנו לא נדבקנו כי הממשלה הציבה חיילים רבים אשר אינם מאפשרים לחולים

¹³⁴ גורן 1991: 93-94.

להתקרב אלינו. אם אכן תחדור המחלה לירושלים, שבה חיים כעשרים אלף תושבים, תהא זו קטסטרופה. ערב המגפה אנו במצור וחיינו קשים ויקרים". עוד ציין רפאל את חודש הרמדאן ותיאר את מזג האוויר הנוח ההולך ומתקרר, וסיפר כי ישנם אנשים הרגישים לקור, ללא ביגוד מתאים - מעיל עור ופרוות כבש - על מנת להתחמם, וכי מצב הנשים גרוע יותר. רפאל כתב תדיר בעיתון מהווי המנזר ומאורחות החיים בו, ואחת לשבוע, ביום ראשון בשעת בין ערביים, נהגו להקריא מעיתונו במנזר בבלוק. הוא תיאר עליות לרגל למקומות הקדושים, רכיבה לאתרים שונים, את חיי הקהילה, את התבססותה והתחזקותה בשטח אשר נקנה בעמל ובקשרים רבים, וסיפר כי המבנה מוגן בחומה מוצקה.

בביטאונו של האב אנדריו נכתב על הגעת ארבעה תלמידים סורים לסמינר הסורי הקתולי, שבאביב 1903 נפתח בבית הערבי בשטח המנזר הבנדיקטיני בהר המשחית. רפאל נשא בו בתפקידי מפתח כגון ליווי עולי רגל. הוא היה אדם נעים הליכות אשר דאג לצורכי הקהילה, שימש טבח ויצר קשרים מעולים עם האוכלוסייה המקומית, נוצרים ומוסלמים כאחד. הערבים העריצוהו בשל היותו מומחה ברפואת שיניים ווטרינר אשר בתוקף תפקידו טיפל בפרות. הוא אף רכש מאחד הערבים צבי כדי שילווה אותו באשר ילך.

רפאל לא הכתיב מערכת שעות סדורה במנזר, ועקב תלונות נגדו על אי סדרים הוחלט להעבירו מהר הזיתים. באוקטובר 1903, לאחר שגמע חמישה עשר קילומטרים והיטלטל עם חפציו על גב חמור, הוא הצטרף למנזר באבו עיוש, הכפר שהיטיב להכיר עוד מהתקופה שבה הכנסייה עמדה בחורבותיה, והתמנה בו לטבח. ביום הגעתו לכפר נערכה מיסה חגיגית באוהל שבו אירח השייח' עבדאללה את הקונסול סרפיני. רפאל התרשם עמוקות מהמעמד. הוא עצמו היה עסוק יותר בארגון העליות לרגל לירושלים, פגישות שהיו כרוכות בליווי של העות'מאנים, אשר היו לבושים בבגדים צבעוניים מסורתיים. במכתבו הוא מהלל את המנזר בכפר תוך ציון המנזר בהר הזיתים, אך מדגיש כי "אין מקום נהדר יותר מהמנזר באבו עיוש. גינת ירקות ופירות נהדרים, עבודה קשה, איננו מתפרנסים בקלות כמו בצרפת, וחרף זאת מגדלים כאן חמישה עשר ילדים ללא תמורה. בעתיד יהיו רבים יותר. עושים את המיטב, אלוהים יעזור לנו, מנזר קטן ויפה צמוד לכנסייה צלבנית אשר שימשה רפת במשך כארבע מאות שנה".

בבואנו לתאר את חיי היומיום במנזר, עלינו לזכור כי הבנדיקטינים ב

אבו עיוש חיו בתוך מובלעת נוצרית קתולית, במנזר מוקף חומה גבוהה וגן מטופח, במתחם יחיד בסביבה מוסלמית. מרגע שהופקדו על מתחם הכנסייה והמנזר באחריותם היה לטפחו, לשמור עליו ולפעול לפי מסורת המסדר ותקנון בנדיקטוס המושתת על עקרון "תפילה תוך כדי עבודה" (ora et labora).¹³⁵ על קהילה בנדיקטינית לשאת עצמה מבחינה כלכלית, ולפיכך עיקר עיסוקיהם של נזירי מנזר אבו עיוש התבססו על חקלאות ועל טיפוח האתר, נוסף כמובן על פעילותם הדתית והליטורגית בתחומי המנזר. הם לא עסקו בחינוך או בסעד אשר אפיינו מסדרי נזורה במרחב התיישבותם, ואף לא בפעילות מיסיונרית, כי אם בעבודה פיזית בשדות ובמטעים באזור.

נזירי אבו עיוש חסו בצל הקהילה הבנדיקטינית במנזר בנדיקטוס בהר המשחית בדרום הר הזיתים, אשר היה מוקד הפעילות הצרפתית בירושלים בעת ההיא. ככלל, עד להקמת המנזר הבנדיקטיני הגרמני בדורמיציון פעלו הבנדיקטינים הצרפתים במסגרת הנציגות היחידה של המסדר בארץ הקודש - בהר הזיתים ובאבו עיוש. נזירי אבו עיוש רכשו קרקעות ונחלות בהיקף נרחב, מאה וחמישים דונם, על מנת להרחיב את נחלתם מצפון לכנסייה ואת דרך יפו-ירושלים. למרגלות הגבעה החולשת מצפון על המנזר הם הפיקו שמן בבית הבד לאנשי הכפר, ולעתים אף סיפקוהו לקהילת הר הזיתים. הם גידלו גפנים וייצרו יין ביקב במנזרם. המנזר אף שימש אתר נופש לקהילה הבנדיקטינית הצרפתית בירושלים וכן לתלמידי הסמינר הסורי על הר המשחית, וכן בית הארחה לצליינים על הדרך יפו-ירושלים.¹³⁶ הבנדיקטינים גם סייעו לשני מסדרים צרפתיים נוספים שהתמקמו באבו עיוש, נזירות סן־ז'וזף ואבות ציון. מסדרים אלו נזקקו לסיוע עם הגעתם למרחב בלתי מוכר. מעצם היותם חלוצים ומעורים במקום פיתחו הבנדיקטינים עם שני המסדרים יחסי גומלין שהתבססו על סיוע ושיתוף פעולה, בין השאר ברכישת קרקעות להקמת מוסדותיהם. הקרבה ההדדית בין המסדרים בלב כפר מוסלמי תרמה לתחושת הביטחון. המנזר הבנדיקטיני שימש מרכז דתי קהילתי לנוצרים באבו עיוש. את מיסות יום ראשון בכנסיית גבירתנו של ארון הברית של מסדר נזירות סן־ז'וזף ניהלו הכמרים הבנדיקטינים, בהם האב אלכסנדר לן (Lannes) אשר הגיע לארץ הקודש ב־1901, התיישב באבו עיוש ב־1906 וכיהן כאב המנזר רוב שנותיו, עד מותו ב־1955.

¹³⁵ על המסדר והתקנון הבנדיקטיניים ראו Daly 1965; Stewart 1998.

¹³⁶ גורן 1991: 94, 96.

נתח חשוב בפעילותם ובתרומתם של הנזירים הבנדיקטינים היה סיוע לחפירות הארכיאולוגיות, ראשית בידי דהפיילא בשנים 1906-1907 בדיר אלאזהר, לימים הגבעה שעליה הוקמו כנסיית גבירתנו של ארון הברית ומנזר סן־ז'וזף, שם נחשפה כנסייה ביזנטית. רנה נוויל, זייל פרו ומוניק לשבליה, חפרו בתחומי הכפר וגילו ממצאים פרהיסטוריים. האב דהזו חפר באזור המעיין, וכל הפרויקטים הללו רוכזו במנזר ונסתייעו בנזירים. יתרה מזו, הנזירים היו אלו אשר הביאו ועודדו את הארכיאולוגים לחקור את שטח הכנסייה.¹³⁷ האב אלכסנדר עסק בהדרכת המבקרים ובשחזור ההיסטוריה של המקום ושל האזור ושימורה. סיפורו של האתר היווה אף הוא נושא רב חשיבות למסורות הקשורות בו. היה זה עניין עקרוני ומהותי בעיני הנזירים לחיזוק נוכחותם והתבססותם במקום, כמו יצירת קורלציה עם הסביבה, לעתים תוך מתן בקשיש ורובים מעוטרים לשייחים, כחלק ממרקם היחסים עם האוכלוסייה המקומית.

הנה כי כן, כעבור מאות שנות קיפאון ועשרות שנות דיונים ומחלוקות הפכה הכנסייה הצלבנית למוקד פעילות קתולי, לאבן שואבת לעולי רגל, למרכז פעילות נזירית מגוונת וללב הפעילות הנוצרית באבו ע'וש. ב־15 במאי 1912 חגגו באבו ע'וש עשרים וחמש שנה לייסוד האתר הצרפתי נוטרדאם בירושלים בהשתתפות נציגי העולם הדתי והחילוני, ודווח כי בשנה זו נמנו בסמינר הסורי בהר המשחית עשרים תלמידים, תפוסה מלאה שאילצה את מנהליו לדחות בקשות הצטרפות מחוסר מקום. על סף מלחמת העולם הראשונה תרם האפיפיור פיוס העשירי אלף פרנקים לבנדיקטינים הצרפתים.¹³⁸ ב־1959 הועבר המנזר באבו ע'וש לידי הלזריסטים הצרפתים וב־1976 - לידי הבנדיקטינים מהזרם האוליביטי (Olivetans Benedictines).

¹³⁷ שילוני 1994: 81–82. 28.
¹³⁸ Doucet 2009: 304–305.

בעניין יואב הלפנד ז"ל, למורדות נחל דרגות/ מאת שלמה ולדמן.

למערכת המאגדת את מדריכי ידיעת הארץ ולפרסום בגליון החודשי, הודעה חשובה, !!שמי שלמה ולדמן, חוקר פרטי במקצועי ומחבר שני ספרים על סיירת שקד. שרתי ביחידה. לאחרונה פרסמתי ברשתות המדיה של לוחמי סיירת שקד, את תוצאות החקירה שערכתי בעניין יואב הלפנד ז"ל, לספר החדש "הלם ותגובות קרב" במלחמות ב"סיירת שקד" לאחר המתנה של תשעה חודשים ופרוצדורות שונות, קיבלתי לפני כמה ימים את דוח החקירה שניהלה המשטרה הצבאית בפרשה הכאובה ואת חוות הדעת המשפטית של פרקליטות מחוז דרום. מכיוון שהדוחות המקוריים היו מצונזרים וקריאים בחלקם, או לא קריאים כלל, ביצעתי פיענוח. אסור עדין לפרסם את החומרים, לכן ערכתי סיכום והדוחות בהמשך. זה המקום לשחרר את לוחמי היחידה שהיו אנשים צעירים, בעת מלחמת יום הכיפורים, מהמבוכה והטראומה בעקבות נסיבות נפילתו של יואב. להלן תזכורת להודעתי הקודמת; הנדון; סגן יואב הלפנד ז"ל. בן מחזור מאי 71, קצין מצטיין בסיירת שקד. שנפל ב 12.1.74, סמוך לסיום מלחמת יום הכיפורים בנחל דרגה (דרגיה) במדבר יהודה. חרושת שמועות פרצה בעקבות נסיבות מותו. עד היום רבים מבוגרי הסיירת חושבים שיואב התאבד !! בגלל מאורעות המלחמה הקשה ובעקבות השתתפותו בקרב על מוצב "בודפסט" הנצור ונפילתו שם של "בניה" יהודה בן יעקב לוחם היחידה בן מחזור אוגוסט 71 וחברו מילדות. רבים ממדריכי הטיולים !!!!!!!המגיעים לנחל דרגיה, (גם 45 שנים אחרי . .), עומדים עם המטיילים, ליד המצבה שהוקמה במקום לזכרו של יואב על ידי בני המחזור שלו ומספרים שיואב הלפנד התאבד !! כך גם חושבים שנים רבות, חלק מאנשי מושב היוגב, מקום מגורי המשפחה. במהלך התחקיר לספר החדש, החלטתי לבדוק את הנושא. להלן תמצית החקירה שניהלתי: שמו של יואב הלפנד זכור לי עוד כחייל צעיר בשנת 1975, בפלוגה מבצעית. לאחרונה, תחקרתי את האנשים האחרונים שהיו בקשר עם יואב, שוחחתי עם לוחמים מהיחידה. ביקרתי בדרגיה, יחד עם רם הלפנד, האחודני אונה, (לוחם היחידה ומי שהיה חברו), במקום בו נפל יואב אל מותו. בעזרתו של בצלאל טרייבר, הגעתי לארכיון צהל וקראתי את תיקו האישי. בתיק זה נמצא דוח מקיף של מצ"ח. המסקנה החד משמעית היא שיואב הלפנד לא התאבד !!!הוא נפל אל מותו בעת טיול בדרגיה. יואב ראה את המשך דרכו בצהל, הגיש בקשה אחרי

המלחמה, לעזוב את היחידה ולעבור לשריון. שם ראה את עתידו הצבאי ובזמן הקצר שהיה לו, תמך בכמה משפחות שכולות של בוגרי היחידה שנפלו במלחמת יום הכיפורים. בבוקר האחרון בחייו, השאיר פתק לדליה ידידה שלו, בדירתה בירושלים בה לן. בפתק (שנמצא על ידי מצח), ביקש ממנה להשאיר לו את המפתח לדירה, כשיחזור לקראת אחר הצהריים מהטיול, חבריו הקרובים מהיחידה, העידו על הביקורת שהיתה ליואב על ניהול הקרב ב"בודפסט", אך הרחיקו כל חשד להתאבדות. יואב ושני לוחמים נוספים מהיחידה, נהגו בחופשות לטייל בארץ, עשו יחד את ואדי קלט ותכננו ללכת גם את הדרג'ה. יואב עשה טעות, החליט ללכת בחורף לבדו, בתקופה שהנחל המאתגר חלקלק. ירד במקום הלא נכון, ירד לערוץ מוקדם מידי, (פיספס ב 300 מטר את המקום הנכון). הוריד את מעילו, הותירו בשביל עיזים בצד הדרך וכעבור מטרים ספורים החליק, אל מותו, מגובה רב. גששים ויחידות מיוחדות בעזרת מסוקים, סרקו את הנחל וגילו כעבור יומים את גופתו. בנתיחה במכון הפתולוגי נמצא שיואב קיבל מכה חזקה בצד ליבו ונפטר. משרד הבטחון לא תמך במשפחה, גם לא בהיבט הנפשי. הטענה היתה שיואב עשה טיול בעת חופשה. יואב הותיר הורים וחמישה אחים. אחד מהם הוא אחיו הצעיר, רם הלפנד שהיה באותה עת, במסלול בסיירת מטכ"ל. הכרנו לפני כשנה, במסגרת התחקיר לספר החדש. ממנו שמעתי רבות על האח הגדול והנפלא - יואב הלפנד ז"ל. לזכרו וכבודו של יואב הלפנד ז"ל ולמען המשפחה שנותרה, למען החברים והלוחמים של סיירת שקד, ולמען האמת, על נסיבות מותו של יואב הלפנד, להלן תמצית הדוחות שהמתינו לכולנו בארכיון צהל - 45 שנה !! א. דוח חוליית משטרה צבאית: בתאריך 14.1.74 התקבלה הודעה בדבר מותו של סג"מ יואב הלפנד, כתוצאה מנפילה מצוק באזור נחל הדרג'ה. להלן הממצאים. 1. בתאריך 12.1.74 יום שבת, יצא יואב מביתה שבירושלים של חברתו דליה. יואב לן שם יום קודם, סיפר לדליה כי הוא מתכוון ללכת את נחל הדרג'ה, באזור מצפה שלם, סמוך לים המלח. הבטיח לה שיחזור עד השעה ארבע אחר הצהריים. כשלא הגיע בזמן, הודיעה על כך דליה למבצעים בפיקוד. גם בבוקר השכם הודיעה דליה על היעדרותו של יואב. 2. למחרת עם הנץ החמה, יצא כוח חילוץ ראשון מהאחוזות הנחל מצפה שלם, כדי לאתר את יואב. לחיפושים הצטרפו מסוקים וכוחות נוספים. למחרת התגלתה גופתו של יואב, בנחל הדרג'ה. גופתו חולצה על ידי מסוק וזו הועברה לביהח תל השומר. 3. עדותה של דליה נגבתה. זו סיפרה שיואב לן אצלה ביום שישי והיה במצב רוח מרומם. סיפר שיצא בבוקר מוקדם לטייל בנחל הדרג'ה. כאשר קמה,

מצאה פתק שיואב השאיר לה ובו היה כתוב ; " לדליהל"ה בוקר טוב, שתיתי קפה , תודה, על תשכחי להשאיר לי את המפתח להתראות" כמו כן השאיר יואב בדירה את ציודו האישי . תוכניתו היתה לחזור עד השעה ארבע אחר הצהרים לדירה ומשם להמשיך לביתו במושב היוגב. דליה הוסיפה בעדותה כי לא יתכן שיואב התאבד , כי לא היתה לו סיבה לכך. הוא השאיר בדירתה את ציודו האישי , נישקו ויצא עם מפה של אזור הדרג'ה. 4. נגבו עדויותיהם של שני חיילים שהיו בשער האחזות הנחל מצפה שלם. סיפרו שפגשו את יואב בשעה 11 , ביום שבת. יואב היה במצב רוח טוב וסיפר להם שהוא מתכוון לעבור את נחל הדרג'ה לבד. שאל לכיון הנחל והלך לכיוונו בלי מים ונשק. שני החיילים היו האחרונים שראו את יואב בחיים. 5. נגבתה עדותו של מפקד ההאחזות . סיפר שהיה בצוות החיפושים. זיהה בעזרת משקפת את גופתו של יואב. לדעתו יואב הידרדר מצוק בגובה של כ 200 מטר. הוסיף שבמקום מציאת הגופה , איש לא מסתובב , כי המקום מוגדר כשטח אש. 6. נערכה חקירה ביחידה 424, שם שרת יואב. מעדויות מפקדים וחיילים שם, עולה שיואב לא היה בדכאון ומצב רוחו הכללי היה טוב, עוד נמסר שיואב ביקש לעבור לחיל השריון. 7. עדותו של רופא מצוות אוויר , שהוזנק במסוק עם צוותו בתאריך 14.1.74 לאזור מצפה שלם. שם קיבלו תדריך מהאחראי על החיפושים , אשר הראה לו את גופתו של יואב, שהיתה מונחת במדרון בנחל הדרג'ה, במקום שאין בו אפשרות גישה ברגל. הרופא הורד בעזרת כבל, הגיע ליואב שהיה חסר חיים. כך כבל סביב גופתו והשנים הועלו אל המסוק ומשם המשיכו לבית החולים תל השומר. 8. מדוח ניתוח הגופה במכון הפתולוגי בתל אביב, עולה שמותו של יואב היה מידי ונגרם מנזקים בלב. 9. מסקנות ; יואב הלפנד הדרדר מצוק בגובה רב, בעת שטייל לבדו וכך מצא את מותו. ב. להלן תמצית חוות דעת פרקליטות צבאית לתיק מצח. : יואב הלפנד - גדוד שקד. עובדות ; 1. מפקד שקד משה ספקטור מסר כי זמן קצר לפני מותו , ביקש ממנו יואב הלפנד לעבור לחיל השריון. הוא המליץ להענות לבקשה ואף אישר לו חופשה של שבועיים שלושה עד העברה. 2. יואב שהה מספר ימים בירושלים , טייל בעיר וסביבותיה , במסגרת טיולים שאורגנו על ידי בייס שדה וטייל גם לבדו. 3. ביום ו , 11.1.74 הגיע לדירתה של דליה ידידתו בירושלים . יצא להסתובב בעיר , מכיוון שידידתו למדה , חזר בערב סיפר לה שהוא מתכוון לטייל בנחל הדרג'ה למחרת בשבת. 4. יואב יצא לטייל כשהוא מצוייד במפה אך לא לקח עימו נשק או מזון , כי תכנן טיול קצר. 5. לאחר הדיווחים של דליה שיואב לא חזר, ניתנה פקודה סמוך לשעה שנים בלילה , יום ראשון , למפקד האחזות מצפה שלם להכין כוח חילוץ

בגלל היעלמותו של יואב. בבוקר החלו החיפושים, על ידי חוליות רגליות, ממונעות ומוטסות. 6. ב 14.1.74, בצהרים, נמצאה גופתו של יואב, שכובה למרגלות מצוק גדול. בבדיקת הרופא המוטס, שהגיע אליו נמצא שמותו של יואב היה 36 עד 48 שעות, לפני החילוץ. 7. מסקנות: מהעובדות עולה כי יואב הלפנד לא רצה להתאבד וכפי הנראה לא היה לו מניע לעשות זאת. מחומר החקירה נמצא שסגן יואב הלפנד הדרדר מצוק בגובה רב בנחל הדרגיה בעת שטייל באזור לבד וכך מצא את מותו. המלצות; לאור המסקנות אני ממליץ לסגור את התיק, בלי נקיטת צעדים משפטיים נגד זה או אחר. על החתום פרקליט x סגן אלוף. ועד כאן בינתיים על הנושא, לתגובות ניתן לפנות אלי גם במייל משלמה ולדמן. 0522507013. תודה לכם!!

המצור על ירושלים בעיניים רומיות / מאת מוטי אפרתי.

המצור על ירושלים בעיניים רומיות (קוראניליוס טאקיטוס וגאיוס סוטוניוס טרנקווילוס) (אפריל עד ספטמבר 70 לספירה)

לאחר תבוסתו של ויטליוס המתחרה שלו, המעבר של אספסיאנוס לרומא, והותיר את בנו, בן ה-28, טיטוס פלביוס, בתור לגאטוס אוגוסטי פרו פראטור של מחוז יהודה. בהיותו בנו של הקיסר, סביר מאוד להניח שידו על העליונה על כל מחוזות האימפריה המזרחיים, מה שנראה מודגש על ידי הנסיעות שהוא מבצע במצרים ובסוריה לאחר סיום המצור הירושלמי. באופן עקרוני, מושל מחוז אינו זכות לעזוב את המחוז בתקופת כהונתו. למרות גילו הצעיר, טיטוס הוא חייל מנוסה, שירת כטריבונו צבאית בגרמניה ובבריטניה, ופיקד על הלגיון ה-XV אפולינריס במהלך המלחמה ביהודים משנת 67 לספירה. המשימה העיקרית של טיטוס היא לדכא את המרד היהודי. אך המורדים מחזיקים במצודות: מצדה, מכארוס (מיכוואר) והרודיון, רובם הגדול נמצאים בעיר ירושלים.

ירושלים :

עיר זו היא אחת הערים הגדולות באימפריה, עם מקדש מפואר שנבנה על ידי הורדוס. הוא מחולק למספר שכונות. העיר הגבוהה דומה לעיר הלניסטית מסורתית עם ארמונות רבים (זו של הורדוס, אלה של מלכי החשמונאים, זו של הכהן הגדול ושל המלך אגריפס).

חומות העיר הגבוהה ביותר הן העתיקות בעיר ויש בהן שלושה מגדלים מאסיביים : פאסליס, היפיקוס ומרים (שנבנה על ידי הורדוס וצמוד לחומה הצפונית של ארמונו). מקדש המקדש עצמו הוא בניין מסיבי המוקף חומות.

העיר התחתית פוגשת את הצד המזרחי של העיר העליונה ונמצאת דרומית לבית המקדש. יש בה מספר גדול של בתים ומגורים.

חומות גבוהות משקיפות על עמקי קינונט בהינם. רק בית מקדש אחד נמצא בעיר התחתית, זה של מלכי עדיאבנה, מיד צפונית לבית המקדש ושולט בה נמצאת המצודה אנטוניה על ארבעת מגדליה, שנקראה על ידי הורדוס לכבוד מארק אנטוני. הרובע השני, מחוץ העסקים עם השווקים הגדולים (עץ וכבשים בין היתר) והבאזאר, נבנה על ידי מלך יהודה תחת קלודיוס, אגריפס הראשון. הוא קיבל את שמו של בזאטה.

אם חומות אזור זה מוצקות, הן אינן ניתנות להפרה, אגריפס חששה לעורר את קלודיוס. בנוסף, בשכונה זו מעט בתים.

בימים כתיקונם יש בירושלים אוכלוסייה גדולה. היא הייתה מונה כ-600,000 תושבים במהלך המצור (טאקיטוס). בכל מקרה, האוכלוסייה כנראה הייתה גדולה מאוד.

כוחות המורדים :

מצד שני, המגנים היו מעטים יחסית. היו שלוש סיעות. הגדול ביותר היה שמעון בר גיורא, עם 10,000 איש ו 50 מפקדים. יעקוב בר סוסאס ושמעון בר קתלה תמכו בו עם 5,000 אידיאומים ו 10-15 מפקדים.

שמעון החזיק את העיר העליונה וחלק טוב מהעיר התחתית.

ז'אן דה פישלה (יוחנן מגוש חלב בתרגום צרפתי) עמד בראש 6000 חמושים עם 20 קצינים, וכשהוא תפס את בית המקדש, הצטרפו אליו 2400 הקנאים בפיקודו של אלעזר בר שמעון ושמעון בר ארינוס.

יוחנן החזיק אפוא במקדש, במצודה אנטוניה ובמחוז עופל בעיר התחתית.

הכוחות רומיים:

טיטוס פיקד על ארבעה לגיונות:

לגיון V מקדוניה - לגיון X פרטנסיס -

Legio XII Fulminata - Legio XV Appolinaris

ארבעת הלגיונות לא היו במלוא עוצמתן, לאחר ששלחו תגבורות (vexillationes) למערב. טיטוס השלים את הכוח עם 2,000 איש מהלגיונות XXII Deiotariana ו-III Cyrenaica ו-3000 איש מסוריה.

בנוסף ללגיונות, 20 יחידות נוספות ו-8 כוחות עזר, הכוחות האלו של המלכים, אנטיוכוס דה קומגנה, מרקוס איוליוס ואגריפס השני (האח של ברניקי) סוהמוס מעמסה ומליכוס הנבטי, היו חלק מהצבא.

היו גם מספר אנשי מיליציה מערים סוריות, אפיקורסי (לבסוס).

תם חלק ראשון

חלק שני

התכנון האופרטיבי וההתקפות הראשונות

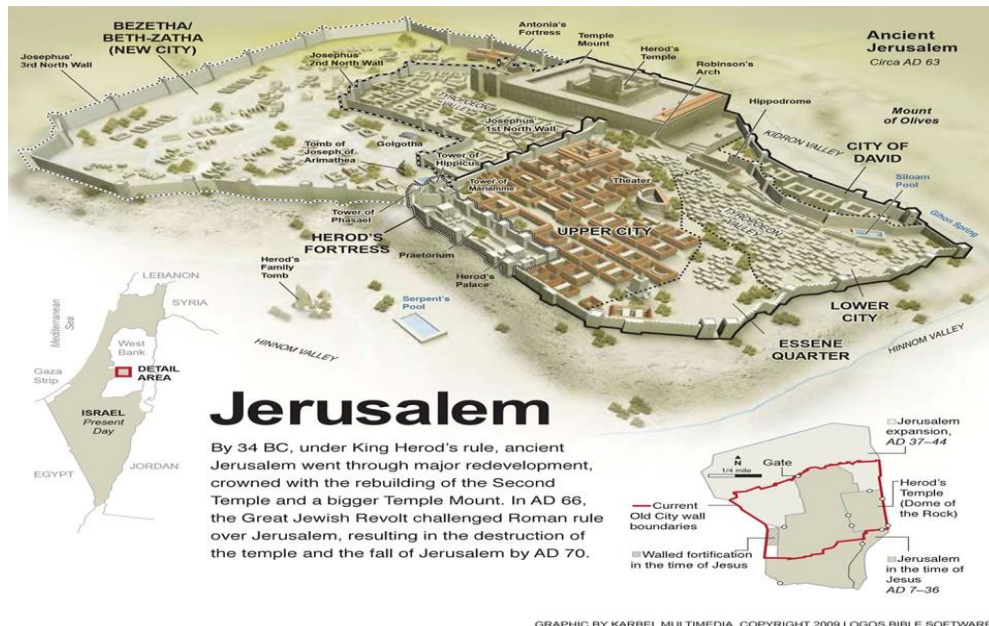
הצבא הרומי מתכנס תחת חומות ירושלים, לגיונות ה- XII וה- XV המגיעים מצפון לירושלים הלגיון המקדוני החמישי מגיע מאמאוס וה- לגיון Fretensis X מגיע מיריחו.

טיטוס מתקדם למגדל פסיפינוס בראש 600 רוכבי המשמר פרטוריאני מסוריה (הרי הוא בן הקיסר) כדי לבצע סיור. אולם יציאה פתאומית של המגינים והתקפת הפתעה על הרוכבים הם כמעט מצליחים לשבות את המפקד הרומי! לאחר שהצליח לפרוץ את המעבר, הורה טיטוס ללגיונות ה- XII וה- XV להקים מחנה משותף בהר סקופס (הצופים), את הלגיון החמישי התמקם מאחורי ההר ואת הלגיון X-Fretensis הציב על הפסגה בהר הזיתים.

בהפתעה וכאשר הלגיון ה- X מתמקם, יוצאים היהודים, עוברים דרך נקיק קדרון ומפתיעים את הלגיונרים. טיטוס שולח תגבורת כדי להדוף סופית את התוקפים. ובכל זאת, הפלגים היהודים ממשיכים ללהלחם אחד בשני למרות נוכחותו של האויב מתחת לחומות ... ג'ון (יוחנן מגוש חלב) ומנצל פסטיבל דתי כדי להכניס את אנשיו החמושים לחומות המקדש ולתפוס אותו.

כדי

להימנע מפיגועי הפתעה נוספים הרומאים הורסים את החומות המגנות על שוק

בזטה. לאחר
4 ימי עמל, 3
לגיונות,
כוחות העזר
ומשמרות
המלכים
המקומיים
ממוקמים
לאורך כל
הקירות
הצפוניים
והמערביים

של העיר. מאחור, המפקדה נמצאת בשני מחנות חדשים. הראשון, לגיונות ה-12 וה-15, נמצא כ-300 מטר ממגדל פספינוס. השני, עבור הלגיון ה-V המקדוני שממוקם כ-300 מטר מארמון הורדוס ושלושת המגדלים הגדולים שלו.

ההתקפה הראשונה:

טיטוס מתחיל לעשות פרצה בחומה הסמוכה לשער ג'נרת (שער יפו). הפרברים מחוץ לחומות נהרסות והריסות משמשות להרכבת רמפות ופלטפורמות. כדי להתמודד עם המאמצים הרומאים יוחנן מגוש חלב, מתקיף את חיילי הבליסטרות בשנת 66 ואת המצודה אנטוניה. הוא ניהל דו קרב כבד עם תותחני הבליסטרות הרומאים המנוס. חיילי הלגיון ה-X עד מהרה סיימו הפלטפורמות והאיילים המגוח והחלו עולים לביצורים. אנשי יוחנן ושמעון החלו משתלבים יחד ועושים גיחות מסיביות בניסיון נואש להשמדת רמפות הארטילריה הרומיות. היחידות של הלגיונות III ו-XXII מצאו עצמם מותקפות כל הזמן בהתקפות קשות.

הרומאים החלו מנתבים את התקפותיהם לכיוון שלושת המגדלים בגובה 75 מטר כדי להגן על עצמם מפעולת האוייב. הקימו רמפות עפר. הם הצליחו להפיל את אחד המגדלים.

ב- 25 במאי הרומאים מצליחים לפרוץ את הביצורים ולהיכנס לשכונת הבזאטה, המגנים האחרונים שם החלו בורחים במהירות.

בניית הפלטפורמות והצלחה ראשונה זו דרשה מרומאים משך של 15 יום. הלגיון ה- 12 וה- 15 הקימו את מחנותיהם החדשים בשכונה ותקפו במהרה את החומה

המפרידה בינה לבין שוק המסחר. על אף התקפות ויציאות מגנים תכופות, נעשתה פרצה ב- 29 במאי בסמוך למגדל שנמצא במרכז הביצורים. טיטוס שולח יחידת פרשים מובחרת (אולי חיילי רגלים של אל פרטוריה סינגולריום או קבוצת אני אוגוסטה) ו- 1000 לגיונרים דרך הפירצה. חיילים אלה מותקפים מכל

עבר ברחובות צרים ובסמטאות שוק והם נהדפים לאחר שספגו אבידות כבדות מאוד. גדוד של הלגיון ה-Fretensis X מצליח בהוצאת אנשיו ממה שהיה ככל הנראה מארב מוכן היטב. קנאים, המגנים הודפים את הרומאים במשך שלושה ימים נוספים לפני הנסיגה. לאחר מכן טיטוס הורס לחלוטין את החומה לפני שמתחיל ההתקפה על מבצר אנטוניה. עם זאת, הפסקת אש מתקיימת בין הצדדים הלוחמים

את היום הזה הרומאים מנצלים ומקבלים את משכורתם. טיטוס עורך מסדר ומצעד נהדר. כל הצבא צועד לפי סדר ובזרועות, הכסף וזהב של צבאות רומא מאירים. טיטוס כנראה רוצה להעלות את מורל כוחותיו ולהרשים את המגינים ... תשלום השכר נמשך ארבעה ימים, החמישי, הרומאים חוזרים להתקפה.

תם חלק שני

חלק שלישי של המערכה

מבצר אנטוניה :

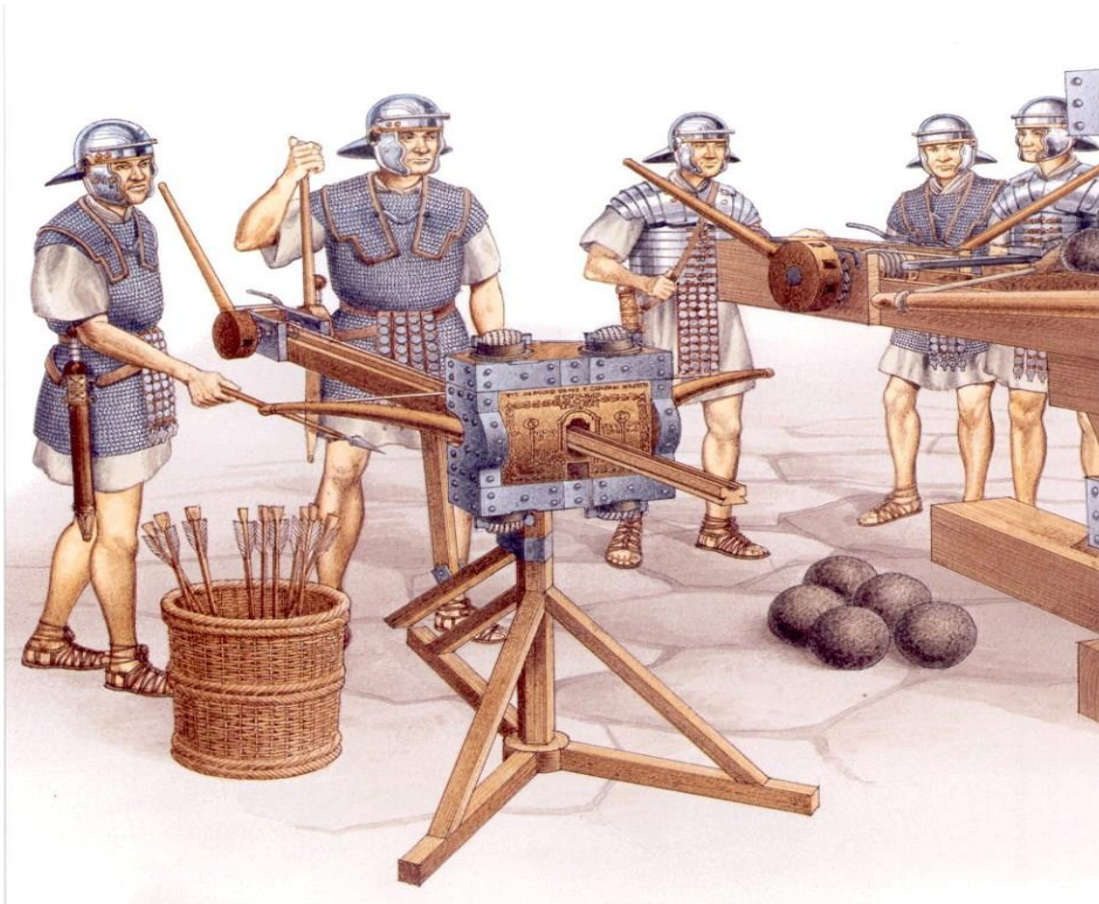
הלגיון ה-5 וה-12 החלו מיד עם תום "הפסקת הלחימה הזמנית" לבנות רמפות חדשות כדי לתקוף את אנטוניה שעדיין מוגנת על ידי אליעזר המודעי וקנאיו, בעוד הלגיונות ה-X וה-16 תוקפות את חומת העיר הגבוהה. במאמץ נואש מגינים פורשים 300 בליסטראות ו-40 פילוס חניתות ארוכות ומאיטים את התקדמות בניית הרמפה.

עם זאת, הרעב החל מכה באוכלוסייה בתוך העיר.

נראה שלא הייתה שום בעיה בצמא, הבריכות הגדולות בעיר הספיקו לצריכה בעונה החמה. אזרחים שיצאו להשיג אוכל נתפסו ונאסרו. הם ניצלו לנכח המגינים.

עם סיום בניית הרמפה, הנסיך קאיוס איוליוס אנטיוכוס אפיפנס מצטרף לצבאו של טיטוס עם כוח המורכב מקטפרקטים, הלוחמים התמחו בלחימה נוסח מקדוניה וחיל רגלים נוספים.

הרמפה הושלמה ב- 16 ביוני. אילי מגוח נשלחו והחלו להכות את החומות אך המגינים לא נותרו חסרי מעש: הם בנו מנהרה מהמצודה ומערערים את הרמפות שמתמוטטות בהתרסקות ברעש רב. יומיים לאחר מכן הם אפילו תוקפים את

המחנה שהוקם במחוז בזתא. לנוכח הכישלונות הללו, טיטוס שינה טקטיקות. הוא מקיף את העיר כולה בחומה של עץ, הנתמכת על ידי 13 מבצרים, והכל נעשה בפחות משלושה ימים אשר מונע יציאה מהאוכלוסייה. רק עריקות מעודדות, שנעשות רבות יותר בגלל הרעב שמכות את היהודים. באשר לרומאים, קרונות אספקה מגיעים אליהם מדי יום מסוריה.

טיטוס מורה על הקמת רמפה חדשה. זו נבנית תוך 21 יום. לנוכח הסכנה, אנשיו של יוחנן מגוש חלב יוצאים מתחום המקדש להתקפה אך נהדפים וסובלים אבידות כבדות. הלחימה מגיעה במהירות לקצה החומה החיצונית של המצודה אנטוניה, שכעת התערערה על ידי המנהרה שנבנתה על ידי המגינים. עם זאת, נקטו באמצעי זהירות של בניית חומה שנייה המפתיעה את הרומאים. עם זאת, החלה התקפה עזה מצד הרומים ב- 23 ביולי. בלילה, 24 חיילים רומאים חודרים למבצר ומפתיעים את

המורדים. האנטוניה נפלה!

בית המקדש

התקפה נפתחת מייד על המקדש, כאשר הרומאים כובשים את גרם המדרגות היורד מהמצודה אל העמודים המקיפים את המקדש. ג'וליאנוס, מפקד המאה, אפילו מגיע

לבית המקדש לפני שנהרג על ידי המגינים. הרומאים, לאחר שסבלו אבדות כבדות מאוד, נהדפים חזרה לאנטוניה.

ניסיון נוסף נעשה ב-4 באוגוסט על ידי כוח עזר של הליגיון השישי ויחידה של הליגיון החמישי המקדוני. כוחותיו תוקפים שעה לפני הזריחה. אך המגנים שעסקו בהכנת בליסטרה לירי על סוללות בית המקדש לא הופתעו ובפעם השנייה הודפים את החיילים הרומים. הלחימה נמשכה כל הבוקר, הליגיונרים נסוגים שוב.

טיטוס משנה את הטקטיקות שלו, מהריסות המבצר הוא משתמש בהריסות לבניית כמה רמפות כנגד הקיר הצפוני של בית המקדש. חלק מהעמודים נשרף. עם זאת המגנים תוקפים ומצליחים להתגבר על האש. סוג זה של טקטיקה זו שימשה שלושה ימים לאחר מכן ושוב במהלך מארב וכמה לגיונרים מתו בלהבות.

בתוך כך, פלוגה חזקה של לוחמים יהודים ניסתה לפרוץ דרך אל הר הזיתים, אך ללא הצלחה. במשך שישה ימים, מה 20 עד ה-26 באוגוסט, תוקפים האיילי המגוח את סוללות המקדש ללא תוצאות קונקרטיות (הורדוס עשה עבודה טובה!) התקפות שבוצעו באמצעות סולמות נהדפות. כל חייל רומאי שמצליח להשיג דריסת רגל על הסוללה נטבח ללא רחם.

טיטוס רצה להציל את בית המקדש אך עם זאת, מול ההגנה הנואשת של אנשי אלעזר, הוא מחליט להרוס את הדלתות. ב-28 באוגוסט הצליחו הרומאים להשיג דריסת רגל על הרחבה, מה שגרם למגיניה לברוח. לגיונר משליך לפיד לתוך בית המקדש. טיטוס מורה לכבות את האש, אך מתעלמים ממנו, אנשיו בוזזים, שוחטים ואף זורקים לפידים נוספים פנימה. למחרת, כדי לבזות את המגינים היהודים, הרומאים אף מבצעים טקס לכבוד ניסי הנשרים שלהם (אותות קדושים לגיונרים) על הריסות המקדש והצבא מכריז על טיטוס "הקיסר".

העיר התחתית נמצאת כעת בחסדי התוקף. ראשית, חלק מבנייני העופל נשרפים, ואז כל העיר הנמוכה. שמעון ויוחנן מתאספים אז כדי להגן על העיר העליונה.

רמפות נבנות על רקע הסוללות המערביות של העיר על ידי ארבעת הלגיונות, אולם ככלי עזר וצבאות של מלכי החסות עולים לרציף על פני העמק שליד הגימנסיון. ב-25 בספטמבר נוטשים המגינים האחרונים את הסוללות, שחלקים מהם קרסו ומנסים לברוח. במשך יום שלם, האש והטבח בהם ממשיכים בתוך העיר.

סיכום:

ב- 26 בספטמבר ירושלים שוב בידי הרומאים. טיטוס נותן את הפקודה לגלח אותה, למעט שלושה מגדלים שצריכים להעיד בפעולה המכריעה של רומא, כמו גם חלק מהגבעות המערביות שישמשו ביצורים למבצר החדש של לגיון ה - X פרנטזיס. למעלה מ 100000 לוחמים יהודים נפלו בשבי וימכרו לעבדות או למטרות אחרות. מאות אלפי אזרחים אחרים מתו ברעב בלחימה או בניסיונות הבריחה.

בית הקברות שבי ציון/ליקט מהמרשתת ינאי עוזיאל

נסיעה לצפון הארץ , ובילה באופן טבעי אל האתרים הצפוניים, הפעם קפצתי למרפסת הנוף הצפונית ביותר, היא ראש הנקרה. לאחר התרשמות מהמקום שמתו פעמי אל המושב שבי ציון . המקום אינו מטויל דיי, אולם בעת השיטוט במקום עברה בי לא פעם צמרמורת בנסותי לשחזר את הסיפור. הסיפור ראוי לכל קבוצה שכן יש בו קטעי סיפור המתארים את המקום בצבעים שונים. לכן אפשר להתמקד בטיול במקום במספר זוויות וכל אחד יכול ליהנות. על כן בחרתי לעשות סקירת עיתונים ומקורות מהמרשתת ודליתי את הסיפור, להנאתכם.

מושב שבי ציון שייך למועצה מקומית מטה אשר, הוכרז כמועצה מקומית בשנת 1949 וצורף למועצה מטה אשר ב- 2003 (ויקיפדיה, ערך שבי ציון), 40% מתושבי המושב שייכים למושב החקלאי.

בקצה המושב ממוקם בית קברות , בו טמונים שבעה מתוך תשעה לוחמי אצ"ל שנפלו באירוע הפריצה לכלא עכו (ויקיפדיה).

היישוב נוסד במסגרת חומה ומגדל בשנת 1938, על ידי עולי העלייה החמישית והוקם כמושב שיתופי.

בישוב נמצאו ממצאים ארכיאולוגיים בהם שני אבני מיל רומיים שהוצבו בדרך מעכו לצור.

במושב בית כנסת שנבנה ב- 1940 ועל פי בית הכנסת המקורי בגרמניה, ונוסח התפילה הוא כנוסח התפילה בגרמניה, בסמוך שוחזר הצריף הראשון , בסמוך שרידים (פסולת) מתקופת המנדט הבריטי.

אחד מהאירועים הוא במרד הערבי 1938, בו ירו תושבי הכפר הערבי הסמוך, סמריה, לעבר המושב ואחד מהכדורים חדר לבית והרג את נעמי לינבר , בת 22 היתה במותה. במלחמת העצמאות בקרבות בגוש עציון נהרג בן דודה של נעמי, ובית הכנסת ביישוב קרוי על שמם של שני ההרוגים הללו (YNET גלעד כרמלי

פורסם: 08.05.19 , 07:59).

שנתיים לאחר האסון הוקמה האגודה בחוף הים, אנדרטה המנציחה את לוחמי השיטת, זכר לאסון השיטת בלבנון במבצע "שירת הצפצפה" ספטמבר 1997, בקרב זה נהרגו 11 לוחמי שיטת ולוחם נוסף מכוח החילוץ. האירוע אירע בלילה שבין הארבעה לחמישי בספטמבר 1997, באירוע זה יצאו 16 לוחמים של שיטת 13 לעבר עיירת החוף אנצרייה, במטרה לבצע פעילות מבצעית בלבנון. מהפעולה חזרו רק חמישה בחיים וכל שאר הלוחמים נהרגו, בין ההרוגים היה סרן רם לוינס שלימים הוקמה האגודה התת מימית על ידי אימו של רם (<http://navy.idf.il/Article/4551> מתגייסים, שירת הים).

האגודה מנציחה את האסון בהתקלות באירוע ימי מיכל לוינס-בלוך אמו של סרן רם לוינס שנהרג בקרב זה, האגודה כוללת שניים עשר לבני סלעי כורכר שהובאו במיוחד ממלטה. הם יוצרים צלילית של אניה, בנוסף יזמה האמנית הטבעה של ספינת טילים ישנה (אח"י כידון) אל סיפון הספינה רותכו 12 כסאות בתבנית חצי עיגול אל מול חופי שבי ציון, כל כיסא נושא שמו של אחד מלוחמי השיטת שנפל במבצע, הספינה הפכה לאתר ביקור של הצוללנים. (YNET גלעד כרמלי

פורסם: 08.05.19, 07:59).

אחד האסירים שנפל בקרב בכלא עכו, הוא מיכאל (מייק) אשבל אשר פיצץ את שער הסורגים במסדרון בזמן שקבוצה אחרת של אסירים עכבה את הסוהרים. אשבל כתב את השיר "עלי בריקדות" לבקשת לוחמת האצ"ל שרה רוזנברג (כונתה שרה הקטנה), לימים התחתנה עם איתן לבני, אשר שוחרר במהלך הפריצה מכלא עכו, השניים הם הוריה של השרה לשעבר ציפי לבני.

בבית הקברות קבור גם דב כהן (הידוע בכינויו שמשון) אשר פיקד על המבצע בכלא (YNET גלעד כרמלי פורסם: 08.05.19, 07:59).

מילות השיר : (זמררשת <https://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=2318>)

מילים: יוסל קוטלר

תרגום: מיכאל אשבל

לחן: אליהו טיטלבוים

כתיבה (בשפת המקור): 1946 :

היום שָׁרָה הַקִּטְנָה
נִפְרָד בְּצִאתִי לַמַּלְחָמָה
אֶת הַמְּדִינָה לְכוּנֵן
מִשְׁתִּי גְדוֹת הַיָּרְדֵּן

גִּזְזִי צִמְתָּךְ
וְחַגְרִי אֶת חֲגוֹרְתְּךְ
חֲבִיקֵנִי קָחִי מִקֶּלַע
וְאֶתִי לְשׁוּרָה!

עָלִי בְּרִיקְדוֹת נִפְגָּשׁ, נִפְגָּשׁ!
עָלִי בְּרִיקְדוֹת חֲרוּת נִשָּׂא בְּדָם וְאֵשׁ
רוֹבָה אֶל רוֹבָה, קִנְהָ יִצְדִיעַ
כְּדוֹר אֶל כְּדוֹר יָרִיעַ
עָלִי בְּרִיקְדוֹת, עָלִי בְּרִיקְדוֹת נִפְגָּשׁ!

וְאִם בְּתִלְיָה
אֶמְסֹר אֶת חַיִּי לְאַמָּה,
אֶל נָא תִבְכֵּי
כֶּךְ נִגְזַר גּוֹרְלִי

מִחֵי דִמְעָתְךָ,
לְחֻצֵי הַמִּקְלָע אֶל לִבֶּךָ
בְּחָרִי לָךְ שְׁנִי
מֵאַנְשֵׁי גִנְדָּתִי

עָלִי בְּרִיקְדוֹת....

למה זכה הבוצין המפורץ שתעוצב המנורה בדמותו? רותי יצחקי-ריכטר

האגדה לקוחה מתוך ספרי הדיגיטלי "פעם אחת, לפני הרבה שנים..." הוצאה דיגיטלית עברית. www.e-vrit.co.il הספר כולל 100 אגדות העוסקות בצמחי בר ונוי בישראל, במלאכות עתיקות, בירושלים, בים ועוד, והן מלוות בקטעי מדע המסבירים את מושא האגדה ובתמונות מרהיבות. אפשר להוריד את האגדות לטלפון הנייד או לאייפד ולהשתמש בהן בעת הטיול וכשרוצים לספר אגדה לילדים ולנכדים. אנא הפיצו ושתפו.

באחד מימי הקיץ החמים שיחקו בניו של דוד המלך בגן ושוחחו.
אמר אבשלום: כשימות אבינו אמלוך אני תחתיו, כי יפה אני מכולכם, ואין דומה לי בקומתי התמירה וברעמתי הסבוכה בכל הארץ.
ואמנון אמר: "לא! אני אמלוך! כי בן בכור אני לדוד, ולכן אני ראוי למלוכה."
ואדוניהו אמר: "אני אמלוך, כי כבר יש לי רכב ופרשים, ושר הצבא יואב בן צרויה ואביתר הכוהן מכבדים ומחבבים אותי."
רק שלמה, צעיר הבנים, שתק ולא ענה לאחיו דבר. שאלו האחים: "ואתה, שלמה, האם תרצה למלוך תחת אבינו?"
ענה להם שלמה: "בחלום הלילה נגלה אלי אלוהים והודיע לי שאהיה למלך על ישראל, כי חכם אני מכל בני המלך."
כעסו האחים על שלמה ורצו להורגו. מיהר שלמה להימלט וברח מפני אחיו. בערב הגיע לאחד הפלגים שבהר והוא עייף, צמא ורעב, כי לא בא מזון לפיו כל היום. ישב שלמה ליד הפלג ובכה.
"למה אתה בוכה?" שאל בוצין גדול וענף שצמח ליד הגדה.
"כי אני עייף ורעב. כל היום רצתי כדי להימלט מאחיי, ולא אכלתי ושתיתי כל היום מלבד פרוסת לחם אחת ומעט מים," ענה שלמה.
"קח מעט מזרעיי וזרוק אותם לנחל. הם מכילים סם מרדים, וכשיאכלו אותם הדגים ימהרו להירדם, ותוכל לדוג אותם בלא מאמץ," ענה הבוצין.
מצא שלמה באמתחתו פרוסת לחם עבשה, טמן בה את הזרעים, והשליך אותה לנחל. באו הדגים לאכול את הלחם ונרדמו, ושלמה דג לו דג גדול ורצה לצלות אותו

באש. הוא שפשף שתי אבני צור זו בזו, וניסה להבעיר בעזרת הניצוצות שנוצרו את הענפים שקושש בחורש, אך הם היו לחים, והוא לא הצליח להעלות אש כדי לצלות את הדג.

"קח מעט מהעלים הקמוטים שלי ושזור מהם פתיל. בעזרתו תוכל להבעיר אש," הסביר הבוצין לשלמה.

שמע שלמה בעצתו של הבוצין, יצר פתיל מעליו הקמוטים, הבעיר את הזרדים וצלה את הדג.

לפתע נשמעו בחורש קולות אדם, ושלמה הבחין שקולות אחיו הם הרוצים להמיתו. "מה אעשה? איך אוכל להימלט מרודפי החפצים במותי?" שאל שלמה את הבוצין.

"ודאי יודע אתה, שלמה, שהשערות המכסות את העלים שלי מכילות חומר הגורם לדלקות עיניים. הִנֵּה בעלים והשערות יפוצו ויפגעו בעיני רודפך." היכה שלמה בעלי הבוצין ועיני הרודפים נמלאו דמעות. הם לא הצליחו להבחין בשלמה המסתתר ליד הבוצין וחזרו על עקבותיהם.

המשיך שלמה להתגורר ליד הנחל עד שסלחו לו אחיו והוא שב לביתו. שנים רבות חלפו. שלמה היה למלך בישראל, וכשבנה את בית המקדש זכר לבוצין את חסדיו ואת עזרתו, והחליט לעצב את מנורת המקדש בדמותו.

מאז מלווה המנורה את עם ישראל בכל דרכיו, וכשהוקמה מדינת ישראל נבחרה המנורה לסמל המדינה, והיא מפארת אותו עד היום הזה.